

MINISTERUL INSTRUCȚIUNEI PUBLICE ȘI AL CULTELOR

7893A

~~No. 4601 D.~~

MANUAL

DE

ISTORIA BISERICĂSCĂ

PENTRU

CLASA V-a ȘI A VI-a SEMINARIALĂ.

DE

VASILE OIAGA

PROFESOR LA SEMINARUL VENIAMIN DIN IAȘI.

104248

Carte aprobată de Sf. Sinod și de Onor. Minister al Instrucțiunii
Publice și al Cultelor.

— — — — —
EDIȚIA I.
— — — — —

BUCUREȘCI

TIPOGRAFIA «UNIVERSITARA» STR. ACADEMIEI, No. 30.

1903

cf 953

Biblioteca Centrala Universitara
BUCURESTI
Cota 78931
Inventar 104248

PC 71/01

1956

B.C.U. Bucuresti

C104248

**§ 1. Definițiunea, obiectul și împărțirea istoriei
bisericești.**

Biserica creștină este societatea religioasă morală instituită de Mântuitorul Iisus Christos, pentru îndreptarea și sfințirea ómenilor. Ea are misiunea de a pastra învățăturile Mântuitorului și a le răspândi la tóte popóarele. Pentru îndeplinirea acestei misiuni biserica a lucrat în timp, s'a dezvoltat cu timpul și deci are o istorie proprie.

Istoria bisericescă ne arată cum s'a răspândit creștinismul la diferitele popóre ale lumii, cum și piedicile ce a întâmpinat biserica în răspândirea creștinismului, persecuțiile ce a suferit, relațiunile ce a întreținut cu statul, căci popóarele aũ observat față de ea o politică variabilă.

Istoria progreselor și a suferințelor bisericești nu formeză istoria complectă a ei. Biserica întemeiată de Mântuitorul trebuia să crească și să se dezvolte, trebuia să devie arbore mare, după cum semința de muștar din pilda Mântuitorului a devenit arbore, în care aũ venit și s'aũ odihnit paserile ceriului. Dar orĩ-ce arbore nu-și întinde ramurile numai deasupra pământului, ci și sub pământ. Tot așa și biserica creștină și-a dezvoltat în decursul timpului constituția, cultul și disciplina ei.

Mântuitorul Iisus Christos, capul nevăduț al bisericești, a depus în ea învățăturile sale, iar Duhul

în idolatria ce domnea la popóarele vecine, totuși el a fost în parte ferit prin activitatea profeților, cari au explicat legea Domnului și au pređis venirea Mântuitorului. Cel din urmă dintre ei, Ión Botezătorul, a pregătit poporul ca să primească pe Mântuitorul Iisus Christos. Iudeii așteptau cu nerăbdare venirea Mesiei, iar așteptarea generală se înșela de înșelători cari le făgăduiau un liberator politic. Mesia însă avea să elibereze sufletele și n'avea să întemeeze o împărăție pămîntească, ci o împărăție cerească.

Maî înainte de venirea Mântuitorului Iudeii trecuse hotarele Palestinei și cu încetul se răspândise în tóte părțile imperiului roman. Așa că la ivirea creștinismului găsim pe Iudei amestecați printre celelalte popóre și nu-î de mirare dacă au fost influențați de mediul în care trăiau și dacă și ei la rândul lor au influențat asupra păgânilor, atrăgându-î la religiunea lor. Venind în atigere cu Iudeii, păgânii au cunoscut și ei cu-prinsul legei Domnului.

E lesne de înțeles că puțini păgâni au curajul să înfrunte disprețul concetățenilor și să se declare membri ai sinagogei iudaice. Totuși găsim păgâni cari au primit circumcisiunea și s'au făcut *prozeliți*.

Mulți păgâni au părăsit templele, au îmbrățișat cultul lui Iehova și s'au făcut *prozeliți ai porței*. Acești prozeliți erau viitorii recruți ai creștinismului, care avea să le satisfacă aspirațiunile legitime ale sufletelor lor. *Așa dar una din cauzele care a ajutat răspândirea creștinismului la păgâni a fost împraștierea iudeilor peste întreaga suprafată a pământului, pentru că această răspândire a dat prilej multor păgâni să cunoscă și să adopte*

legea Domnului și să primească apoi cu înlesnire creștinismul.

Păgânii mai erau pregătiți să primească creștinismul și în alt mod de cât prin iudeii împrăștiați în lume. În adevăr religiunile păgănesci încercaseră să mulțumescă aspirațiunile inimei omenești cu unele învățături. Intre aceste învățături, unele precum : *tradiția universală despre legătura dintre oameni și zei, cum și sacrificiile întrebuintate au fost o bună pregătire pentru toate popoarele spre a le face să primescă doctrina fundamentală a creștinismului despre sacrificarea Fiului lui Dumnezeu pentru mântuirea oamenilor.*

În curgerea vremei, Filosofia încercase să înlocuiască religiunea în clasele culte și să reformeze viața morală, dar la ivirea creștinismului ea însăși se convinge că această lucrare era peste puterile sale și de aceea perde nădejdea de a mai face această reformă. E adevărat, filosofi fruntași, ca *Platon și Aristotel* învățaseră existența unui Dumnezeu, dar lumea nu mai primia cu acelaș entusiasm doctrinele epicureismului lui *Zenon* și *Epicur*, care învăța că *bunul suprem e plăcerea, iar destinul orb guvernază lumea.* În fine, cei-l'alți filosofi nu se mai silea să afle adevărul, ci se îndoiau de toate lucrurile ce nu le cădea sub sensuri.

La venirea creștinismului nu numai că lumea doria aflarea adevărului, dar începuseră să se ivescă și alte puncte de atingere între păgânism și creștinism. Orî cât de mari și de multe erau greșalele păgânilor, se mai găsia încă în filosofie și religiune rămășiți de adevăruri. *Și tocmai aceste rămășiți au înlesnit convertirea păgânilor la creștinism.* Învățaturile lui *Platon* înclina spiritele către conceperea creștină a lumii, după cum morala lui

Seneca, Epictet și Marcu Aureliu cari învățau împlinirea datoriilor și jertfirea de sine dispunea spiritele pentru primirea învățătorei mai înalte a moralei creștine. Creștinismul era menit să satisfacă toate nevoile inteligenței și ale inimei omenesci. Mentea omenirei, chinuită de îndoială, doria să afle adevărul, iar creștinismul îi oferea adevărul dorit. Inima omenescă prin practica păgânismului era întinată de totă amărăciunea patimelor celor mai josnice. Creștinismul o curăță scoțând-o din ghiarele viciilor și o învață practica virtuților celor mai sublime. *Filosofia a contribuit deci întru cât-va să pregătească spiritele ca să primescă creștinismul și ca atare ea este una din cauzele ce a înlesnit răspândirea creștinismului.* Putem să dicem cu *Clement Alexandrianul*: „*Dumnezeu a dat legea Iudeilor și filosofia păgânilor spre a-i conduce și pe unii și pe alții la Christos*“.

Pe lângă aceste cauze morale ce au înlesnit răspândirea creștinismului mai avem și altele de altă ordine. Mai toate popórele lumii vechi au fost supuse de Romani și unite sub puterea lor; iar unificarea politică a lumii vechi a înlesnit mult răspândirea evangheliei.

Prin absorbirea popórelor de către Romani barierele dintre ele cădeau, iar urile naționale se mai îndulciau. *Limba grécă a devenit mijlocul de comunicare pentru răspândirea învățăturilor.* Am putea dice cu *Origen*, că formarea unui imperiú universal și a unei limbí universale a fost voită de Dumnezeu pentru a înlesni lățirea creștinismului la toate popórele.

Providența dumnezeiască a făcut ca Romanii să facă cele mai bune căi de comunicație, de care crediau că se vor folosi numai armatele și procon-

sulii lor; însă au înlesnit cu deosebire transportarea apostolilor creștinismului spre a vesti învățăturile Mântuitorului Iisus Christos. Nu puțin a înlesnit răspândirea creștinismului și relațiunile comerciale ale Romanilor cu celelalte popoare, de care au știut să se folosească creștinii timpurilor primitive.

Dacă Iudeii răspândiți în diferite părți ale lumii, dacă filosofia păgână cum și absorbirea popoarelor în imperiul roman; dacă existența unei limbi universale, ușurința transportării din o provincie în alta și relațiunile comerciale ale Romanilor au ajutat răspândirea creștinismului, apoi să nu credem că religiunea creștină este rezultatul unei dezvoltări omenesci. Ea este dumnezeiască în origina sa și numai pentru răspândirea ei au ajutat și aceste împrejurări pe lângă ajutorul dumnezeesc, care a întărit-o și a făcut-o să biruască cele mai grele piedici ce-i stăteau în cale.

§ 3. Starea politică și morală a Iudeilor și a Păgânilor.

Starea politică și morală a lumii vechi merită să fie studiată cu atențiune, fiind-că înlesnesc priceperea mai multor cestiuni din istoria bisericăscă. Imperiul Roman stăpânea aproape întréga lume cunoscută la ivirea creștinismului, iar istoria sa resumă aproape istoria tuturor popoarelor. Dintre popoarele Europei numai Germanii mai resistau puterei Romanilor, așa că aceștia la urma urmelor au fost siliți să renunțe la cucerirea lor.

Palestina, pe timpul Mântuitorului, făcea parte din imperiul roman, iar în Iudeia domnia Irod cel Mare. Regatul său se compunea din patru provincii mai însemnate și anume: Iudeia, Samaria, Galileia și Pereia. După mórtea lui Irod și urgi-

sirea urmaşului seŭ Arhelau, Iudeia și cea mai mare parte din Samaria aŭ fost prefăcute în provincii romane. Restul Palestinei s'a împărțit în patru provincii saŭ tetrarhii, iar conducătorii lor numiți tetrarhi atârnaŭ direct de Romani.

Starea politică din această vreme s'ar putea caracteriza pe de-o parte prin marea extindere a dominațiunii Romanilor, iar pe de altă parte prin ajungerea imperiului roman la culmea întinderii și a puterii.

În ce privesce starea morala a Iudeilor, putem spune că ea era din cele mai decădute. Curățenia credințelor celor mai sfinte se stricase. Dogmele fundamentale ale mozaismului, ca nemurirea sufletului, providența dumnezească, deveniseră pentru elita socială numai nisce simple opinii, iar îndoiala făcea pe unii să le nege cu totul. Fariseii stricaseră legea Domnului de și susțineau că numai o explică. Ei aŭ lăsat de o parte toate poruncile legii morale, care loviaŭ egoismul și pasiunile lor, aŭ inventat o mulțime de practice exterioare, aŭ dezvoltat fără măsură unele tradițiuni ale străbunilor, și ast-fel aŭ isbutit să-și facă o lege după placul și interesul lor. De și se arătau poporului ca cei mai buni ómenii, de fapt ei erau nisce ipocriți, căci împlineau poruncile legii numai pentru ca să fie văduți și lăudați de ómmeni.

Saducheii își băteau joc de ori-ce adevăr și negau atit adevărurile morale naturale, cât și pe cele din revelațiunea dumnezeiască. Ei negau nemurirea sufletului și nu admiteau nici o idee despre pedepsă și resplată. Virtutea nu era pentru ei de cât o vorbă sonoră, iar interesul și plăcerea erau legea lor supremă.

Eseii admiteau providența dumnezeiască, dar o împingeau până la fatalism. Ei învățau nemurirea su-

fletului, dar admiteau și distrugerea completă a corpului. Modul lor de viață era simplu în aparență, dar prea exagerat în unile privinți. Secta acésta era mai mult un fel de societate secretă.

Din punct de vedere religios Iudeii dar erau divisați în trei secte, care se combăteau una pe alta cu înverșunare, iar din acésta combatere a urmat decăderea morală până la acel grad, în cât Iosif Flaviu spune că Ierusalimul se asemana cu Sodoma și Gomora.

La venirea Mântuitorului Iudeii în genere țineau cu fanatism mai mult la cultul exterior și învățau că *mântuirea și sfințenia constau din observarea materială a riturilor figurative*. Poporul iudeu era din punct de vedere moral un bolnav orgolios, pe care numai Dumnezeu putea să-l vindece.

Dacă starea morală a Iudeilor era din cele mai triste, apoi de la sine se înțelege că starea morală a păgânilor era și mai decădută. Lipsiți de ideia adevărată despre Dumnezeu nu puteau să aibă o morală sănătoasă, întru cât o asemenea morală este o consecință a punctelor principale de credință.

Păgânii înainte de venirea Mântuitorului, căduseră într'o corupțiune spăimântătoare, la care se adăugase ca o urmare naturală și crușimea.

După ce păgânii perduseră înțelesul originii și al menirii lor, apoi mai tratau cu cea mai mare crușime pe semenii lor. Disprețul demnității omenești este o trăsură distinctivă a păgânilor. Copilul, femeia, bătrânul și învinsul cari sunt egali ca frați în societatea creștină, erau desprețuiți și omorâți fără milă de păgâni.

Și era natural ca starea morală a păgânilor să

fie cu totul decădută, din momentul ce însuși păgânismul, nu era de cât sărbătorirea vițiului.

Dacă ne mai amintim că fatalitatea conducea viața păgânilor, atunci înțelegem cum într'o ast-fel de viață, vițiile erau incurabile, iar inclinațiunile cele bune imposibile. În adevăr fatalismul nimecea libertatea morală și conștiința fără de care morala omenească rămâne un cuvânt fără înțeles.

Inercarea filosofilor de a regenera viața morală n'a isbutit, așa că păgânii erau tot sub stăpânirea vițiilor. Și din moment ce păgânii ajunseseră astfel, familia și societatea nu se mai putea menține.

Drept vorbind, nici nu erau legi cari să asigure prosperitatea familiei, după cum în timpurile din urmă nu mai erau virtuțile, care trebuie să împodobescă viața familiară.

Părintele familiei nu era la păgâni de cât un tiran, care după ce și făcea din femei o sclavă, devenea, după cum îl conducea interesul său, calăul copiilor săi. Mama se îngrijea de lux și de plăceri. Copilul era lăsat pe mâinile sclavilor, de la care învăța toate vițiile, pe care apoi le desvolta în familie și societate.

Sub strălucirile civilizațiunei vechi găsim o ruină morală. Libertatea nu era de cât o vorbă, omenia un cuvânt disprețuit, iar dreptul și dreptatea ajunseseră în timpurile din urmă numai o amintire. Roma, centrul lumii civilisate, ajunseseră centrul corupțiunei morale, care de acolo se răspândea odată cu cultura la toate popórele. Corupțiunea morală lăsa un gol în suflete, iar disperarea le chinuia îngrozitor. Abisul în care se cufundase păgânii era fără scăpare și numai Dumneđeu mai putea să-i deștepte și să-i readucă la viață.

Ast-fel se presintă starea politică și morală a Iudeilor și păgânilor înainte de ivirea creștinismului.

PERIODUL Iⁱⁱ

DE LA INTEMEIEREA BISERICII CRESTINE PANA LA 313 DUPA CHRISTOS

§ 4. Așteptarea Mesiei. Mesia și învățătura sa.

În curgerea vremii Iudeii și păgânii se convinsese că cunoștința religioasă și viața morală nu se puteau îndrepta prin numai puterile omului și deci așteptau un ajutor de sus. Iudeii așteptau pe Mesia, care după spusele profetilor trebuia să înapace omenirea cu Dumnezeu și să fondeze o împărăție spirituală.

Păgânii simțeau criza morală în care se aflau și doriau un ajutor supra-natural pentru ca să scie sigur ce trebuie să creadă despre Dumnezeu și cum trebuie să trăiască spre a-i plăcea.

Pe timpul acestei așteptări și dorinți generale despre un ajutor dumnezeesc, se născu Mesia, în Betleemul Iudeii, după cum prețisese profetul Michea.

El a venit în lume ca să învețe adevărul absolut despre Dumnezeu și raporturile lui cu lumea, cum și despre viața morală a omenirii. *Mântuitorul a venit în lume ca să desființeze vechea legătură, care se basa pe frica de Dumnezeu și să închee o nouă legătură, care să se întemeze pe iubirea de Dumnezeu.*

Pentru îndeplinirea acestei misiuni Iisus s'a născut în chip supra-natural din Sf. Fecióră Maria. La opt zile după nascere i s'a dat nume pruncului, numindu-se *Iisus*, care însemnă : *Mântuitor*, că avea să mântuiască poporul de păcatele

sale. A petrecut pe lângă casa părintescă până la 30 de ani, când începe activitatea mesianică, după ce mai întâi primesce botezul de la Sf. Ión Botezătorul. În timpul activității sale pămîntesci, Iisus a avut pe lângă dânsul 12 apostoli.

Mântuitorul Christos avea să lumineze mintea omenirii cu lumina adevărului, de aceea doctrina pe care o predică este cea mai perfectă.

Dacă resumăm aceea ce Mântuitorul a învățat, constatăm că el a dezvoltat și întărit cu autoritatea sa, următoarele puncte de credință : *există un Dumnezeu spiritual, care a creat totul ; sufletul este liber și nemuritor ; există o viață viitoare, în care omenii vor fi răsplătiți sau pedepsiți după faptele lor.*

După ce a întărit aceste adevăruri apoi, pe baza lor, a dezvoltat doctrina despre întruparea Fiului lui Dumnezeu, despre Sfînta Treime, despre rescumpărarea nemului omenesc prin mórtea de cruce, despre harul lui Dumnezeu și Sfintele Taine, prin care se transmite omului ajutorul lui Dumnezeu.

Pe temeiul suferinței și a renunțării de sine, Mântuitorul a stabilit o nouă lege morală, care se póte resuma în iubirea lui Dumnezeu și a ómenilor. *El ne învață să nu tremurăm înaintea lui Dumnezeu, ci să-l iubim ca pe un părinte bun. Ne-a poruncit să nu desprețuim pe sărac și să nu apăsăm pe cel slab, ci să-i iubim ca pe nisce frați și egali ai noștri. Mântuitorul Christos cere să iubim pe vrăjmași, să ne sacrificăm averea pentru binele aprópelui. Ast-fel iubirea este regula judecătii lui Dumnezeu, obiectul rásplătirii eterne sau motivul pedepsei.*

Mulțumită doctrinei moralei creștine, familia se reconstitue pe o basă adevărată, femeea devine egală

bărbatului, copilul e ceva sfânt, sclavia dispare și se constituie o societate nouă întemeiată pe iubirea creștină.

În ce privește chestiunea cum trebuie să ne închinăm lui Dumnezeu, Mântuitorul a învățat adevărata închinare, când a zis : „*Va veni vremea, când nici în muntele acesta, nici în Ierusalim veți închina Tatălui. Duh este Dumnezeu și cei ce se închină lui, cu duhul și cu adevărul se cade să se închine.*“

Învățătura lui Mesia s'ar putea resuma ast-fel : *adevărul în dogmă, curățenia și iubirea în morală și sinceritatea în închinare.*

Dar Mântuitorul „*întru ale sale a venit și ai săi pre dânsul nu 'l-au primit.*“ Fariseii și Saducheii 'l-au prigonit cu înverșunare, fiind-că combătea învățăturile lor greșite cum și modul lor de-a lucra numai de ochii ómenilor. După ce Iisus Christos învătă trei ani, fu vîndut Fariseilor de cătră Iuda Iscarioténul, fu acusat de vrăjmașii săi, judecat și condamnat la mórtea de cruce; prin acéstă mórte a eliberat omenirea de sub stăpânirea păcatului. La mórtea sa catapetésma bisericeii s'a despiciat de sus și până jos, spre a arăta că legătura dintre poporul iudeu și Dumnezeu s'a desființat, că s'a încheiat o nouă legătură, de la care nu s'a exclus nici un popor. Iisus a petrecut trei zile în sînul pămîntului, apoi a înviat prin puterea sa dumnezeiască. După înviere el a mai petrecut 40 de zile pe pămînt, apoi s'a înălțat la ceriú, de unde va veni iarăși ca să judece viii și morții.

Mesia a venit în lume în momentul așteptărei și dorinței generale și a răspândit învățătura cea mai perfectă. Învățătura lui Iisus este sublimă :

C II, 17
 vîntare frumósă că acum s'a împlinit profetia lui Ioil, care dicea : „Aşa dice Domnul, în vremea aceea voiú turna din duhul meú asupra a tot trupul şi fii şi ficele nóstre vor profeti.“ Tot-odatá a arátat că Iisus cel rástignit de Iudei este adeváratul Mesia, care a înviat din mortí şi s'a înálţat la ceriú. Cuvîntarea apostolului a făcut aşa de mare impresiune asupra locuitorilor Ierusalimului, în cât ca la 3000 de ómeni aú cređut în Iisus Christos, s'aú botezat în numele Sfintei Tráimí şi aşa s'a întemeiat prima comunitate creştiná în Ierusalim. Ceí carí cređuse în Iisus Christos se aduná în fie-care dí ca să se róge în comun, să sávîrşescá taina sfintei Euharistii şi spre a fi învăţaţi de apostolí. Nicí nu erau case de rugáciuni propriú díse, ei se aduná prin casele creştinilor de luaú parte la sfînta Euharestie, dar mergeaú şi la templul iudaic. Creştinii, spre a aráta iubirea ce-í légá, instituirá agapele, care erau nisce mese publice de dragoste, unde sáracii gásiaú hrana dílnicá. Aşa dar la serbátórea cincí-đecimeí s'a întemeiat biserica din Ierusalim şi cu dreptul acéstá dí este díua întemeierei bisericeí creştine.

Nu după multá vreme Petru şi Ión s'aú dus la biserica, la óra a noua, ca să se róge. La uşa bisericeí era un paralic, care cerea milostenie de la trecétóri. Pe când apostolí vroiaú să intre în biserica, el întinse mána şi ceru milá. Petru se uitá la el şi díse : *aur şi argint nu am, iar ce am íţi dau. În numele lui Iisus Christos Nazarineanu' scólá-te şi umblá !*

Apó Petru îl apucá de mána şi-l ridicá, iar bolnavul se însănátoşi. Cel vindecat intrá în biserica cu apostolí şi mulţumi lui Dumneđeú pentru dobândirea sánátaiei. Poporul se strînse în jurul

Din *Damasc* a plecat în *Arabia*, unde medită asupra adevărurilor religiunii creștine, iar peste trei ani a venit la *Ierusalim*, unde a făcut cunoștință cu apostolii *Petru* și *Iacob*, fratele Domnului.

A stat puțin la *Ierusalim*, căci peste puțin îl găsim în patria sa, de unde îl aduse la *Antiohia Barnaba*, pentru ca să-i ajute în conducerea bisericeii. D'aici înainte *Antiohia* devine centrul apostolatului, iar zelul său nu s'a mărginit numai la predicarea credinței creștine într'un singur oraș, ci în mai multe. Din persecutorul cel mai înverșunat al creștinilor s'a prefăcut în apostolul cel mai zelos, care a întreprins trei călătorii misionare, în cursul cărora a convertit foarte mulți oameni la creștinism și a fondat mai multe biserici.

Cea d'întâi călătorie a întreprins-o înainte de sinodul apostolic, împreună cu *Barnaba*, nepotul său. Din *Antiohia Siriei* s'a dus în *Seleucia*, apoi în *Cipru*, unde a predicat și înființat biserici. La *Cipru*, *Pavel* a botezat pe proconsulul roman *Sergius Paulus*, și își schimbă cu această ocașie numele din *Saul* în *Pavel*.

Au mai vestit învățătura Domnului în prima călătorie prin *Perga*, *Antiohia Pisidiei*, *Iconiu*, *Listra* și *Derbe*, iar pe urmă s'a întors la *Antiohia*.

În călătoria întâi *Pavel* și *Barnaba* au dobândit rezultate frumoșe, dar au suferit multe nevoi și necazuri, pricinuite mai ales de Iudei, cari îi urmăreau și căutaă să ațite poporul contra lor.

Călătoria a doua misionară a avut loc, imediat după sinodul apostolic, între anii 50 și 54 d. Ch. *Barnaba* a părăsit pe *Pavel* și s'a dus în *Cipru*, unde se crede că a suferit mórtea martirică. *Pavel* însoțit la început de *Sila*, iar mai târziu de *Luca*

și *Timoteiu*, a vizitat bisericile întemeiate în prima călătorie, a străbătut *Frigia* și a aruncat primele seminții ale credinței creștine în *Galatia*.

Pe urmă a trecut în *Europa*, unde a predicat în *Macedonia* și *Grecia*, vestind evangelia în *Filipi*, *Tesalonic*, *Bereea* și *Atena*. Aici a fost tras la răspundere înaintea *Areopagului*, dar a scăpat de condamnare printr'o cuvântare strălucită, care se privesce ca model de apologie a creștinismului.

În fine, după ce a predicat un an și jumătate la *Corint*, Pavel s'a întors la *Antiohia*, prin *Efes*, *Cesareea* și *Ierusalim*.

Călătoria a treia o făcu între anii 54 și 58 d. Ch.

După ce a vizitat *Galatia* și *Frigia*, împreună cu *Luca* și *Timoteiu*, s'a dus la *Efes*, oraș însemnat prin negoț și prin templul zeiței *Diana*. Pavel a predicat cu atâta căldură pe Iisus Christos în cât o mare parte dintre efesenii s'a convertit la creștinism. Argintarul *Demetrius* a resculat poporul contra apostolului *Pavel* și l'a silit să părăsească *Efesul*.

După ce a vizitat *Macedonia*, *Grecia*, *Iliria* și *Corintul*, apostolul *Pavel* s'a dus la *Ierusalim*, unde a căzut în mânele *Iudeilor*, cari voiau să-și răsbune și să-l omóre.

A fost scăpat de la mörte de armată și a petrecut doi ani în închisóre, sub proconsuli *Felix* și *Porcius Festus*. *La Cesarea Palestinei*

Folosindu-se de dreptul de cetățian roman, apostolul *Pavel* a făcut apel la împăratul și de aceea a fost trimis la Roma, unde a stat doi ani sub pază militară, dar a putut să predice. La judecarea procesului, *Pavel* a fost găsit nevinovat și fu pus în libertate.

După ce s'a dus în *Creta*, unde a lăsat ca epis-

cop pe *Tit*, a mai vizitat și bisericile din *Asia-Mică*. Reîntors la *Roma*, pe timpul persecuției lui *Neron*, a fost ~~ucis~~ ^{executat} la anul 67, fără să aibă altă vină de cât aceea de a fi vestit învățătura Domnului și Mântuitorului nostru *Christos*.

Așa s'a încununat acest aprig vestitor al cuvântului adevărului.

Faptele Apostolilor ne face cunoscut activitatea apostolilor *Petru* și *Pavel*, dar nu ne spune mai nimic despre cei-l-alți apostoli. Spre a ne face o idee în această privință suntem siliți a recurge la științele păstrate de tradițiune.

Apostolul Ión a vizitat împreună cu *Petru* bisericile din *Palestina*. Mai târziu a părăsit *Palestina*, s'a dus la *Efes*, de unde a exercitat o influență însemnată asupra bisericei. Pe timpul persecuției lui *Domitian*, a fost condamnat la *Roma* ca să fie aruncat într'o căldare cu unt-de-lemn clocotit, și eșind din ea nevătămat, fu exilat în insula *Patmos*. Tradițiunea spune apoi, că el a viețuit mai mult ca toți apostolii și a murit de mörte naturală. Pe la anul 101 d. Chr.

Iacob, fratele Domnului, a fost episcop al *Ierusalimului*. Pentru calitățile și viața sa exemplară i s'a dat supranumele de *cel drept*. A condus cu înțelepciune biserica *Ierusalimului*.

Cărturarii și fariseii căutară să-l facă să declare nebunii pe cei ce cred în *Isus Christos* dar el nu voi, mărturisi cu bărbăție pe Mântuitorul și muri ucis cu petre la 62 d. Chr.

Iacob, fratele lui Ioan, a fost ucis pe la anul 44, din ordinul lui *Irod Agripa*.

Despre cei-lalți apostoli scim puține lucruri, totuși e sigur că s'aū împrăștiat în toate părțile lumii și aū vestit evangelia.

se ivia o cestiune mai grea, atunci apostolii se adunau, discutaŭ și hotăraŭ în deplină înțelegere cum s-o deslege. Intrunirea apostolilor spre a rezolva neînțelegerea din biserica *Antiohiei* pŕtă numele de *sinod apostolic*, și s'a ținut pe la anul 50 d. Chr.

Progresele făcute de creștinism printre păgâni au dat naștere la o neînțelegere, în biserica *Antiohiei*. Apostolii *Pavel* și *Petru* s'au ferit să pună sarcini grele pe creștini; dar unii dintre creștinii recrutați dintre păgâni, susțineau că trebuie să se observe legea mosaică. Ei făceau din acăstă observare o condițiune de mântuire, ca și când spre a fi creștin trebuia să fi fost Iudeu. Libertatea convertițiilor la creștinism era amenințată, iar neînțelegerea trebuia potolită. De aceea s'a hotărît ca *Pavel* și *Barnaba* să supună cestiunea la cunoștința apostolilor.

Cum au venit *Pavel* și *Barnaba* la Ierusalim, s'au întrunit apostolii și au hotărît, cum că *observarea legii nu-î obligătoare*.

Spre a împăca și pe creștinii recrutați dintre Iudei, cum și spre a feri pe urmașii Mântuitorului de călcarea legii morale, *apostolii au mai hotărît, ca să se ferescă creștinii de sacrificiile idolilor, de animale zugrumate și de desfrânare*.

Hotărîrea sinodului apostolic s'a adus la cunoștința creștinilor din Antiohia de către *Pavel* și *Barnaba*, care le-au citit scrisoarea sinodală, concepută în numele Duhului Sfînt și dată de apostoli. Așa s'a pus capăt acelei neînțelegeri ce turburase liniscea bisericei din Antiohia.

Încă din timpul apostolic, creștinismul s'a răspândit în părțile mai însemnate ale imperiului roman.

Părintele istoriei bisericesci, *Eusebiu* întăresce

acest adevăr când dice : „*Susținut de virtutea cerescă, cuvîntul lui Iisus Christos luminează universul întreg ca și o rață a sórelui ; și după cum s'a predis de Sfintele Scripturi, vocea evangheliștilor și a apostolilor a pătruns în tot pămîntul și până la marginile lumii s'a auzit predica lor. Ast-fel în toate orașele și orășelile s'a constituit biserici, cari semănau a arii pline de grăul cel mai ales, prin numărul credincioșilor de care erau pline.*“

Merite mari și-au câștigat pentru răspîndirea creștinismului urmașii apostolilor, cari au căutat să continue lucrarea apostolică. Dacă ne mai amintim, că fie-care creștin se silea ca să vestească evangelia, atunci nu ne vom mira de ce creștinismul s'a răspîndit repede în lumea cunoscută, adică în *Asia, Africa și Europa.*

Providența dumnezeiască s'a servit de armatele și coloniștii romani pentru răspîndirea religiunii păcei. Ruinarea Ierusalimului a contribuit la înflorirea bisericeii din *Cesareea*. La *Antiohia Siriei* era o biserică înfloritoare de pe timpul apostolic, iar martirisarea creștinilor celor mai de frunte de aici a întărit și mai mult biserica. În *Siria* erau comunități creștine, în *Seleucia, Samosata, Hierapolis*, iar prin secolul al II-lea cărțile sfinte s'a tradus în limba siriacă. Biserica din *Edessa* era înfloritoare, căci produce un scriitor de valoare, în persoana lui *Efrem Sirul*.

Creștinismul prinde rădăcină puternice în *Armenia*, de óre-ce *Dionisie Alexandrianul* trimite o scrisóre creștinilor de aici, în care tratéză despre pocăință. La întărirea bisericeii în *India* a lucrat *Panten*, care, după ce a înființat școlă catehetică din *Alexandria*, se crede că a predicat în *Arabia fericită*.

Semințele aruncate în Arabia de către Pavel n'au căzut în spini, ci pe pământ bun și au produs råde. Așa vedem pe un șef al Arabilor că cere lămuriri asupra doctrinei creștine de la învățatul *Origen*.

E greu de precizat cine a vestit evangelia pentru prima oră în *Africa*, totuși tradiția ne spune că primul episcop al bisericii din *Alexandria* a fost *Ión Marcu*, un discipol al apostolilor.

Misionarii trimiși de la Roma au întărit și mai mult creștinismul în părțile acestea. Fericitul *Augustin* dicea : « *Africa n'a fost dintre cele din urmă provincii care a primit credința, căci multe națiuni barbare au îmbrățișat credința după ea.* » *Salvian* atestă, că *Africa* „a fost nutrită cu învățăturile proprii ale apostolilor».

De timpuriu aflăm în *Africa* biserici dintre cele mai înfloritoare în *Alexandria* și *Cartagena*, de unde creștinismul s'a răspândit în *Mauritania* și *Numidia*. Mult au lucrat la succesul creștinismului reprezentanții școlei din *Alexandria*, cari s'au încercat să dovedească armonia cea mai deplină dintre credință și știință.

În *Europa* creștinismul se răspândise de pe timpul apostolilor. Urmașii lor s'au folosit de relațiile comerciale, spre a-l răspândi în regiunile unde nu pătrunsese încă.

Sfântul *Policarp*, episcopul *Smirnei*, a amestecat pe misionari pîntre negustorii ce veniau din *Asia* în *Galia* și ast-fel s'a aruncat semințele creștinismului în *Galia*. Dacă *Potin* și *Irineu*, episcopii cei mai însemnați ai bisericii din *Galia*, au fost învățăceii ai lui *Policarp*, origina creștinismului în *Galia* se explică în deajuns.

Din *Galia* creștinismul a pătruns în părțile *Ri-*

nului, de ore ce se găsesec bisericii întemeiate și organizate în *Trier, Köln și Metz*.

Se crede, că în *Britania* creștinismul a pătruns prin relațiunile comerciale, care existau între *Asia Mică și Britania*. *Tertulian* spune lămurit, că pe timpul său creștinismul pătrunsese până în *Getulia, Britania, Germania, Dacia, Sarmatia, Scitia* și până în părțile cele mai depărtate ale *Europei*.

Dar de și creștinismul s'a mai întărit prin urmașii apostolilor și a pătruns la toate popoarele, totuși populațiunea păgână era încă numerosă față cu populațiunea creștină. Numai ast-fel ne putem explica pentru ce *Constantin cel Mare* și urmașii săi au fost siliți să grăbescă mórtea păgânismului prin ordonanțe aspre. Dacă am admite că populațiunea păgână era cu totul mică și neînsemnată, încercarea lui *Iulian Apostolul* de a restabili păgânismul ca religione de stat, ar rămânea neexplicabilă.

§ 8. Persecuțiuni contra bisericeii din partea Iudeilor.

Dărîmarea Ierusalimului și împrăștierea Iudeilor.

După cum Mântuitorul *Christos* fusese urît de către fariseii și saducheii poporului Iudeu, tot așa și religiunea întemeiată de El a fost urită de Iudei. Nu-î de mirare dar că Iudeii au persecutat biserica.

Fariseii și saducheii urau creștinismul, pentru că, cu cât se răspândia, cu atât iudaismul și autoritatea lor se pierdea. Ei nu iubeau creștinismul, fiind-că el nu satisfăcea orgoliul lor național. Fariseii și cărturarii așteptase pe Mesia ca pe un mare împărat, care să-î elibereze de sub jugul

Romanilor, iar Mesia venise în condițiuni umile, învățase și înființase o împărăție spirituală, iar nu una materială, după cum dorea sectele iudaice, orbite de pasiuni.

Fariseii țineaū foarte mult la titlul de popor ales, iar creștinismul răspânda învățatură, că toți ómenii sunt fii ai aceluiași părinte, învățatură ce nu le convenea. Ura lor s'a arătat prin persecuțiuni, în care a curs sânge curat și nevinovat.

Cea d'întâi victimă a persecuțiunei Iudeilor a fost *Arhidiaconul Ștefan*, unul din cei șapte diaconi, aleși de apostoli spre a îngriji de săraci și spre a-i ajuta la răspândirea adevărurilor religiunei creștine. *Ștefan învăța, că Vechiul Testament a încetat de la venirea Mesiei; că Dumneđeū nu locuiesce în templu făcut de mână omenescă și mustra cu asprime pe Iudei pentru că se opun la îndeplinirea legei.*

Iudeii aū acusat pe Ștefan de hulă contra lui Dumneđeū, l'aū prins și l'aū scos afară din cetate, unde l'aū ucis cu pietre, pe la anul 36 d. Chr. Cu uciderea lui Ștefan persecuția a devenit generală la Ierusalim. Iudeii intraū prin case, urmăriaū pe creștini și-i aruncaū la închisóre.

Nu numai Ștefan a murit de mâna Iudeilor, ci și *Iacob cel Mare*, care a fost condamnat la anul 44 d. Chr. din ordinul lui *Irod Agripa*. Tot așa, precum am mai spus, *apostolul Iacob, fratele Domnului* a fost ucis pe la anul 62 d. Chr. din ordinul arhiereului *Ananus*.

Nici după ce și-aū pierdut statul, Iudeii n'aū încetat persecuțiile contra bisericei, ci le-aū continuat, calomniind pe creștini înaintea păgânilor, pe care căuta să-i îndemne la persecuțiuni sângeroase contra creștinilor.

Nerecunoștința poporului Iudeu pentru binefacerile primite de la Dumnezeu cerea pedepsă, iar Mântuitorul prin pilda nunței fiului de împărat arătase dărîmarea Ierusalimului și împrăștierea Iudeilor pe suprafața întregă a pământului ca pedepsă pentru nerecunoștința lor.

Iudeii gemiau sub apăsare și amăgiți de câte vre-un pretins Mesia erau gata să se rescôle în ori-ce moment. Apăsarea ajungînd la culme în timpul lui *Gesius Florus*, ei se revoltară spre a scutura jugul dominațiunii străine. Incurajați de înfrîngerea suferită de proconsulul Siriei, *Gesius Gallus*, rescôla se răspîndi repede pînă la Ierusalim și apoi în tot poporul.

Atunci *Neron* numi comandant al armatei pe *Vespasian*, care după ce se uni cu fiul său *Tit*, ce venia din Egipt, trecu în *Galileea* în fruntea unei armate puternice.

El cuceri *Galileea*; după ce bătu pe răsculați, peste 40,000 de Iudei periră în luptă. Dacă *Vespasian* n'ar fi vrut să-și cruțe ómenii, răsboiul s'ar fi terminat repede, căci Ierusalimul ar fi căzut în mâinile vitejilor săi. N'a mers însă direct asupra capitalei, ci a așteptat pentru ca neînțelegerile să dividă pe comandanții Iudeilor.

După ce *Vespasian* fu proclamat împărat, *Tit* ia comanda armatelor. Acesta dispune asediul cetății, care trebuia să se termine cu capitularea ei. Creștinii amintindu-și profețiile Mântuitorului, nu făcură cauză comună cu *revoltații*, ci se retraseră în orașul *Pella*, din provincia *Pereea*, unde erau în siguranță.

La anul 70 Ierusalimul cade, iar ziua pedepsei a fost îngrozitoare. *Iosif Flaviu* spune că la asediul cetății peste un milion de ómeni au perit, iar

peste 97,000 au fost luați robi. Situațiunea Iudeilor după 70 devine din cele mai triste, ei nu mai au templu în care să se roge și totuși sunt siliți să plătescă la Capitoliu taxa veche a templului, spre a li se permite adorarea lui Iehova prin sinagoge! Totuși Iudeii continuă să se mângâie cu speranța zadarnică, că Dumnezeu va face o minune și le va rădica templul care fusese ars odată cu ruina Ierusalimului.

Impăratul *Adrian* a poruncit să se rădice un templu păgân în *Palestina*, pe locul unde fusese templul Iudeilor. Natural că sentimentele lor cele mai sfinte au fost atinse, și s'au revoltat contra profanării locului celui sfânt. Revolta a fost înădușită în sânge, pe ruinele Ierusalimului se ridică o nouă cetate, iar Iudeii fură oprți, sub pedeapsă de mörte, de a se apropia de ea. Cetatea s'a numit *Ælia Capitolina*.

Arderea templului, cum și răspândirea Iudeilor peste întreaga suprafață a pământului, este pentru creștinii un fapt de cea mai mare importanță. Observarea legei cerimoniale a devenit imposibilă, iar odată cu încetarea sacrificiilor a încetat și preoția lui *Aaron*. Aceasta arată lămurit tuturor că timpul Testamentului Vechiu a trecut, iar Noul Testament a început. Ast-fel s'a îndeplinit pe deplin profeția Mântuitorului despre ruina Ierusalimului, iar Iudeii au rămas fără țară și fără templu.

§. 9. Persecuțiuni contra bisericeii din partea păgânilor.

Persecuțiunile contra bisericeii din partea păgânilor, persecuțiuni ce s'au întins în Orient și în Occident și au făcut o mulțime de victime, fiind

natismul și superstițiunile înrădăcinate la poporul roman, dar mai ales ideile greșite și calomniile răspândite în popor sunt cauzele mai însemnate ale persecuțiunilor, îndreptate de păgâni contra creștinilor.

Cea d'întâi persecuțiune sângerosă din partea păgânilor s'a întemplat pe timpul lui *Neron*, cu ocasiunea arderii Romei. Poporul acusa pe *Neron* de arderea Romei, iar el aruncă vina pe creștinii. După atestațiunea lui *Tacit*, creștinii au fost urmăriți și aruncați în închisore, de unde au fost scoși spre a fi pedepsiți în modul cel mai crud, cu ocasiunea unor serbări populare. Creștinii îmbrăcați în piei de animale sălbatice erau aruncați în circ la câni. Unii fură crucificați, alții înecați în *Tibru*, iar alții unși cu păcură, rășină și alte materii inflamabile fură arși de vii în grădinele imperiale. Persecuția a ținut mai mulți ani și din locală s'a prefăcut în generală. Poporul din afară de *Roma* iritat prin cele ce spunea împăratul s'a ridicat și într'un glas a cerut pedepsirea creștinilor.

Clemente Romanul, vorbind despre martirii persecuțiunii lui *Neron*, spune, că atunci au suferit „o mare mulțime de aleși“. Cei mai însemnați din aceștia au fost apostolii *Petru* și *Pavel*, cari au obținut coróna de martir la anul 67 d. Chr. După o tradițiune veche, *Petru* a murit crucificat cu capul în jos, iar *Pavel*, ca unul ce era cetățen roman, a fost decapitat. Odată cu mórtea lui *Neron* a încetat și cea d'întâi persecuțiune sângerosă contra creștinilor.

Urmașii Mântuitorului *Iisus Christos* s'au bucurat de bine-facerile păcei de la mórtea lui *Neron* și până la sfîrșitul domniei lui *Domitian*.

Pentru *Vespasian* și *Tit*, creștinii treceau drept ómenii cu moravuri iudaice, dar care își proba-

seră supunerea către autoritatea romană, prin faptul că n'aŭ făcut cauză comună cu Iudeii revoltați.

Pentru îndreptarea finanțelor, Domițian își aminti de taxa religioasă și națională, pe care o plăteau Iudeii după dărîmarea Ierusalimului. El hotărî ca toți, care duc o viață iudaică, circumciși sau nu, să plătescă tributul didrahmei. Creștinii nu voiau să plătescă, fiind-că acest tribut li se părea o apostasie. De aceea aŭ fost acușați de ateism și moravuri iudaice și s'aŭ reînnoit contra lor măsurile din timpul lui Neron.

Victimele mai însemnate ale acestei persecuțiuni aŭ fost, *consulul Flavius Clemens și soția sa Flavia Dometila*. După istorisirea lui *Dion*, Flavius Clemens a fost condamnat la mörte, iar *Demetila* la exil în insula *Pandataria*, pentru ateism. Se scie, că creștinii erau acușați de ateism.

Altă victimă însemnată e *Acilius Glabrio*, condamnat pentru aceeași crimă ca și Flavius Clemens.

Eusebiu ne mai face cunoscut și alte victime a persecuțiunei lui *Domițian*. În «Cronica» sa scie că *Flavia Dometila*, nepóta lui Flavius Clemens, a fost isgonită împreună cu mulți alții în insula *Pontia*, pentru că aŭ mărturisit credința în Iisus Christos. Tot *Eusebiu* ne spune, în aceeași scriere, cum că un mare număr de creștini aŭ fost martirisați sub *Domițian*. Persecuțiunea n'a fost locală, ci generală. După o tradițiune förte veche, apostolul *Andrei* a fost răstignit în cetatea *Patra* din *Achaia*, din ordinul proconsulului *Egea*.

De asemenea apostolul *Ioan* a fost adus la *Roma* și aruncat din ordinul lui *Domițian* într'un cazan cu unt-de-lemn clocotit, din care a eșit nevătămat, iar în urmă a fost exilat în insula *Patmos*. Ca martor ocular și ca victimă a persecuțiunei, el spune că

bisericele Asiei Mici au fost crud încercate, în timpul persecuțiunii lui Domițian. Antipa a fost martirisat la *Pergam*. De și persecuția a fost scurtă, cu toate acestea a făcut multe victime, căci afară de patricienii de care vorbește Dion, au mai suferit mulți cetățeni romani. Apostolul *Ioan* face amintire că singura pedepsă întrebuintată contra creștinilor în timpul când scria Apocalipsul era decapitarea, cu care nu se pedepsea de cât cetățenii romani.

Persecuția a ținut până la anul 96, când Domițian a ordonat încetarea ei, după mărturia lui *Tertulian* și *Hegesip*. Imprejurările care au contribuit la încetarea persecuțiunii sunt următoarele: acuzatorii creștinilor denunțându-i că mai erau în Palestina oameni din familia Mântuitorului, el ordonă să-i aducă la Roma. Dacă a vădut că mâinile lor sunt pline de beșici, provenite din munca câmpului, s'a convins că aspirațiunile creștinilor sunt cu totul spirituale și că nici unul nu-i dispută coróna de împărat. Cu o sinceritate rară la oamenii politici, el recunoscă că s'a înșelat în aprecierile sale și a ordonat suspendarea urmăririi creștinilor. După această măsură înțeleptă, Domițian a fost ucis de o conjurațiune la anul 96 d. Chr.

§ 10. Persecuțiunile păgânilor în contra bisericeii.

(Urmare)

Persecuțiunile contra bisericeii au suferit o schimbare însemnată în cursul secolului al doilea.

Epistola lui Traian către Pliniu, guvernatorul *Bitiniei*, a pus capăt schimbărilor repezi de până acuma. El a ficsat procedura pentru un secol și

șiat de fiarele sălbatice la Roma, pe când Romanii serbau saturnalele.

Raportul lui Pliniu către Traian ne arată că persecuția s'a întins în Bitinia și Pont, unde a făcut mulți martiri.

Se poate spune despre persecuția lui Traian că n'a fost generală, ci locală, dar continuă. Persecuția s'a continuat și sub urmașii lui Traian, fiindcă de și apologeții luptau pentru libertatea cultului, poporul a continuat să cêră mórtea creștinilor.

Cu venirea la tron a lui *Marcu Aureliu* s'a început o luptă generală contra bisericeii. Creștinii fură siliți să se apere d'odată contra tuturor puterilor, care până acum îi atacase succesiv. Nenorocirile publice aprinsese furia păgânilor. Ciurma făcu pe păgâni să arunce asupra creștinilor acest semn al mâniei ȃeilor. Impăratul s'a pronunțat contra creștinilor și a confirmat regulele juridice ale predecesorilor săi.

La începutul persecuțiunei a suferit la Roma văduva *Felicia*, cu cei șapte fii ai ei, care au fost executați în diferite locuri.

La anul 163 *Justin filosoful* a fost sacrificat invidiei filosofului *Crescens*. El a suferit mórtea martirică împreună cu *Hariton*, *Haritina*, *Hierax*, *Peon*, *Liberianus* și *Evelpistus*.

La *Smirna* creștinii au fost persecutați cu asprime. Episcopul *Policarp*, împreună cu mai mulți creștini din *Frigia*, au fost arși pe rug. Mai furiósă fu persecuția în *Galia*, mai ales în bisericile din *Lugdun* și *Viena*, unde a făcut multe victime. Episcopul *Potin* a murit în închisóre în urma torturilor. *Sanctus*, diacon al bisericeii din *Viena*, *Maturus*, *Atal* din *Pergam*, doctorul *Alexandru* și mulți alții, au fost martirisați.

al bisericeii romane. *Antheros* urmaşul lui Pontian a fost exilat la anul 236. Peste doi ani persecuția încetează, odată cu mórtea lui *Maximin Tracul*.

§ 11. Persecuțiile păgânilor în contra bisericeii

(urmare)

De la mórtea lui *Septimiu Sever* și până la *Deciu* biserica a fost persecutată numai vre-o câțiva ani sub *Maximin Tracul*.

Cât a durat pacea creștinismul a făcut progrese însemnate, răspândindu-se mai peste tótă lumea cunoscută și pătrundând adânc în tóte clasele sociale. *Deciu*, fiind un partizan înfocat al religiunii de stat, a persecutat pe creștini nu cu mânia unui devotat, ci cu fanatismul rece al unui teoretician. El a ordonat printr'un edict ca toți supușii să adóre ȃei, iar cine va refusa, să fie constrâns prin cele mai aspre pedepse.

Imediat a izbucnit cea mai crudă persecuțiune în timpul căreia creștinii au suferit cele mai crude torturi. *Inchisori, unghii și căngi de fer, cărlige, captóre, grătare, table de fer, róte, căluși și plumb topit vărsat în vine, cu o vorbă tot ce rėutatea omenească póte inventa mai dureros a fost întrebuințat contra creștinilor, numai spre a-i constrânge să se lepede de credință.*

Asprimea torturilor a silit pe unii creștini să se lepede de credință, aceștia sunt numiți „*lapsi*“; pe alții i-a făcut să aducă sacrificii, pe așa ȃișii *thurificati*; pe unii i-a silit să cumpere certificate, aceștia se numiau *libelatici*; iar pe alții i-a făcut să se înscrie în registrele oficiale împreună cu cei care au ascultat de edictul împăratului *acta facientes*.

Dacă biserica avea durerea să vadă pe unii fi
că devin vitregi cădând de la credință, ea avea
și mare mângâere când vedea pe fiii adevărați că
sufer torturile și dobândesc coroana de martiri.

Cei mai însemnați martiri din acest timp sunt:
Alexandru, episcopul Ierusalimului, Vavila al An-
tiohie, și Fabian, episcopul Romei. În urma tortu-
rilor suferite, Alexandru a murit în închisoarea din
Cesareea Palestinei. Despre *Vavila*, spune Sfântul
Ión Gură de Aur, că a murit decapitat, iar *Eusebiu*
spune că a murit în închisoarea din Antiohia. Nu
se cunosc împrejurările în care a fost martirisat
Fabian.

Tactica persecutorilor era de a-î ținea pe creș-
tinii mulți ani în închisoare de unde îi scoteau pentru
a fi supuși la chinurile cele mai îngrozitoare, cu
scop de a-î converti și a-î face să servească de
exemplu și altora.

În *Africa proconsulară* persecuțiunea a izbucnit
cu un an înainte de promulgarea edictului. Păgânii
s'au resculat contra creștinilor și au ucis mulți
dintre ei, ceea-ce face pe *Dionisie Alexandrianul*
să se retragă în satul *Taposiris*, ca să scape de
furia persecuției.

Mulți dintre creștinii *Egipetului* au fost uciși.
Ilustrul *Origen* a fost aruncat în închisoarea din
Cesareea Palestinei. Torturat de mai multe ori, a
rămas statornic în credință și a fost eliberat din
închisoare după mórtea lui Deciu, când a și încetat
persecuțiunea.

După Deciu creștinii s'au bucurat cât-va timp
de liniște. *Valerian* a fost la început favorabil creș-
tinilor, dar mai târziu s'a schimbat și a început
să-î persecute. El a dat la 257 un edict contra
creștinilor, prin care ordona episcopilor, preoților

și diaconilor să aducă sacrificii zeilor sub pedepsa exilului, apoi opri sub pedepsa de mörte adunările pentru efectuarea cultului și intrarea în cimitire.

Renumerele de care se bucura *Sfintu Ciprian* atrase privirile persecutorilor. El fu chemat înaintea proconsulului Africeii, *Aspasius Partenus*, și fiind-că a refusat să spună numele preoților din oraș a fost exilat la *Curubis*. Nu trecu mult și fu condamnat la decapitare.

Sfintul Dionisie Alexandrianul a fost exilat la *Cefru*, apoi fu dus la *Mariota* și *Colution*. La Roma aŭ suferit mörtea martirică episcopii *Ștefan și Sext al II-lea*, cum și o mulțime de creștini, cari aŭ fost zidiți într'o catacombă și condamnați la mörte prin asficsie și fόμε. Persecuția lui Valerian a fost aspră și a făcut multe victime în tot imperiul. *Aurelian* s'a arătat favorabil creștinilor, dar s'a schimbat în urma răsbóelor victorióse contra inamicilor imperiului și a început să persecute pe creștini. La anul 274 a dat un edict contra creștinilor pe care *Lactanțiu* îl califică de sângeros. Persecuția a fost mai mult locală și a făcut puțină martiri comparativ cu cele-l'alte, din cauză că Aurelian a murit curând (275). În timpul acestei persecuțiuni *Felix* episcopul Romei, *Conon* din Isauria împreună cu fiul său și *Magnus* din Capadocia, aŭ suferit martirul.

Când *Dioclițian* rămase singur stăpân peste imperiū se impunea ca saŭ statul roman să lucreze cu tótă energia la nimicirea creștinismului, chiar cu primejdia d'a fi învins în luptă, saŭ să încerce soluția definitivă a unei înțelegeri între stat și biserică. *Dioclițian* la început s'a arătat favorabil creștinilor, se înconjoră de ei și-i numește în funcțiuni publice.

Spre a putea apăra cu succes imperiul, își luă ca ajutor pe *Maximian*, căruia îi dăde titlul de *August*, la anul 286; iar în 292 mai numi doi cesari, pe *Galeriu* și *Constantiu Clor*, tatăl marelui Constantin.

O curățire a armatei de creștini, care a avut loc la finele secolului al treilea, servi ca pregătire a persecuțiunii generale. La 303 se dăde un edict contra creștinilor, prin care se oprea adunările creștinilor, se ordona dărmierea bisericilor și arderea cărților sfinte. Un foc ce izbucni din întâmplare la palatul imperial, a fost atribuit de *Galeriului* creștinilor. Urmarea a fost dărmierea bisericeii din Nicomidia și uciderea a peste 20,000 de creștini, între cari au fost *Antim* episcopul Nicomidiei și doctorul *Panteleimon*.

La 304 s'a dat un nou edict, prin care se pedepsea cu mórtea creștinii, cari nu vor sacrifica zeilor. Edictul s'a executat cu strictețã în toate provinciile, afarã de cele guvernate de Constantin, iar creștinii au probat sinceritatea convingerilor lor suferind mórtea martirică. În *Capadocia* persecuția a făcut multe victime, între care cea mai însemnată e *Sfântul Gheorghe*, care, după ce suferi chinuri crude, muri decapitat.

În *Egipt* și mai ales în *Thebaida* cruzimile au fost de nedescris. Femeile erau rădicate cu mașini și expuse cu capul în jos; iar bărbații legați de crăcile arborilor și uciși când arborii își luaș poziția naturală. Crușimile au ținut mai mulți ani și se ucideaș în fie-care și câte 10, 20 ba chiar și câte 100 de creștini. La *Alexandria* a murit decapitată *Sfânta Ecaterina*.

Dioclițian s'a retras la 305, împreună cu *Maximilian Hercule*. *Galeriului* a devenit stăpân peste

Orient și a continuat persecuția împreună cu *Maximian Daia*. La anul 306 a suferit mórtea martirică la *Nicomidia* *Adrian* șeful gărdei lui *Galeriū*.

Sfintul Teodor Tiron a dobândit coróna martirică, fiind ars de viū. Cel mai însemnat mărturisitor din anul 307 a fost *Eusebiu Panfil*, care a fost aruncat în închisóre și torturat.

Persecuția s'a continuat până la 312, când *Constantin* a învins pe *Maxentiū* la *Milvius*. Sub acesta s'a dat lupta dintre creștinism și păgânism. *Constantin* vedu pe ceriū o cruce cu inscripția : $\theta\omicron\upsilon\delta\theta\phi$ *vixit*, el puse crucea pe steagul armatelor sale și ast-fel învinse pe rivalul sēu. Ca urmare, la anul 313, *Constantin* împreună cu *Liciniū* deteră un edict la *Milan* prin care se acordă creștinismului libertatea cultului. Sângele creștinilor a curs până ce statul roman s'a convins, că nu se pôte innăbuși cu forța creștinismul și i-a acordat libertatea. Nimic n'a contribuit mai mult însă la gloria și triumful creștinismului, ca sângele creștinilor. Așa s'aū adeverit vorbele lui *Tertulian* : « *Sanguis Martyrum semen Christianorum* ».

§ 12. Atacuri din partea filosofilor păgâni.

Apologetii creștini.

Păgânismul a atacat creștinismul nu numai cu forța materială, ci și cu arme intelectuale. Invetații aū atacat creștinismul, nădăjduind că vor reuși să oprēscă progresele sale. Se disting trei faze în atacurile filosofilor păgâni.

La început filosofi luară în batjocură și desprețuiră creștinismul, în urmă îl atacă scintificesce

și apoi încercară să creeze o religie nouă, cu care voiau să înlocuiască creștinismul, anume neo-platonismul.

Păgânismul roman nu vedea în religiea creștină la început de cât o noutate periculoasă. Filosoful *Seneca* aprecia partea morală a creștinismului, dar punctele de credință și practicile creștinismului nu erau pentru el de cât superstițiuni. *Tacit* s'a pronunțat, «*superstițiunea iudaică era detestabilă*», dar se scie că istoricul confunda pe creștini cu Iudeii. Cei-l'alți scriitori ai Romei disprețuiau și urau creștinismul și nu-i de mirare dacă s'a încercat să'l ia în rîs. De aci acuzarea că ei adora un asin, schimonosirea misterilor și a ceremoniilor. Unul dintre scriitorii de valoare, care s'a încercat să presinte creștinismul ca ceva demn de disprețuit, este poetul *Lucian*. El în mai multe scrieri, dar mai ales în „*Mórtea lui Peregrin*“ a schimonosit ideile cele mai frumoase creștine.

Vézënd filosofi că adeptii noiei religii nu răspundeau la batjocurile lor, ci continuau să lucreze pentru lățirea creștinismului, ei încercară să dovedescă falșitatea creștinismului, iar mai pe urmă să-l înlocuiască cu o religie nouă, formată din ideile filosofice ale timpului, amestecate cu câte-va idei luate din evanghelie.

Cels și *Porfiriu* au fost promotorii acestei idei. Cartea lui *Cels* — λόγος ἀληθείης — pare că resumă toate argumentele necredinței, aruncând acușatiuni la adresa Mântuitorului și a apostolilor. El caută să explice minunile prin magie, iewa în deridere învierea viitoare și spune despre credința creștină că este nimicirea minței. Despre evanghelie spune că-i o plagiare a lui Platon.

Porfiriu a atacat mai cu sémă revelațiunea.

După el, profeții Vechiului Testament au scris cărțile lor după fapte. Apostolii se contradic, Petru și Pavel sunt doi inamici și de aici conchide la imposibilitatea minunilor.

Cels, Plotin, Porfiriu și Jamblic au încercat să copieze creștinismul. Ei doriau să curățe pe *Platon, Aristotel și Pitagora*, voiau să spiritualizeze mitologia păgână și să curețe morala filosofică de monstruozițările păgâne. *Marcu Aureliu* opunea minunilor creștinilor faptele lui *Apolone din Tiana*. Cum vedem, toți încercă să înlocuiască creștinismul cu păgânismul spiritualizat. Incercarea filosofilor n'a fost încununată de succes; totuși ei nu se lasară învinși, ci căutară să înlocuiască revelațiunea dumnezeiască cu raționalismul. Pentru atingerea scopului au încercat să institue o religie naturală, compusă din elemente luate din filosofia veche. Incercarea filosofilor a dat naștere *neo-platonismului*, susținut de *Plotin, Amoniu Saca, Porfiriu și Jamblic*. Cu tôte că elita intelectuală susținu această încercare, ea nu isbuti.

Atacurile îndreptate de filosofi păgâni contra creștinismului au făcut pe apologeti să răspundă și să dovedească superioritatea creștinismului.

De la *Quadrat*, episcopul *Atenei*, filosoful *Aristide*, *Melidon de Sardes* și *Apolinariu de Ierapole*, nu ne-a rămas nimic din apologiile lor.

O apologie mai științifică și o protestare mai elocuentă a făcut *Justin Martirul și filosoful*, care a apêrat cu destulă energie pe creștinii persecutați pe nedreptul. După ce a combătut calomniile și a justificat învățătura creștină, apologetul conchide „*Dacă această învățătură v' pare rațională, stimați-o, după cum merită, dar nu ne condamnați numai pentru că suntem creștini.*” Justin a suferit

Aristide de Sardes Meliton

chinuri și a dobândit cununa de martir, pe timpul persecuțiunii lui Marcu Aureliu.

Cam în același timp *Tatian* a scris „*Cuvânt contra Grecilor*“, în care a redus la adevărata valoare templele, ceremoniile și deprinderile păgânilor.

Sub împărății *Marcu Aureliu* și *Comod*, *Atenagora* a prezentat scrierea sa intitulată : „*Legatio pro Christianis*“. El combătea aci acuzările inventate de ura păgânilor și stabilea nevinovăția creștinilor. *Tertulian* a scris : „*Apologeticul*“. El nu scrie pentru a cere favoarea proconsulilor, ci pentru a le arăta cât sunt de nedrepti cu creștinii și pentru a combate calomniile păgânilor. Apologeții n'aŭ protestat numai contra persecutorilor, ci aŭ răspuns și la atacurile îndreptate de filosofi păgâni contra creștinismului.

Așa, jirisconsultul roman *Minuciu Felix* pune față în față pe un păgân și pe un creștin pentru a discuta. Opera intitulată *Octavius* ne arată superioritatea creștinismului asupra păgânismului și combate pretinsele doveđi ale filosofilor.

Teofil, episcopul Antiochiei, a scris o carte „*către Autolic*“, care era un păgân învățat și influent. El combate într'o limbă frumoasă absurditățile păgânismului.

Un adversar puternic al filosofilor a fost *Clement Alexandrianul*; în scrierile sale pune în evidență cruđimile păgânismului, arătând adevărurile sublime aduse omenirei de Iisus Christos. Mai superior însă este genialul *Origen*, care în scrierea „*Contra lui Cels*“, combătu cu succes toate sofismele lui Cels și dovedi cu prisosință superioritatea moralei creștine. Printre apologeți putem cita pe *Sfintu Ciprian*, *Arnobiu* și *Lactanțiu*.

Apologeții aŭ dovedit prin scrierile lor, cum că

aderenții nucei religiunii sunt calomniați și persecutați pe nedrept. Vocea apologetilor, care pare posterității așa de răsunătoare, n'a fost ascultată de împărații romani. Cu toate acestea meritul lor este destul de mare, fiind-că au combătut atacurile filosofilor păgâni și prin acesta au înlesnit trecerea la creștinism a ómenilor culti. Triumful creștinismului se datorește în parte și muncii lor.

INVAȚATURA BISERICEI

§ 13. Canonul cărților sfinte, tradițiunea, simbolele bisericeii. — Doctrina bisericeii.

Mântuitorul Iisus Christos a trimis pe apostoli ca să învețe toate popóarele și să le facă să păzescă toate câte le-a ordonat. Nu depindea de credincioși de a alege învățăturile de credință. Mântuitorul nu voi să facă mai multe partiđi religióse, mai multe școle, ci o singură religiune pentru toți. Nu însarcina pe apostoli să scrie, ci să învețe. Predica verbală este anterióră scripturii și deci nu putea fi înlocuită de scriptură, de óre-ce sfinta scriptură este posterióră fondării bisericeii, presupune tot-d'a-una predica verbală și nu ne învață nici un sistem teologic, nici un cod de legi propriu ȕis. Biserica fu o comórá în care apostolii depuneaú tot adevérul, pentru ca fie-care să se pótă folosi de el.

Scriptura și tradițiunea subsistaú împreună în Vechiul Testament. Mântuitorul n'a recunoscut numai legea și profeții, dar și tradițiunea dogmatică a sinagogeii și n'a combătut de cât párerile

greșite ale unor școle. Canonul Scripturii Vechiului Testament nu era determinat definitiv pe timpul apostolilor. Iudeii nu erau de acord asupra *agiografilor*. Se discuta încă asupra unor cărți chiar după ruinarea Ierusalimului. *Septuaginta*, care era cu trei vécuri înainte de venirea Mântuitorului, fu întrebuintată în timpurile primare și prin acesta câștigă o mare autoritate.

În general, canonul vechi al sinagogei era și canonul bisericii creștine. Traducerea alexandrină a cărților Vechiului Testament, după ce a contribuit să deslipescă spiritul iudaic de ideile naționale, a servit de legătură între ebraismul Palestinei și creștinism. Citatele din Vechiul Testament ce se găsesc în Noul Testament sunt făcute liber, din memorie și în combinaire cu diferite locuri. Părinții bisericesci citază cărțile Vechiului Testament liber, nu literar.

Canonul Noului Testament nu era încă fixat la începutul secolului întâiu. El s'a stabilit în decursul secolului al doilea prin escluderea scrierilor falșificate. Cum scrierile Noului Testament nu se păstraū de cât în unele biserici, cărora fusese destinate, nu-î de mirare dacă s'a născut îndoială asupra autenticității unora dintre ele. Încă din timpurile vechi se citeaū cărțile Noului Testament la cultul sfînt și se explicaū de către episcopi și preoți. Cu timpul s'a format o tradițiune în privința explicării cărților canonice ale Noului Testament. *Papia*, *Sfîntul Ignatie* și *Sfîntul Policarp* aveaū modul de înterpretare de la apostolul *Ión*, iar *Sfîntul Irineu* îl avea de la *Policarp*.

Atât cele 22 de scrieri ale Vechiului Testament, cât și cele 27 de scrieri ale Noului Testament se deosebesc cu totul de scrierile omenesci,

fiind-că sunt scrise sub paza Duhului Sfint și astfel sunt ferite de orî-ce greșală.

Adevărurile, care treceau peste puterea de pricepere a minței omenesci, au fost descoperite apostolilor și profetilor de către Duhul Sfint, fiindu-î să cadă în greșală. Așa dar scrierile canonice ale Vechiului și Noului Testament cuprind adevărul absolut și merită să fie respectate de creștini.

Importanța tradițiunei s'a recunoscut de timpuriu în biserică. După cum învățătura apostolilor era învățătura Mântuitorului Iisus Christos, tot asemenea învățătura bisericeii, era învățătura apostolilor, cari au transmis-o episcopilor și astfel a ajuns până la noi nealterată. Biserica este condusă de Sfîntul Spirit și este păzitoarea adevărului. Ea nu putu să falsifice adevărul. Decî *sub numele de tradițiune se înțelege adevărurile religiunei creștine, care nu s'au scris în cărțile sfinte, ci s'au păstrat prin viu graiu de la Mântuitorul și apostoli.*

Sfîntul apostol Pavel ne învață să respectăm tradițiunea, când spune: „*Fraților, stați și țineți învățăturile, care le-ați auzit, ori prin cuvîntul ori prin scrisoarea noastră.*” Și în alt loc învață: „*Vă laud pre voi fraților, că de toate ale mele vă aduceți aminte și precum am dat vouă cele predate le țineți.*”

Apostolul nu face nici o deosebire între cuvîntul scris și cel nescris, prin urmare tradițiunea are aceiași valoare ca și Sfînta Scriptură. Numai așa se explică pentru ce biserică în formularea învățăturilor sale nu se basă numai pe Sfînta Scriptură, ci ținu sémă și de tradițiune. Cu timpul tradițiunea s'a fixat în scris, fie în simbolele de credință și hotărârile sinódelor, fie în diferitele lucrări ale părinților și scriitorilor bisericesci. Și

dacă tradițiunea are aceeași valoare ca și Sfinta Scriptură, apoi protestanții se înșală, dacă resping tradițiunea. Nu toți creștinii se pot folosi de Sfinta Scriptură și tradițiune și de aceea biserica se îngrijesce de a formula punctele principale ale credinței în expuneri scurte. *Expunerea punctelor de credință se numește simbol.*

Fie-care biserică își avea expunerea sa de credință, simbolul său, în cele trei vécuri primare, așa că literatura bisericească menționează mai multe simbole vechi și anume: *simbolul bisericeii din Ierusalim*, acel din *Antiohia*, din *Alexandria*, din *Roma* și *simbolul Sfintului Grigore, făcătorul de minuni.*

Aceste simbole se deosebiau între ele numai prin expresii, căci aveau acelaș fond, cuprindeau aceeași credință. Simbolul apostolic este unul dintre cele mai vechi simbole, despre cari se crede până în vécul al XV^{-lea}, că este formulat de către apostoli, înainte de a se împrăștia la predică. Critica mai nouă dovedi, cum că în el se găsește un sîmbure apostolic, dar că fu redactat în forma de astă-zi din secolul al doilea. Acest simbol, ca și toate cele-l'alte, este însemnat pentru că ne arată, ce se credea în biserică, pe timpul compunerii sale.

Punctele principale, ale doctrinei bisericeii din periodul I, sunt următoarele :

1. O singură ființă absolută, spirituală, numai un singur Dumnezeu există, — unul în ființă —, întreit în persoane : *Tatăl, Fiul și Duhul Sfint*, întrebuintîndu-se pentru indicarea celor trei persoane cuvîntul Treime. Despre Fiul, însuși evangelistul Ión explică că se numește în V. T. Cuvîntul lui D-zeu și acest cuvînt este însuși Dumnezeu și

ca atare este etern ; apoi demonștră, că Fiul este o persoană deosebită, născut din Tatăl, înțelegându-se prin această, că este de o ființă cu Tatăl ; D-zeu adevărat și om adevărat. Acestă învățatură este exprimată prin numirea *D-zeu și om*.

2. Lumea s'a creat din nimic de către Dumnezeu. El este nu numai creatorul, dar și conservatorul și guvernatorul ei. S'a dezvoltat și învătura despre ângerî.

3. Omul este menit de Dumnezeu pentru fericirea supranaturală, care constă din vederea imediată a lui Dumnezeu. Omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, iar prin puterile spirituale întrece toate făpturile pămîntesci.

4. Ceî d'întâi ômenî călcără porunca dumnezeiască și cădură din starea dreptăței originale. Prin călcarea poruncei dumnezeesci atraseră asupra lor pedépsa eternă, iar sufletele și corpurile primilor ômenî suferiră o stricare.

5. Păcatul original și urmările lui s'aũ transmis la toți ômenii, fiind-că toți se trag din Adam și Eva.

6. Mântuitorul Christos este Fiul întrupat a lui Dumnezeu, care pentru ômenî și pentru mântuirea lor a suferit pe cruce și a împăcat némul omenesc cu Dumnezeu prin mórtea de cruce.

7. Iisus Christos a întemeiat biserica, *pentru ca prin ea și în ea să se efectueze mântuirea și sfințirea ômenilor*. Biserica se conduce în mod nevêdut de Mântuitorul prin lucrarea Duhului Sfînt, iar în chip vêdut se conduce de ierarhia instituită de El.

8. Meritele jertfei adusă de Christos nu și le pot impropria ômenii de cât în biserică.

9. Harul Duhului Sfînt e trebuitor spre înaintarea creștinului în credință și virtute. Prin urmare numai cu ajutorul lui Dumnezeu ne putem mântui.

10. Harul lui Dumnezeu se dobândește de creștinii prin sfintele taine, care sunt: *botezul, ungerea cu sf. mir, împărtășirea, mărturisirea păcatelor, preoția, nunta și maslul*. Scriitorii bisericesci din vremea acesta nu amintesc toate tainele spre a le feri de luarea în rîs a păgânilor.

11. Sufletele dreptilor merg la un loc de bucurie după morțe, iar cele a păcătoșilor la un loc de întristare, unde vor sta până la a doua venire a lui Christos. Trebuie dar să facem rugăciuni și să aducem sacrificii pentru sufletele morților.

12. Morții vor învia cu trupurile la a doua venire a Mântuitorului. Atunci va fi judecata universală și fie-care va primi resplata faptelor sale. Dreptii se vor bucura de fericirea vecinică, iar păcătoșii vor suferi chinuri eterne. Dacă comparăm doctrina bisericeii din cele trei vécuri primare cu doctrina din timpurile următoare, apoi ne convingem lesne că urmașii lui Christos mărturisiră tot-d'auna aceeași credință.

ERESII ȘI SECTE

§ 14. Origina eresurilor.— Ereticii indaisatori. Gnosticismul, origina și caracteristica lui.— Gnosticii timpurilor apostolice.

Acei cari auđiră vestea mântuirii, nu înțeleseră cu toții că învățătura trebuie păstrată fără schimbare. Așa unii amestecară învățătura creștină cu alte învățături, iar alții încercară să pătrundă cu mintea adevărurile de credință.

De aci rezultă eresiile în biserică. Invătăturile eretice s'a luat sau din iudaism sau din păgânism. Iudeii trecuți la creștinism, nu se deprind de cât forțe cu greu cu ideea că legea veche s'a abrogat. Mulți o priveau ca obligatorie și pentru creștini și o consideraau ca condițiunea principală a mântuirii.

Păgânii admiteau cu greu doctrina creștină despre crearea lumii și despre origina rului, căci a crea din nimic, fără să existe mai dinnainte materia, li se părea cu neputință. Tot așa spre a explica rul, recurgeau la dualismul păgân, care nu-i de cât negarea învățătorei creștine. Ast-fel curentul iudaic și păgân tindeau să dea eresiilor două direcțiuni cu totul diferite.

Curentul iudaic tindea să facă vrășmășie între creștinism și păgânism; iar curentul păgân căuta să unescă creștinismul cu păgânismul. Cele mai multe sisteme de eresuri își au origina, fie în amestecarea învățătorei creștine cu alte doctrini, fie în tendința de a explica doctrina creștină, numai cu ajutorul minței. În toate sistemele se simte influența iudaică sau păgână.

Cei d'intăi eretici fură cei *iudaisanți*, cari doreau să păstreze poruncile lezei mosaice. În fruntea lor stă *Cerint*, care nu voi să se supună hotărârilor sinodului apostolic și formă o sectă cunoscută sub numele de *Cerintieni*.

Acești eretici respingeau dumnezeirea lui Iisus Christos, urau pe apostolul Pavel și respingeau scrierile sale, pentru că nu erau în armonie cu învățăturile sectei. Sfintul Ión a scris evangelia sa în contra acestor eretici, dovedind dumnezeirea Mântuitorului Iisus Christos.

Altă sectă iudaisantă fu cea a *ebioniților* fondată

de *Ebion*, discipol al lui *Cerint*. Acești eretici susțineau că Iisus Christos este Mesia cel prețis de profeți, dar nu-î fiul propriu al lui Dumnezeu. Legea mosaică se bucura de mare cinste la ei, de aceea susțineau că-î obligatore pentru toți creștinii. O idee particulară sectei era că la venirea a doua a Mântuitorului va întemeia o împărăție pământescă, care va dura o mie de ani.

De ereticii iudaisanți se țin și Neculaiții, sectă care se crede că a fost întemeiată de *Neculai*, unul dintre cei 7 diaconi. Partisanii acestei secte erau vestiți mai ales prin desfrânările lor. *Sfântul Epifaniu* numesce pe iudaisanții moderați *Nazarineni*. La început n'aũ căutat să-și impună modul lor de a vedea, totuși aũ eșit din biserică pe timpul lui *Iustin Martirul*.

Intre cele două partiți iudaisante erau deosebiri nu numai asupra modului de vedere asupra legii mosaice, ci și asupra persoanei Mântuitorului. Iudaisanții riguroși priveau pe Mântuitorul ca om ordinar, iar moderații admiteau că s'a născut din Sfânta Fecióră Maria prin mijlocirea Duhului Sfânt. Odată cu ruinarea Ierusalimului s'aũ împrăștiat iudaisanții, răspândindu-se mai întâi în *Pereea*, iar mai pe urmă în *Siria*.

Problema însemnată a originii rului a fost germenul din care s'aũ dezvoltat sistemele gnostice. Spiritul omenesc doria să scie, de unde provine rül. Dacă rül există în lume și Dumnezeu a creat lumea, apoi își puneau întrebarea: care-î origina rului și cum l'ar putea învinge? Invătăturile bisericei creștine asupra acestor cestii, nu mulțumea pe tötă lumea. Nemulțumiții s'aũ încercat să dea o soluție problemei, ajutați de elementele luate din filosofia grécă sau din religiunile

ómenii pot să aibă parte de rescumpărare. Nu sunt chemați să se folosescă de ea de cât ómenii spirituali, gnosticiei.

Ómenii corporali sau ilicii sunt condamnați să piéră fără speranța mântuirii, ca și materia. Intre credincioși erau unii așa numiți *psihicii* cari au fost clasați între spirituali și ilici, ființe de mijloc între cele două extreme.

Scopul final al rescumpărării este reîntórcerea tuturor la locul potrivit naturei lor. Gnosticiei combatăeau căsătoria, pe care o consideraau ca operă a spiritului celui rău și contribue la înmulțirea materiei, care-i din natură rea. *Problema mântuirii se resolvă de către gnoticism în evoluțiunea lumii. Rescumpărarea nu-i de cât o parte a dezvoltării cosmologice universale. De aici rezultă caracterul fizic al lumii morale, care privind materia ca rea, cade într'o asprime excesivă, care-i contrară naturei.*

Inceputul gnosticismului se ridică până în timpul apostolilor, iar un gnostic însemnat al timpului apostolic a fost *Simon Magul*. El locuia în *Samaria*. Martor al minunilor efectuate de Spiritul Sfânt, s'a dus la apostolul Petru și i-a oferit bani, ca să-i dea în schimb puterea, ca pe oricine își va pune mâinile, să primească Duhul Sfânt. După ce a fost respins și scos din biserică de apostolul Petru, se pare că s'a pocăit, de óre-ce s'a reîntors la creștinism. Cu toate acestea el a introdus în creștinism o mulțime de superstițiuni magice și de greșeli din păgânism, care au fost numite, precum am spus, *gnosă*.

Simon Magul și partizanii săi pretindeau că numai ei posedă cunoștința lucrurilor, sau știința; de aici și numele lor de *gnostici*. Se mai numiau

încă *spirituali*, spre a se deosebi de *materiali*, de vulg.

Simon Magul admitea un Dumnezeu suprem, dar nu era El creatorul lumii. Pentru dânsul zeita creatore este *Evvoix*, de unde au eșit serii de zei sau eoni. Cel dintâi dintre eoni a usurpat stăpânirea asupra lumii și a închis în corpuri sufletele nemuritoare. De aici nenorocirea omenirii.

La acest sistem panteist Simon Magul a mai adăogat imoralitatea. *El se credea că este reprezentantul cel mai puternic a lui Dumnezeu.*

Pe lângă *Simonenii* se privesc ca gnostici ai timpurilor apostolice și *Nicolaiții*.

§ 15. Gnosticii Alexandrinii și Sirienii. — Maniheismul.

Gnosticismul pretindea că deslăgă toate problemele însemnate mai bine de cât creștinismul. Șefii principali ai gnosticismului Alexandrin fură *Basilide* și *Valentin*.

Sistemul lui Basilide se bazează pe o tradițiune secretă, care datază de la *Cham*, fiul lui Noe.

După ei Dumnezeu este cea d'întâi ființă. Din sînul său emană la început șapte puteri, care formează primul ceriū sau împărăția spiritelor. De aici emană până la 365 de împărății, care de care mai imperfecte.

Ingerul cel d'întâi din cele șapte serii din urmă este Dumnezeu Iudeilor, creatorul lumii imperfecte și al materiei. Pentru eliberarea omului din legăturile lumii imperfecte, Dumnezeu a trimis pe eonul cel d'întâi născut, care a învățat pe omeni să cunoscă pe adevăratul Dumnezeu, și-i aduce în împărăția luminei.

Acest eon se uni la botez cu omul Iisus, dar îl părăsi în momentul morței. După învățătura lui Basilide, perfecțiunea morală constă în contemplarea lui Dumnezeu. Morala partisanilor fu la început aspră, dar cu timpul decădu.

Valintin învătă o doctrină cam analógă. El admitea că eonii aũ emanat perechi, care se numiau *sizighii*. Unirea principiilor active cu cele pasive este tipul căsătoriei. Dimiurg creă lumea corpurilor și a sufletelor, *eonul superior* le-a adus elementul spiritual spre a le uni cu sufletele ómenilor.

Valentin împarte pe aderenții săi în *fisici și spirituali*. *Privesce pe Mântuitorul ca pe un eon, care se unesce cu Mesia psihic pentru eliberarea ómenilor de sub stăpânirea materiei celei rele.*

Dualismul răspândit în Asia fu îmbrățoșat la *Antiohia Siriei* de către *Saturnin*, care este reprezentantul cel mai însemnat al gnosticismului sirian. Învătătura sa se resumă ast-fel: Ființa supremă se află în fruntea imperiului luminei, de unde emană o mulțime de spirite, cele mai de jos sunt spiritele celor 7 planete.

Imperiul întunericului se ridică în fața imperiului luminei, stăpânit de Satan, principiul rului. Cele șapte spirite planetare, sub conducerea Dumnezeuului Iudeilor, năvăliră în imperiul luminei, răpiră raze luminoase și creară pe ómenii.

Creățiunea lor fu imperfectă, dar Dumnezeuul luminei avu milă de om, de aceea îi trimite o scântee de viață, care îl însuflețesce și îi dă putere să se înalțe. Pentru ca germenul vieții dumnezeiesci să se desvolte liber, raza luminosă trebuie să se întórcă în imperiul luminei, de unde a venit. Pe lângă ómenii spirituali mai sunt și acei cari n'au

de cât elementele materiale și sunt absorbiți cu totul de cele materiale. Profeții Vechiului Aședemânt emană parte din Satan, iar parte din spiritele planetare. Decî pentru distrugerea imperiului lui Satan și pentru îndreptarea ómenilor spre imperiul luminei, Dumneđeul suprem trimise pe pămînt pe *eonul suprem, mintea saũ Christos*, care a luat un corp aparent spre a-î învăța sciința ascetismului și a se elibera de materie și de Dumneđeul Iudeilor.

Marcion este alt gnostic. El se născu la *Sinope* în *Pont*, veni la Roma pe la anul 140 și aci răs-pândi învățături greșite. Doctrina sa fu condamnată de biserică, iar el se uni cu gnosticul *Cerdon* spre a fonda o nouă sectă. Învățătura capitală a sa este, că între Vechiul și Noul Testament este o opozițiune absolută, cum că cele două părți ale revelațiunii dumneđeesci provin de la două ființi distincte. Vechiul Testament este lucrarea Dumneđeului teribil al Iudeilor, iar celalalt este lucrarea Dumneđeului iubirei. Morala acestui eretic era aspră, căci socotea ca nepermisă căsătoria, vinul și carnea. Secta se înmulți repede și urme de ale ei găsim până prin secolul al cincilea.

Sistemul ce se apropie mai mult de gnosticism este *Maniheismul*, care se încercă să facă o religiune universală din tradițiunile dualismului persan, din gnosticismul lui Basilide și din teoriile păgânismului.

Învățătura mai principală a Maniheismului este următórea : sunt două ființe eterne : *lumina* și *întunerecul*, care sunt tot-déuna în luptă. *Binele* provine de la *lumină*, după cum *réul* provine de la *întunerec*. Fiul omului primitiv fu adevératul rescum-părător al lumiei, care se născu din principiul cel

isbutiră să distrugă credința bisericeii, despre care Mântuitorul a ȃis cã : «*portile iadului nu o vor birui*».

§ 16. Montanismul. — Antitrinitarii și Monarhienii. — Pavel Samosatul și preotul Saveliu. — Chiliasmul.

Cu un secol înainte de Mane, *Montan* din Frigia pretindea sã înnalte biserica la un grad mãi mare de perfecționare printr'un rigorism practic, dar mãi ales prin spiritualismul fals.

Montan interȃicea nunta a doua, făcea posturile mãi lungi și mãi aspre și învăȃa cã a primit misiunea de la Iisus Christos ca sã reformeze și sã perfecționeze biserica. Cerinȃele sale se adoptau cu înlesnire de credincioșii, cari nu-și dãdeau lesne sãmã de exagerarea practicilor învoite de bisericã. Pretinsele lor profeȃii le atrase simpatia poporului necãrturar. Acești sectari mãi învăȃau cã venirea Sfintului Spirit, a lui *Paraclet*, a cãruĩ trimis e *Montan*, era aprópe, iar biserica trebuia sã trecã din starea de copilãrie, în care a lãsat-o Mântuitorul, la bãrbãȃie. Doue femei furã printre aderenȃii acestei doctrine: *Priscila* și *Maximila*, care pretindeau cã au darul profeȃiei. La învăȃaturile vechi cu timpul se mãi adãogarã și altele noi, între care menȃionãm, oprirea fugei de mórte în timpul persecuȃiei, excluderea pãcãtoșilor din comunitatea creștinã, cum și îndatorirea femeilor și a fetelor de a se arãta în public acoperite cu voal.

Episcopii de prin prejur se încercarã sã-ĩ modereze, dar nu reușirã. Ruptura montaniștilor de bisericã a devenit completã. Ereticii aceștia se

persónă și nu vedea în *Tatăl, Fiul și Spiritul Sfint* de cât forme diverse sub care se manifesta dumnezeirea și ast-fel atribuia *Tatălui suferințele Fiului.* - patri/pas

Aceste două tendinți erau produse de exclusivismul, care nu admitea nimic neînțeles în supranatural. Clasa primă a antitrinitarilor nega Dumnezeirea lui Iisus Christos și nu vedea în El de cât un înger sau un filosof. Ei represinta *directia raționalistă a timpului, care obosită de exagerările gnosticismului s'a aruncat în extremul opus.*

Gnosticii vedea *pretutindenea emanațiuni dumnezeesci, iar antrinitarii nu vedea nicăeri pe Dumnezeu.* Pentru gnosticii totul se resuma în credință, iar pentru antitrinitarii ultimul cuvânt îl are mîntea omenească. Păcatul era neînălăturat pentru gnosticii, și nu există pentru antitrinitarii. Intre antrinitarii de clasa I, însemnăm : *Teodot curalarul, care după ce negă pe Iisus Christos în timpul persecuțiunei lui Marcu Aureliu, declară că n'a hulit pe Dumnezeu. El mai spunea, că Iisus Christos nu-î de cât un om, care nu fu conceput prin lucrarea Spiritului Sfint.* La aceeași lucrare a ajuns *Teodor Bancherul, care mai învăța încă, cum că Iisus Christos, mijlocitorul ómenilor, era mai pre jos de Melhisedec, mijlocitorul îngerilor ! Partisanilor li s'a dat numele de Melhisedecianii.*

Artemon admitea pe Iisus Christos ca om, dar concepat din Spiritul Sfint. *Episcopul Pavel de Samosata* deveni eretic spre a dovedi și mai mult că pentru creșterea ereziei, e nevoie să fie însoțită de vițiu. Pe lângă că respingea dumnezeirea Fiului, apoi mai nega și trinitatea persónelor dumnezeesci. *Singur Dumnezeu Tatăl există în realitate ; Fiul și Spiritul Sfint nu sunt de cât simple attribute ale dumnezeirii.* De și Iisus Christos

sub Constantin cel Mare, cum și schimbarea stărei lui exterioare puse capăt speranțelor înșelătoare ale Chiliasmului.

SCIINȚA TEOLOGICĂ

§ 17. Bărbații apostolici.

Mântuitorul Christos porunci apostolilor să răspândescă evangelia la toate popoarele, iar urmașii Mântuitorului căutară să îndeplinescă porunca și deci nu încercară să facă cercetări științifice, ci numai să predice ce li s'a spus. Afară de acésta știința nu apare în primul timp de dezvoltare a unei societăți.

Totuși, chiar de la început se văd unele scrieri, cari aũ o înriurire normativă *asupra dezvoltării literaturii bisericesci*.

De óre-ce autorii acestor scrieri învătă adevărurile religiunii creștine de la apostoli, pentru acest motiv se numesc *părinți apostolici*.

Scrierile părinților apostolici se aseamănă cu cele biblice pe cari le explică. Afară de acésta scrierile lor erau citite public la serviciul dumnezeesc și adăogate la finea manuscriptelor. Așa codicile *Sinaitic* cuprinde scrisórea lui Barnaba și păstorul lui *Erma*, iar codicile *Alexandrin* cuprinde epistolele lui *Clement Romanul*.

Un nou gen de literatură bisericescă, apare pe la anul 152, cu *apologiile*. Menite să apere creștinismul contra păgânilor și Iudeilor, trebui să apere biserica contra atacurilor învățăturilor greșite, mai în urmă.

În fine, știința creștină propriu zisă se naște pe la anul 200. Creștinii atacați de păgâni se interesară în primul loc pentru expunerea și dezvoltarea credinței lor, iar mai pe urmă pentru explicarea Sfintei Scripturi. Dezvoltarea adevăratei științe teologice nu puse capăt dezvoltării apologetice, căci ea dură tot atât cât dură și lupta creștinismului pentru recunoșterea existenței legitime. Literatura apologetică s'a dezvoltat în apus și răsărit în cele trei veacuri primare.

În general, sub numele de *părinți bisericesci*, se înțeleg scriitorii cari trăiesc până la secolul al VIII-lea și escelează atât prin cunoșterea adevărilor creștine, cât și prin o viață morală exemplară.

Deci *părinții bisericesci* escelează prin erudițiune și viața lor cea sfântă, iar *bărbații apostolici* prin învățarea doctrinei de la apostoli, pe care o dezvoltă în scrierile lor.

Cei mai însemnați bărbați apostolici sunt: *Barnaba*, *Clement Romanul*, *Ignatie Teoforul*, *Policarp episcopul Smirnei* și *Erma*.

Sfântul Barnaba fu tovarăș al apostolului Pavel, pe care îl însoți în prima călătorie misionară. El luă parte la sinodul apostolic împreună cu Pavel, ca reprezentanți ai comunității creștine din Antiochia.

Învățătorii primelor secole îi atribue lui Barnaba o *epistolă*, care poartă numele său. *Eusebiu* și *Ieronim* pun epistola lui Barnaba printre *antilegomena*, pentru cuvântul că nu făcea parte dintre scrierile canonice, criticii moderni se ridicară contra autenticității acestei epistole, autenticitate admisă de toți scriitorii vechi. Epistola cuprinde învățături frumoase asupra dumnezeirii lui Iisus

Christos, asupra întrupărei, îndreptărei prin har, judecăței și învierii viitoare.

Scopul principal al epistolei este să stabilească abolirea legii mosaice și înlocuirea vechei legături cu una nouă.

Clement Romanul fu ucenicul apostolului Pavel și unul dintre primii episcopi ai Romei. Pe timpul persecuțiunii lui Traian suferi exilul și mărtea martirică. După actele martirice fu exilat și martirizat în împrejurările următoare: Clement fu acuzat de creștin înaintea prefectului Romei, în urma unei rescôle populare. Prefectul supuse cazul la aprecierea împăratului, care porunci ca pe Clement să-l exileze în *Chersonedul Tauric*. Aici găsi creștinii condamnați mai de mult la scóterea marmorei, pe care-î mângâe și cu ajutorul lor lăți mai departe creștinismul. Predica lui avu succes, căci curând se ridică biserici, iar templele zeilor se dărîmară și pădurile sfinte ale ȕeilor se tăiară. Acest fapt fu adus la cunoștința împăratului, care însărcină un magistrat cu instruirea afacerei.

După ce condamnă magistratul la mórte o mulțime de creștinii, se încercară să înduplece pe Clement să sacrifice zeilor. Rămânând statornic în credință, magistratul porunci să-î atârne o ancora de gât și să-l arunce în mare.

O epistolă adresată *Corintenilor*, avem de la Clement Romanul în care îi îndémnă a petrece în unire, aducându-le ca exemplu pe Apostolii Pavel și Petru. El sfătuesce pe credincioși să trăiască în bună înțelegere și să se supună conducătorilor bisericesci. Lui Clement Romanul i se atribue și alte scrieri, dar acelea nu sunt ale lui. Intre acestea mai însemnată este *Recognitiones*, o scriere în care se istorisesc convertirea la creștinism a lui Cle-

ment și luptele apostolilor cu gnosticismul, ce se ivise încă din vécul apostolic.

Sfântul Ignatie, care se mai numesce și *Teoforul*, fiind-că se crede de unii critici că fu copilul, pe care îl luă în brațe Mântuitorul și-l dădu ca exemplu de nevinovăție apostolilor. După alți critici se numesce Teoforul, fiind-că avea tot-d'a-una în sufletul său pe Domnul.

Ignatie fu discipolul apostolului Ión și conduse cu multă înțelepciune biserica Antiohiei, pe timpul persecuțiunei lui Domițian.

După actele martirice și mulți istorici, Ignatie fu condamnat la mórte de Traian, căruia i-ar fi prezentat o apologie a creștinismului. *Paul Allard* susține că fu condamnat de guvernatorul Siriei, ca să fie sfășiat de fiare, în amfiteatrul Romei.

De la Sfântul Ignatie avem șapte epistole, care fură scrise în timpul călătoriei sale la Roma. Ele datéză din timpul lui Traian, sau cel puțin de la finea secolului al II-lea.

Epistolele către *Efesenî*, *Magnesianî*, *Tralienî* și *Romanî* fură scrise de la *Smirna*; iar epistolele către *Filadelfienî*, *Smirnenî* și *Policarp* fură scrise de la *Troada*.

Importanța acestor epistole e mare pentru istorie și dogmatică, fiind-că din ele se vede că pe timpul lui Ignatie, ierarhia se compunea din trei grade: *episcop*, *preot* și *diacon*.

Policarp, episcopul Smirnei, este un bărbat apostolic însemnat, care fu ucenic al apostolului Ión. El fu ars de viú pe timpul persecuțiunei lui Marcu Aureliú. Somat să renunțe la credința în Christos, el răspunde: *Sunt 86 de ani de când îi servesc și nici un rău nu mi-a făcut. Cum ași putea huli contra Domnului și Mântuitorului meu?*“

creștinii zeloși se strânseseră în jurul apostolilor *Pavel* și *Ión*, cum și în jurul lui *Ignatie* și *Policarp*.

Știința grécă era însă în flóre la ivirea creștinismului. Răsăriteni s'aú dedat încă de la început la studii speculative, iar apusenii aú arătat preferință pentru studiile practice.

Una dintre școlele însemnate creștine, care a produs pe Sfântul *Ignatie Teoforul* și pe Sfântul *Policarp* a fost cea din *Antiohia*. Șcôla antiohiană cultivă mai ales interpretarea gramaticală și logică a Sfintei Scripturi, în opoziție cu șcôla din *Alexandria*, care cultiva mai mult interpretarea alegorică.

Representanții șcôlei antiohiene sunt : *Teofil*, episcopul *Antiohiei* și preoții *Doroteiú* și *Luchian*.

De la *Teofil* al *Antiohiei* ne-a rămas o scriere apologetică intitulată «*Ad Autolicum*»

Autolic un păgân învățat și influent luă în ris creștinismul, iar episcopul *Teofil* îi respunse în trei cărți. Ca și toți apologeții, *Teofil* se silește să dovedescă mărirea și frumuseța descoperirii creștine prin compararea ei cu absurditățile păgânismului și cu josnicia sa teologică.

Autolic prezentase credința ca o sarcină prea grea și o luase în derîdere. *Teofil* dovedește că ea este o trebuință universală și că omul nu reușește în nimic, chiar în viața materială, dacă nu are credință. În scrierea lui *Teofil* se găsesc unele inexactități, câte-va formule întunecóse, totuși se află în ea și demonstrațiuni și tablouri frumoase, care fac din ea o apologie însemnată.

Preoții *Dositeiú* și *Luchian* suferiră mórtea martirică la *Nicomidia* între anii 311 și 312. *Luchian* consultă textul ebreú pentru ca să îndrepte sep-

gâni și Iudei, le combate și cere să se facă dreptate creștinilor.

În scrierea „*Dialogus cum Tryphone Iudaeo*“, combate obiecțiunile făcute de Iudei.

Școala africană ajunsese la o mare însemnătate în cursul secolului al doilea. Ea nu pune mare preț pe științele omenesci, din cauză că le crede pline de falșități, dar în schimb ține foarte mult la curățenia tradițiilor apostolice și e pătrunsă de necesitatea vieții sfinte.

Cei mai însemnați reprezentanți ai ei sunt: *Tertulian*, *Sfântul Ciprian*, *Arnobiu*, *Lactanțiu* și *Minucius Felix*. Renumitul *Tertulian* s'a născut la Cartagina pe la anul 160. Născut din părinți romani, primi o educațiune îngrijită și învăță dreptul, retorica și filosofia grăcă.

Convertit la creștinism prin purtarea exemplară a creștinilor, deveni unul dintre susținătorii cei mai însemnați ai doctrinei creștine. Pe la anul 201 compuse „*Apologeticum*“, în care combate nelegiurile păgânismului și arată sfințenia și virtuțile creștinismului pe care le probază prin statornicia creștinilor în chinuri.

Scrierile „*Ad Nationes*“ și „*Ad Scapulam*“ nu sunt de cât nisce desvoltări ale părților mai însemnate din apologetic.

Sfântul Ciprian s'a format prin scrierile lui *Tertulian*. El a mângâiat biserica Africeii de pierderea învățătorului său. Sfântul Ciprian înainte de a fi creștin era avocat, iar de la anul 246 luptă până la moarte martirică pentru binele și înflorirea bisericeii. De la el rămase foarte multe scrieri, dar cea mai însemnată este: „*De vanitate idolorum*“, în care combate științific închinarea la idoli și

de către *Panten*, care fu la început filosof stoic, iar mai pe urmă instruit în credința creștină de un învățăcel al apostolilor, probabil de *Ión Marcu*.

Panten a explicat Sfânta Scriptură în lecțiuni verbale și în comentarii, către sfârșitul secolului al II-lea. La școala lui *Panten* învățară principiile religiunii creștine o mulțime de învățați din sinul păgânismului și ast-fel eșiră o sumă de profesori capabili, cari lucrară la formarea unei științe creștine în Alexandria, unde înfloria filosofia neo-platonice și știința greacă devenia din ce în ce un pericol pentru tinerimea creștină.

Școala din Alexandria era o instituțiune privată, dar era pusă sub supravegherea episcopului. Școala cultiva științele profane și religioase, urmând o direcțiune morală și o ascetică riguroasă. Ea încercă să formeze o filosofie religioasă, basată pe platonism și cultivă mai ales interpretarea mistică și alegorică, câștigând un mare renume.

Afară de *Panten* fondatorul școlei, reprezentanții cei mai însemnați ai școlei alexandrine fură: *Clement Alexandrianul*, *Origen*, *Dionisie cel Mare* și *Sfântul Grigore Taumaturgul*.

Clement Alexandrianul încercă să întemeieze învățămîntul științific al credinței. De aci în o sumă de opere se expune doctrina dogmatică și morală a creștinismului. Așa :

1. „*Cohortatio ad gentes*“ este un fel de apologie a creștinismului, în care examinază pe rînd teologia, filosofia și poezia păgânilor și arată imoralitățile cuprinse în ele. Pentru mântuirea lumii, de starea rea în care se află și din decăderea morală, în care se confundase, a venit Iisus Christos, care îndeplini lucrarea acésta.

2. In opera: „*Paedagogus*“ *Clement Alexandria-*

nul pune fundamentele vieții creștine, regulază faptele creștinismului ca să le opună depravațiunii păgânismului. El arată castitatea și sublimitatea poruncilor lui Iisus Christos și ale bisericeii.

3. În scrierea „*Stromata*“ explică scopul vieții, raporturile dintre credință și știință, dintre teologie și filosofie, arătând rolul fie-căreia în viața omenescă.

Rolul înțelepciunii omenesci este să dispună sufletele spre revelațiunile mai înalte ale credinței. Fără credință omul este o ființă desonorată, cuprins de nesciință și greșeli. „Credința, ȳice el, este necesară vieții spirituale ca și respirațiunea în viața fizică“.

Clement Alexandrianul părăsi Alexandria în timpul persecuțiunii lui Septimiu Sever și se duse în *Capadocia* și în Palestina, de unde se întorse la *Alexandria*, unde muri la anul 217.

Origen, urmașul lui Clement Alexandrianul la școala catehetică, este cu mult mai celebru de cât profesorul său. El este unul dintre ómenii cei mai extra-ordinari ai anticității creștine, atât din punctul de vedere al științei, cât și sub raportul cercetărilor și a geniului. Om de o activitate aprópe fără margine, îl găsim lucrând în orí ce mișcare intelectuală din timpul său. În mijlocul luptelor pentru credință găsi vreme să scrie peste 6000 de lucrări, după mărturia lui *Epifaniu*, cum și mai multe omilii, scholii și comentarii asupra tuturor cărților sfinte de la Facere până la Apocalips.

La vrâsta de 18 ani Origen îndemnă pe tatăl său Leonida să sufere mórtea martirică, și tot la acea vrâstă ocupă locul de profesor la școala din Alexandria, unde auȳiau creștinismul judeii, păgânii și ereticii.

Odată cu gloria sa încep și persecuțiunile. Obligat să părăsescă Alexandria, întreprinde mai multe călătorii. La anul 214 îl găsim în Arabia, iar la 216 fondéză la *Cesareea* Palestinei împreună cu *Teoctist* și *Sfintul Alexandru* o nouă școlă catihetică. Episcopul *Teoctist* l'a hirotonit preot fără învoirea lui *Dimitrie*, episcopul Alexandriei. Acesta procură lui *Dimitrie* ocasiunea bine-venită pentru a-și arăta invidia, căci îl acuză pe *Origen* de călcarea legilor bisericesci și-l depune la două sinođe. *Origen* amărit de purtarea episcopului său, se retrase la *Cesareea*, unde lucră cu mult zel pentru înflorirea școlii catehetice de aici.

În timpul persecuțiunii lui *Deciu* fu aruncat în închisore, după care suferi chinurile cele mai crude și muri peste doi ani

De la ilustrul *Origen* ne-au rămas mai multe feluri de scrieri și anume: *lucrări exigetice, polemice și morale*. Pe lângă lecțiunile orale, *Origen* lăsă un resumat al învățătorei sale, intitulat „*De principiis*“, care-î produse multe nezasuri și persecuțiuni.

Ideea de la care plecă *Origen* în acéstă scriere este legătura între sciință și credință. Lucrarea lui tratează despre *Dumnezeu*, *Sfînta Treime*, *ingeri*, *lume*, *cestiunea binelui și a răului*, *întruparea*, *învierea Fiului lui Dumnezeu*, cum și despre *libertate*, *scopul lumei* și *inspirarea Sfîntei Scripturi*.

Origen încercă să expună sistematic dogmele creștinismului, dar încercarea sa nu isbuti pe deplin, căci se găsesc în scrierea sa opinii contrare creștinismului, cu toate acestea, nu i se pôte contesta meritul de a fi tras prima brasdă pe câmpul expunerii sistematice a dogmelor.

Cele mai multe lucrări ale lui Origen sunt exigetice, iar *tetraplele*, *exaplele*, *octaplele* și *eneaple* rămân lucrări monumentale.

Ca *apologist* și *polemist* Origen produse o lucrare, de o perfecțiune rară, intitulată „*Contra Celsum*“. Cels atacase dogmele creștinismului, folosindu-se de știință, calomnie și sarcasme. Origen puse în sprijinul creștinismului știința și geniul său. În acest scop începuse prin răsturnarea edificiului construit de Cels, apoi demonstrează adevărul creștinismului cu probe luate din rațiune și Sfânta Scriptură. Ca *moralist* ne lasă o mulțime de omilii, cum și scrierile „*Cohortatio ad martyrium*“ și „*De oratione*“.

Dacă Origen fu un geniu, apoi nu fu scutit de greșale, așa că urmașii se împărțiră în admiratori și în contrari ai lui Origen.

Profesor la școala din Alexandria fu și *Dionisie cel Mare*, cu mult mai însemnat prin viața sa de cât prin scrierile sale.

Un admirator al lui Origen fu *Sfântul Grigore Taumaturgul*, episcopul Neo-Cesareei Pontului. El ascultă pe Origen și compuse un cuvânt de laudă în onoarea profesorului său. De la Sfântul Grigore ne-a mai rămas o epistolă canonică și un simbol al credinței, care este însemnat, fiind-că ne arată ce credeau creștinii din timpul său.

O școală însemnată creștină era în *Asia Mică*, înființată de apostolul Ión, care fu multă vreme episcop al Efesului. Reprezentanții cei mai însemnați ai acestei școle sunt: *Irineu*, episcopul *Lugdunului* și *Ipolit*, preot roman.

Irineu se născu în *Asia Mică*, fu discipol al lui Policarp și ajunsse preot și mai pe urmă episcop la *Lugdun*, unde suferi mórtea martirică, pe timpul lui *Septimiu Sever*.

Lucrarea sa cea mai însemnată este „*Adversus haereses*“ prin care combate pe eretici.

Preotul Ipolit fu discipol al lui *Irineu*. El se stabili la Roma, unde luă o parte însemnată la luptele contra antitrinitarilor. Compuse mai multe lucrări exigetice și polemice. S'a ocupat de aseminea cu origina, natura și stăpâniraa lui Anticrist și ne-a lăsat un tratat intitulat : *Demonstratio de Christo et Antichristo*“. De la el mai avem : „*Philosophumena* și *Contra haeresium Noeti*.“

ADMINISTRAȚIA BISERICĂSCĂ

§ 20. Cler și mireni, episcopi, preoți, diaconi, epodiaconi, ceteți, cântăreți, acoluți și diaconese.

Biserica spre a-și atinge scopul său are nevoie de o anumită organizare, ca orî și ce societate omenescă. Mântuitorul Christos stabili punctele principale de organizare, întru cât puterea de a conduce pe creștini la mântuire și de a săvârși cele sfinte le o dete apostolilor. Mântuitorul făgădui apoi apostolilor că le va trimite pe Duhul Sfînt și că va rămînea cu ei pînă la sfârșitul lumii.

Christos a rezervat sie-și conducerea supremă. Acastă conducere se exercită în chip nevêdut prin mijlocirea Sfîntului Duh, sfințitorul bisericeî creștine.

Pe lângă conducerea nevêdută, biserica mai are nevoie și de o conducere vêdută. Mântuitorul încredință apostolilor puterea de a învăța, a săvârși cele sfinte și a conduce pe creștini la mântuire,

carî la rîndul lor prin punerea mânilor și prin rugăciuni au transmis-o urmașilor lor.

Faptele apostolilor ne învață, cum că episcopii sunt stabiliți pentru conducerea bisericei lui Dumnezeu. Membrii carî compun biserica, se împart în două clase, din care una are conducerea fraților în credință și poartă numele de *clericî*, iar alții ascultă învățăturile clericilor și se numesc *laicî*.

Clement Alexandrianul se folosește de expresiunea *laic* pentru distingerea conducătorilor de conduși. Așa dar biserica se compune din două clase de membri, carî au misiuni diferite. Unii membri sunt datorî să învețe pe alții adevărurile de credință, să sêvîrșescă cele sfinte și să conducă pe credincioși, aceștia se numesc *clericî*. Alți membri sunt datorî să asculte învățăturile clericilor și să se folosescă de ele; aceștia se numesc *laicî*.

Între clericî, din timpurile apostolice, se deosebire treî trepte ierarhice. Sfînta Scripturâ întrebuinteză expresiunile de *episcop* și *preot* una în locul alteia, ceea ce făcu pe Ieronim să susțină, că unul și altul însemnă aceiași funcțiune, concludie la care ajunse și protestanții susținând că nu este deosebire între episcop și preot. De și terminii se întrebuinteză în Sfînta Scripturâ unul în locul altuia, totuși tot din ea rezultă, că există deosebire între episcop și preot.

Apostolul Pavel enumără în epistolele pastorale virtuțile trebuitorre clericilor și arată pe episcop ca șef preoților și diaconilor. Epistolele pastorale vorbesc de Timoteiu și Tit ca de episcopî, căci ei hirotonisiau pe preoți și pe diaconî. Apocalipsul sub cei șapte îngerî ai bisericilor din Asia Mică înțelege pe episcopii respectivî.

Mărturia părinților apostolici este tot atât de categorică, ca și citatele din Sfînta Scriptură.

Clement Romanul împrumută din Vechiul Testament termenii de *arhiereu* și *iereu* și-î aplică la cele două trepte ierarhice. Ignatie face deosebire între episcop și preot și dice: „*Ascultați cu toții de episcop, ca și Iisus de Tatăl și de preoți ca de apostoli*“.

Așa dar este deosebire între *preoți* și *episcopi*, căci după Sfînta Scriptură și tradițiune episcopul este administratorul suprem al Tainelor, conducătorul bisericeii și reprezentantul ei.

Preoții formaū sfatul episcopului, îl ajutaū în învățarea credincioșilor și săvîrșirea Tainelor, afară de hirotonie.

Treapta a treia în ordinea bisericească este *diaconatul*, care fu instituit de apostoli după înălțarea Mântuitorului. Orî-care ar fi părerea scriitorilor moderni, e în afară de îndoială, că cei șapte diaconi de care vorbesc «Faptele Apostolilor» nu erau preoți.

Atribuțiunea principală a diaconilor era de a servi la agape și de a îngriji de sêraci. În urmă fură întrebuițați la cult ca ajutători ai episcopilor și preoților, punându-li-se îndatorirea să ducă Sfînta Impărtășire bolnavilor. Unii din ei învățau și botezaū cu învoirea apostolilor, după cum Filip învêță și boteză pe cei din Samaria, iar Ștefan predică în Ierusalim.

Dacă credincioșii se înmulțiră se simți nevoe de crearea unor trepte inferioare diaconatului. Așa pentru ca să se ușureze diaconii, se creară *ipodiaconii* ca ajutători la altar ai acelora. De asemenea *cețeții*, aū însărcinare să cetască Sfînta Scriptură în public, iar *cântăreții* pentru ca să

cânte în biserică diferite imne. La apus măi erau *acoluții*, cari ajutau pe ipodiconi în serviciile lor.

Încă din timpul apostolic se introduse și *diaconesele*, care aveau aceleași îndatoriri pe lângă femeii, pe cari diaconii le aveau pentru bărbați; afară de servirea la altar, care le era oprită. Ele nu primiau hirotonia. Apostolul Pavel recomandă să nu se alégă de cât bătrâne și văduve ca diaconițe. Cu timpul diaconițele dispărură din biserică.

§ 21. Alegerea clericilor, întreținerea lor.—Raporturile dintre episcopi.

După cum Mântuitorul chemă pe apostoli, tot așa și apostolii, la rîndul lor, cu autoritatea de care se bucurau în biserica primitivă aleseră pe urmașii lor imediați. Apostolii ținură socotélă, în alegerile lor, și de voința creștinilor. Tot așa s'a urmat și după apostoli.

Apostolii recomandară prudență în alegerea episcopilor, preoților și diaconilor. Acei ce se înălțau la treptele ierarhice se formau prin exercitarea în serviciile inferioare.

Alegerea episcopilor se făcea în cele trei vécuri primare de către cler și popor. De regulă se alegeau persoane înaintate în vîrstă și sciință, de unde și numirea de presbiteri și care tot odată erau măi însemnați prin virtuțile ce le împodobia viața. Se preferau mărturisitorii credinței.

Sfîntul *Ciprian* spune lămurit că poporul lua parte la alegerea episcopilor. Acest dreptar s'a păstrat cât timp credincioșii se conduceau în alegere de interesele bisericeii și nu se lăsa înflu-

ențați de interesele personale. De și poporul lua parte la alegerea episcopilor, cu toate acestea autoritatea episcopală nu depindea de credincioși, cari nu aveau dreptul să depună pe episcop.

Misiunea episcopului era privită ca încredințată de Mântuitorul Iisus Christos, iar hirotonia ca lucrare a Spiritului Sfânt, sfințitorul bisericeii. Prin urmare credincioșii trebuiau să se supună în toate afacerile bisericesci episcopului, ca urmașului apostolilor, înzestrat cu autoritate deplină în biserică. De la începutul secolului al treilea episcopii provinciilor, care se mai numeau și mitropoliți, luaă parte la alegerea episcopilor. Mitropolitul confirma alegerea făcută, iar la hirotonia noului ales, după canónele apostolice, luaă parte trei episcopii cel puțin.

În timpurile primare ale bisericeii nu se găsesce nimic determinat pentru întreținerea clericilor. Cei mai mulți dintre clerici exercitau o profesiune, sau trăiau din munca mânilor lor, după exemplul dat de apostolul Pavel.

După învățătura Sfintei Scripturi, cel ce servece la altar, de la altar trebuie să se hrănescă. De aceea vedem pe creștini chiar de la început că aduc daruri la biserică. Cu acestea ajutau pe servitorii altarului, după cum în Vechiul Aședemint Iudeii ajutau pe preoți prin *dijme*. Darurile pe cari credincioșii le făceau la început în natură serveau la întreținerea clerului, ast-fel că nu era permis clericilor să se ocupe cu unile lucrări ce erau contra misiunei lor de a învăța, de a sêvîrși cele sfinte și de a conduce pe creștini pe calea mântuirii.

Cele mai multe biserici creștine se formase la început prin orașe, unde de timpuriu li s'a dat

numele de parohii. În fruntea fie-cărei comunități creștine se află un episcop, de unde a rezultat regula ca în fie-care cetate a imperiului să fie un episcop. În orașele populate comunitățile se împărțiră în mai multe biserici, pe care le conduceau preoții, în numele episcopului.

De la orașe, creștinismul se lăți la sate și în curând imitară și ele orașele. Ast-fel se formară și la sate mai multe biserici, pe care le inspectau horepiscopii, în numele episcopului de la oraș. După cum credincioșii dintr'o cetate formară la început o parohie, tot așa mai multe parohii unite într'o comunitate mai mare dete nascere eparhiilor, în fruntea cărora erau așezați episcopii. De regulă împărțirea bisericească, urma în totul împărțirea civilă a imperiului în provincii.

Mai presus de provincii se stabiliră jurisdicțiunii și mai intinse, care corespundeau dioceselor civile ale imperiului și coprindeau mai multe provincii. Sinodul de la Niceea vorbeste despre diocese ca de o instituțiune veche.

După cum apostolii erau independenți unul de altul, tot așa și episcopii erau independenți în eparhiile lor. Cu timpul episcopii din orașele capitale de provincii dobândiră o însemnătate mai mare, de óre-ce ei aveau dreptul de a convoca sinóde și de a aduce la îndeplinire hotărârile acestora. Acești episcopi se numeau mitropoliți și trebuiau să fie onorați de episcopii provinciei, fără sfatul cărora, nu puteau face nimic mai însemnat. Bisericile fondate de apostoli și ucenicii lor se bucurară de o mare cinste din partea comunităților ce primise creștinismul de la ele; acestea erau filiale față de metropolele lor. De asemenea mitropoliții și episcopii din fruntea unor

ast-fel de biserici se bucurau de o considerațiune deosebită. Așa în cele trei vécuri primare episcopul *Ierusalimului*, *mitropolitii Antiohiei*, *Alexandriei*, *Efesului* și *acel al Romei* aveau o întâietate de onóre.

Deci episcopii cari erau egali între ei, din punct de vedere al puterii spirituale, cu timpul dobândesc unii dintre ei óre-care numiri deosebite și o întâietate mai mare administrativă. Așa episcopii metropolelor și ai dioceselor primiră o întâietate, care le-a dat dreptul la respectul celorlalți episcopi. Acéstă întâietate provenea pe de o parte de la însemnătatea religiósă a orașului, iar pe de altă parte de la importanța politică.

CULTUL ȘI DISCIPLINA

22. Caracterul cultului Noului Testament. — Părțile constitutive. — Locurile sfinte.

Omul este compus din doué părți distincte : corp și suflet, care se influențéză reciproc. E de nevoie dar ca sentimentele ce mișcă sufletul să se manifeste în afară. Nu-î de ajuns numai să ne închinăm lui Dumnezeu cu spiritul și cu adevérul, ci trebuie ca sentimentele nóstre religióse să le manifestăm în afară. Arătarea sentimentelor de respect, recunoscință și iubire către Dumnezeu se numesce *cult extern*.

Punctele principale ale cultului creștin le-a instituit Mântuitorul Christos, întru cât ne învață cum să ne rugăm lui Dumnezeu și ne dă o rugăciune model. Tot El a înființat Tainele prin-

care se comunică creștinilor harul lui Dumnezeu și nu numai că sevârșese cu apostolii cina cea de taină, dar le poruncește ca s'o repete în amintirea sa. Sfânta Scriptură și tradițiunea bisericească confirmă pe deplin acest adevăr. Părinții bisericesci desvoltă mai departe cultul conform cerințelor bisericeii.

Centrul cultului creștin fu tot-d'auna Sfânta Euharistie, sau deja cum se mai numea liturgie, care însemnă servire publică. Și cum nimic nu-i mai public de cât sevârșirea Tainei Impărtășirii în fața credincioșilor, apoi cu drept cuvânt sevârșirea ei se numi *liturgie*.

După porunca Mântuitorului creștinii primari se adunau în case particulare și sevârșeau frângerea pâinei, împărtășindu-se cu corpul și sângele Domnului. La săvârșirea Euharistiei se adăoga în timpurile primare agapele, un fel de mese de iubire, la care participa și contribuiau toți creștinii cu mijloce. Sărăcii și bolnavii nu erau uitați ci își aveau partea lor din ofrandele celor bogați, pe care le aduceau la agape. Mesele acestea se începeau cu rugăciuni, se cântau psalmi și apoi urma sêrutarea păceii. Cum însă se întroduse abuzuri la aceste agape încă de timpuriu, ca de exemplu la Corint, se despărțiră cu încetul agapele de cultul public.

Dacă creștinii încetară să mai mērgă la templul iudaic, cultul creștin se desvoltă, iar adunările creștinesci sunt cu mult mai numerose. Iustin Martirul în «apologiile» sale descrie cum se sevârșea Sfânta Euharistie pe timpul său, iar în «dialogul cu iudeul Trifon» numesce Sfânta Euharistie sacrificiū, care se aduce în lumea întrégă pentru mărirea numelui lui Dumnezeu.

În timpul apostolic și până la Iustin Martirul Sfânta Euharistie se efectua simplu, totuși părțile cele mai principale ale liturgiei nu lipseau. După câte-va rugăcinni, se citea din Sfânta Scriptură, episcopul explica prin o cuvîntare cele citite, după care urmau noi rugăciuni. După sêrutarea păcei, se aducea la episcop pânea și vinul, pe care el le sfințea și le împărția credincioșilor prezenți; iar celor bolnavi li se ducea de către diaconi.

La începutul secolului al treilea «*Constituțiile apostolice*» ne dau o nouă descriere a cultului creștin. Sfânta Euharistie se sêvêrșese cu mai multe rugăciuni și ceremonii. Afară de partea întrodusătoare, în care se pregăteau darurile, liturgia consta din două părți principale și anume: *liturgia catehumenilor și cea a credincioșilor*.

Liturgia catehumenilor se începea cu rugăciuni după care se citeau părți din Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament. De regulă se citeau părți cari se potriveau cu caracterul zilei. După aceea se cântau psalmi, apoi urma citirea apostolului și a evangheliei, după care episcopul sau preotul explica cele citite prin o cuvîntare edificătoare. Indată se citea o rugăciune pentru cei chemați și pentru cei cari se căiau de păcatele lor. Cu această rugăciune se finia liturgia catehumenilor.

Liturgia credincioșilor se începea cu o rugăciune generală, după care diaconii aduceau pe sfânta masă pânea și vinul, în mijlocul atențiunei și a liniștei generale. Urma sêrutarea păcei, rugăciuni pentru biserică și lumea întrégă, pentru autoritatea temporală și cea spirituală. În fine se făcea sfințirea darurilor cu rugăciunile episcopului și cu răspunsurile credincioșilor. După acesta se

crucei, căci prin mórtea de cruce a răscumpărat Domnul Christos némul omenesc de sub păcat. Se mai făceaŭ biserici în formă de corabie, căci după cum corabia apără pe călătorii de valurile mării, tot așa și biserica apără pe creștinii de valurile ispitelor. Creștinii primari respectaŭ și iubeaŭ bisericile, se interesaŭ de buna lor stare, de unde învțăm că și noi suntem datorii să iubim casa Domnului și să contribuim la împodobirea bisericilor.

§ 23. Cérta pentru timpul serbărei pascelor.

După învțătura scriitorilor creștinii din cele trei vécuri primare, viața întrégă trebuie considerată ca o sərbătore. Dar pentru ca să pótă creștinii a-și aminti evenimentele mai însemnate din viața Mântuitorului Christos, biserica a instituit de la început sərbătorii, care ne pun înainte momentele mai principale din viața Mântuitorului și a martirilor.

Dintre tóte sərbătorile cea mai însemnată este sərbătoreea Pascelor, stabilită a se serba în amintirea învierii Mântuitorului Christos. De óre-ce pe învierea din morți se razimă întréga religiune creștină, apoi nu-i de mirare, că acéstă sərbătore dá nascere la discuțiunii însemnate.

Nimenea nu se îndoesce de însemnătatea serbărei Pascelor, ci se discută numai asupra timpului serbărei ei. Discuțiunea fu provocată de faptul că se afla o deosebire între biserici asupra timpului, când trebuie să se serbeze Pascele. Credincioșii din Asia-Mică aveaŭ o practică diferită de cea a creștinilor din Roma și din alte biserici.

la sinodul Iⁱⁱ ecumenic, care întroduse un singur us pentru întréga biserică. Sinodul porunci ca Pascele să se serbeze în prima Duminecă după luna plină a equinoptiului de prima-vară, observându-se să nu fie în acelaş timp cu Pascele Iudeilor. In privinţa serbărei Pascelor mai erau óre care mici deosebiri. La Roma Vinerea sécă nu se putea să cadă înainte de 14 Nisan, dar nu era tot așa la Alexandrini. S'a discutat cestiunea dacă 14 Nisan trebuie așezat înainte sau după equinoptiul de prima-vară. Iudeii vechi serbau Pascele tot-d'auna la lună plină după equinoptiu, deci trebuia să se pună serbarea învierii după equinoptiul de prima-vară. După dărîmarea Ierusalimului Iudeii serbau Pascele înaintea equinoptiului de prima-vară. Decî, era cestiunea a se sci cum s'ar putea acorda data lunei lui 14 Nisan cu anul solar.

Cea mai mare parte dintre creștini ținea la obiceiul tradițional al Iudeilor și nu ținea nici o socotélă de obiceiul ce-și făcuse atunci Iudeii. Alții luaū pe Iudei de model și făceau ca Pascele se cadă înaintea equinoptiului de prima-vară. Ei purtau numele de *protopaschiști*. Ast-fel se născură diferitele cicluri ale Pascelor. Preotul roman *Ipolit* pune equinoptiul de primă-vară la 18 Martie, *Anatoliu* îl pune la 19, iar *Alexandrinii* la 21. Sinodul de la Niceea a pus capăt certeii pascale prin hotărârea, ca episcopul Alexandriei, unde se cultivaū sciințele și astronomia, să aducă la cunoșcința tuturor episcopilor timpul serbărei Pascelor.

§ 24. Sevêșirea Tainelor.

Creștinii au nevoie de ajutorul lui Dumnezeu spre a-și înpropria mântuirea efectuată de Iisus Christos. Acest ajutor se comunică creștinilor prin

sfintele Taine, care sunt nisce lucrări sfințite, în care prin nisce semne vădute se comunică creștinilor darurile nevădute ale lui Dumnezeu.

În cele trei vécuri primare ale creștinismului nu se primea nimene în biserică de cât prin botezul, instituit de Mântuitorul Iisus Christos. Renascerea omului prin botez nu putea să se înlocuiască prin botezul lui Ioan, de óre-ce acei care primise botezul lui Ioan, trebuiaŭ să primiască botezul Mântuitorului, după cum ne spune „*Faptele Apostolilor*“. Tot în timpul amintit botezul se făcea prin cufundarea de trei orî în apă în numele Sfintei Treimi, care cufundare simboliza învierea noastră împreună cu Christos. În cas de bólă se boteza și prin stropire, saŭ turnarea apei asupra celui ce se boteza. Cât timp darurile extraordinare ale harului dumnezeesc erau abondente în biserică, nu se cerea o pregătire lungă pentru botez, de óre-ce darurile extra-ordinare înlocuiaŭ lipsa cunoscinței; dar mai târziu se stabili catehumenatul pentru adulți, care servia de pregătire pentru botez. Chiar de la începutul creștinismului se botezaŭ și copii, de la care nu se cerea vre-o pregătire. În secolul al treilea erau două grade de catehumeni: *al începătorilor* și *a celor aleși*. În secolul al patrulea însă erau trei grade *auditori*, *ingenunchetorii* și *aleși*.

În clasa d'întăi a catehumenilor se căuta a se provoca căința pentru păcatele din trecut și se explica adevărurile mai generale ale credinței creștine, ca existența lui Dumnezeu, crearea lumii, păcatul original și altele.

Dogma despre Sfînta Treime, întrupare și Taine era rezervată clasei ultime de catehumeni. *Iustin Martirul* spune, că postul, rugăciunea și învățarea

erau pregătirea ordinară. Omul ce-și manifesta dorința de a se boteza era supus la un examen și apoi se încredința unui cleric pentru ca să-l învețe adevărurile principale ale creștinismului. La rugăciune catehumenii nu se amestecau cu credincioșii, căci nici nu se consideraau curați și de aceea se cerea de la catehumeni să se lepede de satana. Intrebările și răspunsurile, lepădarea de satana, făgăduința de a fi credincioși lui Christos sunt foarte vechi în biserică. Catehumenii rămîneau de ordinar trei ani în primul grad, dar episcopii puteau să micșoreze termenul în cas de bóle, după cum puteau să mărescă timpul, în cas de păcate grave.

Catehumenii aveau dreptul de a lua parte la adunările și instrucțiunile religioase, puteau să asiste la liturgia catehumenilor, după care părăseau biserica, în urma citirei unei rugăciuni de către episcop sau preot, pe care o ascultau în genunchi, de unde și numele lor de *ingenunchetori*.

După ce catehumenul învăța adevărurile creștine, apoi se pregătea de botez. De obicei se efectua botezul catehumenilor la sărbătorile mari, ca Pascele, Pogorârea Sfîntului Spirit, Nascerea și Botezul Domnului. Cel botezat se îmbrăca cu un vestmînt lung, alb, pe care îl purta opt zile, ca semn al curățeniei spirituale. De la secolul al doilea se întrebuintează la botezul copiilor nașii, cari rostesc simbolul credinței și se obligă prin acésta a se îngriji la timp de educațiunea religioasă a noului botezat. Păcatul original și tóte cele-l'alte păcate se curățesc prin botez, iar omul capătă dreptul la primirea celor-l'alte Taine și intră prin botez în biserică.

S'a discutat mult asupra validității botezului să-

Mântuitorului Christos. Sfînta Euharistie se s v r șea pentru cei vii și pentru cei morți.

Prin ea se dob ndia  ertarea păcatelor și viața vecinică. Catehumenii nu erau admiși la Impărtășire; unora dintre creștinii, pentru păcatele lor, li se opria sfînta Impărtășire, iar ac sta se privea ca una din cele mai grele pedepse.

Comunitatea dreptilor nu suferea în sânul ei pe cei necurați. Biserica pedepsia cu excomunicarea pe cei vinovați de adulteri, idolatrie și omucidere. Păcatele cele-l'alte se iertau prin pocăință. Dacă păcatele erau publice, atunci se m rturisiau public înnaintea episcopului, care deslega de păcate pe cel ce se c ia, prin punerea m nilor și rugăciuni. Dacă păcatele nu erau publice, atunci se m rturisiau în secret episcopului sau preotului, de la care primea deslegare. Cu timpul mărturisirea publică a păcatelor s'a desființat.

Nunta se privea la creștinii ca simbolul unirei lui Christos cu biserica și dec  era o Taină. Soții primiau prin bine-cuv ntarea preotului sau a episcopului darurile necesare pentru a duce o viață sf ntă și a-și cresce copii în frica Domnului. Apostolul Pavel permite văduvelor căsătoria a doua, dar în general căsătoria a doua se privea ca o slăbiciune.

Darul de a învăța pe ómeni adevărurile credinței, de a s v rși cele sfînte și de a o conduce pe credincioși pe calea mântuirii se dob ndia prin *Taina preoției*. Ea se s v rșea numai de episcop. La hirotonia episcopului se cerea de canone, ca să  ea parte doi sau trei episcopi. Preoții și diaconi se hirotoniau de un singur episcop, prin punerea m nilor și invocarea Duhului Sf nt.

În fine, la cei bolnavi se s^{ev}ir^șea *Taina Maslului*, care consta din ungera cu unt-de-lemn sfințit, spre iertarea păcatelor și spre vindecarea trupescă și sufletescă. Apostolul Iacob învață : „*De este cine-va bolnav să chieame preoții bisericei și să se r^oge pentru d^ânsul, ung^ându-l pe el cu unt-de-lemn întru numele Domnului și rug^ăciunea credinței va m^ântui pe cel bolnav și-l va rădica pe d^ânsul Domnul și de va fi făcut păcate se vor ierta lui*“.

În biserica primară se efectua^u aceleași Taine ca și astă-^zi și prin urmare origina dumnezească a lor este în afară de ori-ce îndoială.

§ 25. Disciplina bisericească în privința primirei celor căzuți de la biserică.

Nu arare-ori se întâmplă ca credincioșii să cadă în păcate și să calce făgăduința dată la botez de a duce o viață sfântă. Membrii nevrednici ai societății bisericesci erau excluși prin excomunicare, până își expiau păcatele. Pentru păcătoși institui Mântuitorul *Taina* pocăinței, când d^ădu apostolilor puterea de a lega și deslega cele ce se întâmplă între creștini. Condițiunea iertării păcatelor fu tot-d'auna în biserică căința sinceră.

Încă de la început se făcu deosebire între păcatele de m^orte și între cele ușore. Aceste din urmă se ierta^u prin rugăciuni și fapte bune, iar cele de m^orte cerea^u o mai mare căință, cum și mărturisirea păcatelor înaintea episcopului său a preotului.

Păcatele de m^orte scandalisa^u mai mult pe creștini și deci episcopul putea să pună pentru ele

un canon mai greu, care avea de scop să ferescă pe vinovat de alte greșeli.

În principiu canonul nu era regulat prin o lege generală. Cum casurile erau foarte diferite, apoi erau lăsate la aprecierea episcopului și a preotului duhovnic. Tratarea ușoră a păcătoșilor, ce a dominat la început, fu înlocuită cu timpul cu o practică mai riguroasă, mai ales când persecuția a înmulțit numărul celor căzuți de la credință. Totuși înăsprirea se făcu ast-fel, ca să nu se dispereze creștinii.

Disciplina celor ce se pocăiau de păcatele grele s'a regulat treptat, dar în multe puncte fu lăsată la aprecierea episcopului. Prin asprimea și lungimea disciplinei pocăinței se tindea să se inspire ura păcatului, nu numai păcătosului, dar și celorlalți creștini.

Între cele două tendinți manifestate în biserică, adică între ușurința și asprimea peste măsură față de păcătoși, biserica ținu calea de mijloc. Convinșă că în împărăția lui Christos pe pământ sunt drepti și nedrepti, neghină și grâu, biserica s'a silit să conducă la sfințenie și pe păcătoși. De aici a rezultat o regulamentare din ce în ce mai precisă a pedepselor bisericesci și a condițiilor de îndeplinit pentru primirea în comunitatea credincioșilor.

Din secolul al III-lea se formară patru trepte de cătorii și anume: *plângătorii*, *auditorii*, *ingenunghetorii* și *ședătorii*.

Plângătorii cereau să fie admiși la pocăință și se plâneau la cei ce intrau în biserică, rugându-i să mijlocească pe lângă episcop ca să-i admită la pocăință. Această treptă dispăru mai de

timpuriu în Occident, dar se menținu mai mult timp în Orient.

După plângători veneau auditorii, cari nu puteau lua parte la serviciul dumnezeesc, de cât în tinda bisericeii și până la predică; pe când celor din clasa III-a li cetea o rugăciune specială și li se impunea mânil.

Cu îngenunchetorii se începea penitența propriu disă, iar căitorii din clasa acésta puteau să petrecă 3, 4, 5 ba chiar și până la 25 de ani în ea, după greutatea greșalelor.

Pecătoșii din clasa IV-a, *ședători*, puteau să iea parte la serviciul dumnezeesc, dar erau excluși de la împărțășire. Nu erau obligați toți căitorii să trecă prin cele patru trepte de pocăință. Penitența publică nu se impunea de cât o singură dată pentru același păcat. Episcopul avea direcțiunea pocăinței, iar din timpul persecuțiunei lui *Deciu*, a început să fie ajutat de preoți, anume hotărîți pentru conducerea celor ce se pocăiau.

În privința clericilor era regulă, ca pentru un păcat, care atrăgea la un creștin excomunicarea, să fie pedepsit cu depunerea, fiind-că nu se putea pedepsi cu două pedepse un singur păcat. Prin depunere clericii erau puși între credincioși. Dacă deveniau recidiviști, atunci puteau să fie excluși din comunitatea credincioșilor și prin urmare puteau fi condamnați la penitență. Sinodul de la *Neo-Cesareea* stabili prin canonul unul, ca preotul ce se va însura să fie oprit, iar cel ce se va face vinovat de desfrânare să fie exclus din comunitate și supus la penitență. Clericii din treptele ierarhice, depuși pentru crime și cari ar fi îndrăsnit să săvîrșescă cele sfinte, erau excluși din biserică.

Clericul care ar fi negat numele lui Christos de frica Iudeilor, păgânilor sau a ereticilor, trebuia să fie depus, dacă nega numele lui Iisus Christos fără frică, atunci era exclus, iar dacă făcea penitență se primea în biserică numai ca credincios.

Penitența publică se impunea mai cu seamă apostatilor, cari credeau în idolatrie; asasinilor cum și diferitelor specii de adulteriū. Mai târziu se hotărî ca măsura să se întindă și asupra altor crime ca tâlhăria, usura și mărturia falsă. Cine provoca un scandal public putea să fie condamnat la penitență publică. Pentru a face penitență publică trebuia ca bărbatul să aibă asentimentul femeii.

Căitorii din gradele inferioare apăreau cu capul plin de cenușă, îngenunchiau înaintea credincioșilor și-i rugau să-și aducă aminte de ei în rugăciunile lor. Postul prescris pentru căitori era aspru, iar rugăciunea era foarte desă. În cas de bôlă, regimul căitorilor se îndulcea, iar în bólele grele biserica se arăta indulgentă. Ceii ce se căiau erau excluși de la funcțiunile bisericesci.

Dacă episcopul sau preotul nu primiau cu bunăvoință pe cei ce se căiau, sau dacă îi respingea, atunci se privea acesta ca una din cele mai mari crime, căci a mâhnit pe Mântuitorul Christos. Greșala acesta nu se putea expia de cât prin depunere.

Cu trecerea timpului disciplina pentru păcătoși se mai îndulci, iar păcatele începură să se ierte numai prin mărturisirea, unită cu fapte bune, de care se foloseau atât sêracii cât și societatea credincioșilor, întru cât era un stimulent spre practicarea binelui.

§ 26. Viața creștinilor și obiceiurile creștine.—Asceții.

De la început creștinii erau pătrunși de adevărurile evanghelice, așa că viața lor sta în armonie cu învățăturile sublime ale moralei creștine. Creștinii priviau viața ca o luptă contra lumei și a diavolului și deci fugiau de bucuriile lumei, fiind-că erau unite cu cultul idolilor; evitau teatrele, jocurile și mai toate distracțiile.

Creștinii din secolele primare se silea să îndeplinescă cu prisosință poruncile moralei creștine privitoare la iubirea lui Dumnezeu și a aprópelui. Mântuitorul puse ca semn distinctiv iubirea, iar urmașii săi se siliau să pună în aplicare nu numai poruncile, dar chiar și sfaturile evanghelice, adică sărăcia de bună-voe, ascultarea și fecioria. În regulă generală, purtarea privată a creștinilor era o desmintire a calomniilor împrăstiate în poporul păgân. Creștinii începeau fie-care și cu rugăciunea dimineții și sfințiau ziua, însemnându-se cu semnul crucei.

Față cu purtarea păgânilor și cu corupțiunea din acel timp era necesară asprimea morală a creștinilor. Se conduceau în purtarea lor de poruncile legei morale, se fereau de a încorona morții cu flori sau de a răspândi flori pe mormintele lor. Ceea ce aruncă o lumină vie asupra dispozițiilor lor morale este modul de a privi mórtea, ce se vede din inscripțiunile de pe morminte. Arderea corpurilor încetă la creștinii, iar în locu-î se întroduse înmormântarea cu ceremoniile ei. Creștinii din vécurile primare combatău plăcerile corporale, renuntau de bună voe la ele, practicau ascetismul spre a câștiga cură-

nu toți înțelegeau în ce constă perfecțiunea creștină. Unii episcopi împingeau prea departe silițele de a conduce pe creștinii la perfecțiune, iar cerințele relativ la castitate erau prea excesive.

Dionisie al Corintului reclamă contra acestor abuzuri și sfătuiește să se țină seamă de slăbiciunile mulțimei. Părinții laudau pe acei ce îmbrățișau fecioria și sărăcia de bună voie, dacă nu isvorau din o prea mare încredere în sine și dacă întrebuințau mijloacele recomandate de biserică spre a păstra castitatea.

Persecuțiunea lui Deciu contribuie la înmulțirea ascetilor.

Mulți creștini pentru ca să scape de urmărirea se refugiau în deșerturile Egiptului și se deprindeau așa de bine cu viața retrasă, în cât nu se mai întorceau în orașe, ci rămăneau în deșerturi și duceau o viață contemplativă.

Spre a fugi de corupțiunea păgânismului și a vieții cu totul după poruncile moralei evanghelice, unii dintre creștinii se retrase în deșerturile Tebaidei, după exemplul lui *Paul Tebeul*.

Osebiți de lume, îngerii deșerturilor duceau o viață retrasă și se reuniră în comunități de cătră *sfântul Antonie*.

De și tânăr și bogat, totuși își vându bunurile, le împărți la săraci și se retrase în deșert pentru a lupta contra aspirațiilor trupului și contra ispitelor lumii. Prețul luptei fu sfințenia alésă, cum și renumele ce se rânândi în toate părțile, ce-i atrase o mulțime de discipoli. Ei se exercitară în pocăință, contemplare și virtute, apoi se reuniră în comunități și umplură deșerturile Tebaidei. Pe la anu 305 începură să se fondeze comunități de creștinii retrași, în cât sfântul Ata-

nasie compară țara întrégă cu un templu plin de mulțimea credincioșilor. Cătră sfârșitul vieței sfințitul Antonie căută o retragere și mai mare pe muntele Colzim, unde muri în secolul al IV-lea El lăsă ucenicilor sei regula perfecțiunei și a sfințeniei.

Numărul asceților crescă pe timpul persecuțiunei lui Dioclițian, iar ei escelară mai ales prin observarea sfaturilor evangelice și întrecură prin abstenență pe cei mai celebri filosofi păgâni.

PERIODUL AL II^{-lea}

ISTORIA UNIVERSALA BISERICESCA DE LA 313—1054.

§ 27. Triumful creștinismului. Biserica în timpul lui Constantin cel Mare și a filor sei.

Persecuțiunea începută de Dioclițian dura de dece ani, când puterea politică recunoscă greșala de a fi încercat să înădușe cu forța creștinismul. Constantin cel Mare împreună cu *Liciniu* dete edictul de toleranță de la 313. Politeismul mai fu sprijinit de *Liciniu*, dar în urma învingerei lui de către Constantin își perdu pe cel din urmă sprijinitor, la anul 323. Cu tóte acestea, Constantin cel Mare urmă o politică tolerantă față cu păgânismul. Moderațiunea lui Constantin, cum și favórea acordată păgânilor moderați, avu un efect fericit, căci apropiă pe creștini de păgâni și restabili concordia civilă în mijlocul desidentei religioșe.

Prin toleranța acordată de Constantin cel Mare păgânilor, se arată superior predecesorilor săi și vrednic să servescă triumful creștinilor.

Indată ce Constantin constată efectele celor d'întîiî edicte, arată mai multă iubire față de religiunea creștină. Incepe prin a face creștinismul egal cu păgânismul, iar la anul 323, proclamă creștinismul ca religiune dominantă. Constantin cel Mare procedă cu o rezervă extremă față de păgânism. Pentru ca să exercite controlul asupra clerului păgân păstră titlu de *pontifex maximus*, observând unele obiceiuri păgânești, de și acorda ajutor creștinilor și nu se sfiea să arate preferința sa pentru noua religiune.

Dacă proclamă creștinismul ca religiune de stat, apoi își manifestă dorința și speranța că toți supușii vor îmbrățișa doctrina adevăratului Dumnezeu.

Cele mai însemnate funcțiuni civile fură încredințate creștinilor de către Constantin. El își educă copii în spiritul religiunii creștine și însărcină pe *Lactantiu* cu creșterea fiului său *Crispus*. Constantin construi împreună cu mama sa Sfînta Elena mai multe biserici, pe care le înzestră cu averi însemnate.

Pentru convertirea păgânilor, Constantin cel Mare întrebuintă mijlocele cele mai bune, mulți dintre ei răspunse la apelul său, mai mult din motive profane.

Imperiul se reînsufleți sub Constantin; se înființează servicii noi la curte, iar legislațiunea se pătrunse de spiritul creștin. Imperiul roman se împărți în patru prefecturi, iar fie-care prefectură cuprindea mai multe diocese.

In locul Romei, a cărei nobilime, rămăsese de-

Voiu menționa unile din legile inspirate de credința și iubirea evanghelică.

Nu numai că Constantin cel Mare reînoi legile protectoare ale copilăriei, promulgate sub Septimiu Sever, dar încă porunci guvernatorilor să pună taxe în folosul copiilor părăsiți. Omorârea copilului se asimilă patricidului.

Sub legislațiunea păgână femeea era sclava, lăsată la capriciul bărbatului. Constantin ridică la cinste unirea conjugală, cerând prin lege binecuvântarea preotului. Femeea intră în drepturile de soție și de aceea atât drepturile mamei cât și cele ale feciōrei au fost respectate.

Constantin nu trecu cu vederea pe sēraci, căci micșoră impozitul pentru ei și se îngriji de orfanii și văduve. O reformă însemnată făcută de creștinism fu eliberarea sclavilor. Era foarte greu ca o măsură generală, se suprima de odată plaga socială, dar Constantin se inspiră de învățătura egalitară a bisericeii și prepară cu încetul reforma eliberării sclavilor. Constantin făcu pe stăpân responsabil de viața sclavilor și opri prin lege tortura. Legea civilă creă pe timpul lui Constantin, pentru sclavi, o existență mijlocie între vechea robie și libertatea deplină. Istoria nepărtinitore găsește și părți slabe în viața lui Constantin, dar avu gloria să fondeze un imperiū creștin și să contribue la triumful creștinismului.

Pentru că Constantin cel Mare puse capet persecuțiunilor sângerose și proclamă creștinismul ca religie de Stat, de aceea biserica îl puse în rândul sfinților și îl socoti întocmai ca apostoli.

Pe la 337 muri la *Nicomidiea*, după ce fu botezat de către episcopul locului *Eusebiu*. Domnia Marelui Constantin fu glorificată de scriitorii creș-

tină *Arnobiu* și *Lactanțiu*. Constantin împărți imperiul între fiii săi. Constantin și Constant luară Occidentul, iar Orientul fu partea lui *Constanțiu*. Rivalitatea ce a izbucnit între fiii lui Constantin, *Constanțiu* și Constant, se termină la 340 prin mórtea lui *Constanțiu*.

Biserica găsi în fiii lui Constantin nisce ómenii devotați, dar în urmă suportă de la *Constanțiu* un jug apăsător. Arian pasionat apăsă ortodoxia, cu tóte că luă măsuri cu mult mai aspre contra păgânilor de cât Constantin cel Mare.

La anul 345 Constantin închise templele păgâne și opri cultul, iar în 356 idololatria fu oprită sub pedépsa cu mórte și comorile templelor deveniră prada partizanilor. La 353 rămase singur stăpân peste imperiū și încercă legi aspre pentru nimicirea păgânismului.

Fiii lui Constantin continuare opera începută de tatăl lor, de și nu fură așa de devotați bisericeii ortodoxe. Măsurile aspre luate de ei, grăbiră mórtea păgânismului, dar pregătiră reacțiunea violentă a păgânismului.

§ 28. Biserica în timpul lui Iulian Apostatul, Teodosie și Iustinian I.

Venirea la tron a lui Iulian Apostatul însufleți speranțele păgânilor, întru cât el încercă să nimicéscă creștinismul, de care se lepădase. Eșirea lui Iulian din sînul bisericeii se explică prin educațiunea ce primi la Atena de la filosofi păgâni *Maximin*, *Tiberiū* și *Libaniū*, cari desvoltară în el iubirea păgânismului și ura creștinismului. Nu puțin contribui la ieșirea lui din biserică și

împrejurările vieții, întru cât mama sa *Baselina* muri îndată după născerea sa, iar mai multe rude ale lui muriră asasinat din ordinul lui *Constantiū*.

Sfintul Grigore și Vasile cel Mare, colegii lui *Iulian* de la *Atena*, prevădura că el va fi mare persecutor al bisericeii. Se țice că ar fi țis despre *Iulian*: „*ce viperă nutresce imperiul în sinul sēū*“!

La auul 361, Decembre 11, intră în *Constantinopol* ca împărat, iar cea dintăi grijă a lui fu să restabilēscă sērbătorile păgānesci, să reinalțe statuetele zeilor și să redea cultului vechiū al Romanilor strălucirea veche.

Iulian nu judecă creștinismul imparțial, ci se sili din tôte puterile să reformețe și să întărăscă păgānismul pe basa neo-platonismului.

El introduse în păgānism unele idei luate din creștinism, cu scop de a micșora influența morală a creștinismului. Geniul păgān tresărea la o viață nouă, dar ea nu fu de cât silința desperată a muribundului, saū cea din urmă licărire a unei luminii ce se stinge.

Iulian Apostatul se încercă să restabilēscă ordinea de lucruri din timpul lui *Dioclițian*; îndepărtă emblemile creștine, ridică privilegiile clericilor și a bisericilor și luă donațiunile făcute locurilor sfinte. Nu se mulțumi numai cu atât, ci goni pe creștini din funcțiunile publice, iar sub diferite pretexte îi aruncă în închisore și-i supuse la chinuri. Prefecții, pentru a-și atrage încrederea împăratului, omorău pe creștini. *Aproniu* fu ucis la *Roma*, iar populațiunea păgānă își rēsbună asupra creștinilor din *Alexandria* și *Bostra*, ridicāndu-se în masă contra lor.

În cele din urmă *Iulian* luă condeiu, combātu

pe creștin și compuse lucrarea întitnlată: «*Ad-versus Christianos*», pe care Ciril de Alexandria o combătu cu succes.

Iulian numea pe creștinii *Galelienii* și le interzise să mai învețe pe clasici, pentru a-i face ignoranți și în imposibilitate de a se apăra contra atacurilor sale. Iulian Apostatul spunea: «*că Galelienii trebuie să se mulțumescă cu Matei și Luca al lor și n'au nimic de vădit în anticitatea clasică.*» Nădăjduind că va nimici mai lesne creștinismul prin lupta dintre diferitele secte, dădu voce tuturor exilaților să se reîntorcă în imperiū. Iulian Apostatul combătu religiunea crucei prin mai multe scrieri, edicte, discursuri, imne și satire, ba îndrăsni chiar să ȳea în deridare pe imperatorii cari favorisau creștinismul. In calitate de «*pontifex maximus*» luă parte la cultul păgân. El obligă pe preoții păgâni să predice neo-platonismul și să explice miturile păgânismului într'un înțeles alegoric.

Entusiasmul păgânilor se stinsese de mult și tôte silințele imperatorului de a da viață cadavrului rece al păgânismului, fură zadarnice. Spre a jigni pe creștinii porunci Iudeilor să-și zidescă templul, ca ast-fel să pôtă presenta ca neadevărata profetia Mântuitorului. Din tôte părțile alergară Iudeii și făcură colecte însemnate, iar statul le-a venit în ajutor cu sume mari de bani. Un cutremur de pământ unit cu nisce flacări ardătoare eșiau din pământ împedecă realizarea planului împăratului.

Iulian Apostolatul murit la anul 363. în urma unei rane căpătate într'un răsboi cu Perșii. Murind a strigat: „*ai învins Galeliene!*“! Dumnezeuul creștinilor învinsese încă odată, de ôre-ce odată.

cu proclamarea lui *Iovian* ca împărat, biserica își recăpătă liniștea. Apăsarea creștinilor sub *Iulian Apostatul* ar fi trebuit să provoce măsuri aspre contra păgânismului, dar cu toate acestea, se arată la început o moderațiune mare care folosi bisericeii.

Împăratul *Teodosiu-cel-Mare* se arată convins de adevărul, că unitatea credinței este trebuitoare pentru unitatea statului. El puse în serviciul statului și a bisericeii înțălepciunea și activitatea sa.

Prin legile protectoare bisericeii, contribui la întărirea creștinismului și la răspândirea lui în Răsărit. Păgânismul și eresiile fură piedici întâlnite de el, dar pe care sciu să le înlătore. *Teodosiū* opri pe eretici să țină adunări, să facă hirotonii și să discute public asupra cestiunilor religioase. *Teodosiū* opri sacrificiile idolatre, reprimă revoltele populare și opri rădicarea statuelor în onórea zeităților false. Mai târziu *Teodosiu cel tînăr*, adună sub numele de *codicele teodosian*, legile favorabile creștinismului date de la *Constantin cel Mare* și până în timpul său. Lucrarea sa este meritorie atât pentru sciință, cât și pentru credința creștină.

Cea din urmă lovitură se dădu păgânismului sub *Iustinian*, din ordinul căruia se închise școla filosofică de la *Atena*, unde se mai găseaū sprijinitorii neo-platonismului și a păgânismului. *Iustinian* rămase celebru prin adunarea legilor, care se făcu în timpul său. Mai mulți jurisconsulți, sub președenția lui *Triboniū*, adunară legislațiunea creștină de la *Constantin* până la *Iustinian*. Lucrarea acésta s'a numit *codicele iustinian*, care a devenit basa *dreptului canonic* sau *bisericesc*.

Biserica, sub urmașii lui *Constantin*, lucră îm-

preună cu statul la reducerea influenței păgânismului, până ce a redus-o la cea mai simplă expresie. Reprezentanții bisericei lucrară pe lângă împărați, ca să completeze legislațiunea creștină și să transforme în creștini convinși pe idolatrii cari venise în sînul ei, atrași mai mult de interesele materiale. Nu și-a uitat nici menirea, ci a lucrat în acelaș timp la răspîndirea creștinismului printre națiunile păgâne.

§ 29. Răspîndirea Creștinismului în Africa și Asia

Biserica a lucrat din tóte puterile la transformarea lumii vechi și la vestirea evangheliei la popóarele barbare, dacá s'a proclamat creștinismul ca religione de stat. Convertirea la creștinism a împăraților romani influență asupra răspîndirii creștinismului la popóarele cele mai depărtate. Influența acésta era bine-făcétóre une-orî, alte-orî însă era periculósă, fiind-că barbariî nu vedeau în creștinism de cât o religione de stat, o uraú și o persecutaú, pentru că fugiaú de influența romană.

În *Africa* creștinismul se răspîndise încă din periodul întaiú, iar comunitățile creștine din *Alexandria* și *Cartagena* erau din cele mai înfloritóre. În *Abisinia* creștinismul se răspîndi prin tineriî *Frumențiu* și *Edesiu*, încă de pe timpul lui Constantin cel Mare. Ei căștigară o mare influență la curtea regelui și prin activitatea lor creștinismul făcu progrese însemnate în Abisinia. Mai târđiú, *Edesiu* se reîntórse în *Tir*, iar *Frumențiu* se duse la *Alexandria* și însuciință pe Atanasie de progresele făcute de creștinism în Abisinia. Drept

răsplată pentru munca sa fu hirotonisit de Marele Atanasie ca episcop de *Axuma*. Reîntors ca episcop Frumentiu se puse la lucru, botează pe regele *Aizana* și converti la creștinism o mare parte de popor. În Abisinia erau o mulțime de biserici, episcopi, preoți și călugări, după atestațiunea lui *Cosma*. Cu timpul se formă o literatură, de ôre-ce Sfînta Scriptură se traduse în limba grăcă. Mai târziu se traduse liturgia și scrierile părinților greci.

Biserica Abisiniei depindea de aceea a Alexandriei și căzu și ea în monofisitism, iar poporul ignorant amestecă deprinderile creștine cu cele păgâne.

Nubienii primiră creștinismul pe timpul lui *Iustinian*, dar în forma monofisită. La convertirea lor lucră un preot din Alexandria anume *Iulian*. Nubienii aveau ca limbă liturgică limba grăcă. Convertirile făcute de monofisiți n'au prins rădăcini adânci, căci pe la finea secolului al X-lea nu mai rămăsese de cât ruini din vechile biserici. Prin năvălirea barbarilor și prin răspândirea mahometanismului bisericile înfloritoare ale Africei decădură așa de tare, în cât deveniră prada ereticilor și a necredincioșilor.

Asia fusese leagănul creștinismului și erau în ea multe biserici creștine. La *Persi* pătrunsese creștinismul, încă din periodul întâi. Constantin cel Mare a protejat pe creștinii din Persia, dar protecțiunea acăsta n'a folosit, căci nu s'a ajuns la scopul dorit.

Sub *Sapor I* a izbucnit o persecuțiune furiósă care făcu fôrte mulți martiri. Intervenirea lui *Martas*, prietenul lui Sfîntu Ioan gură de Aur, a mai calmat persecuțiunea, dar a izbucnit cu mai

multă furie în urma unui act nesocotit a lui *Abdas* episcopul Suzei. Acesta resturnă un altar consacrat cultului focului și prin acesta întărită pe păgâni contra creștinilor. Regele *Bahram al V-lea* a continuat persecuțiunea contra creștinilor, căreia i-a pus capăt numai armele lui *Teodosiū*.

În secolele următoare au izbucnit mai multe persecuțiuni, dintre care cea mai însemnată fu aceea a lui *Chosroes*, învingătorul Palestinei. Acesta a luat de la creștini crucea pe care fu restignit Mântuitorul. Împăratul *Eracliū* bătut pe Perși, luă crucea și o aședă iarăși în biserica din Ierusalim, la anul 629, Septembrie 14. În amintirea acestui fapt s'a introdus sărbătorea *Inălțarea Sfintei Crucii*, care se ține în fie-care an la 14 Septembrie. În timpurile din urmă, Persia deveni citadela nestorianismului, iar comunitățile creștine, ce mai existaū pe la începutul secolului al VI-lea deveniră prada eresiilor.

Armenii au îmbrățișat creștinismul cu entuziasm, iar apostolul lor a fost *Grigore Iluminătorul*, care se trăgea din familia Arsacișilor. Scăpat de la mărte de doica sa, fu crescut în Capadocia și deveni apostolul neamului său. Dacă se întorse în patrie pe la anul 286 d. Chr. suferi o lungă închisore, iar în urmă reuși să boteze pe *Tiriadate al III-lea* și o mare parte de popor. Pe la anul 302, *Leontius*, arhiepiscopul Cezariei, hirotonisi pe Grigore ca episcop și-l înalță la demnitatea de mitropolit al Armenilor. Prin acesta s'a stabilit o legătură strânsă între biserica Armenilor și biserica Capadociei. Preoții greci au ajutat silințele lui Grigore.

La anul 311 Maximiu începu războiū contra creștinilor din Armenia, dar fu învins de mai

multe orî. Sfîntul Grigore fondă o monastire și petrecu retras cei din urmă anî ai vieței sale. Urmașii sîi s'aũ ales dintre membrii familiei sale, iar rîsbóele interne opri progresele bisericeî armenes. La 363 și 372 episcopul armean a luat o parte însemnată la treburile bisericeî universale. Sfîntul Vasile cel Mare visită Armenia, aduse pacea între episcopi și încercă să stărpescă abuzurile.

Mesropiu a inventat un alfabet particular pe la anul 482 și s'a început traducerea Sfîntei Scripturî și a scrierelor sfînșilor pîrinșî.

Sfîntul Ioan Gură de Aur, în exilul seũ, a lucrat pentru binele bisericeî armenes, întru cât s'a interesat de învățatura adevărată.

Influența persană în Armenia crescu, iar de la 429 cea mai mare parte din Armenia se prefăcuse în provicie persană. De aci încep încercările de a innăduși creștinismul și a-l înlocui cu persismul. De la anul 450 creștinii fură puși în alternativa apostasiei sau a martirului, dar luptară eroic și muriră, apărându-și convingerile religiose.

Creștinismul a pătruns pe timpul lui Constantin în *Georgia* la *Iberi*, *Albani* și alte triburî limitrofe. Tot atunci s'a răspândit creștinismul în *Colchida* și țara *Abasilor*. Marele Constantin trimesese misionari la popórele Arabiei, pentru ca să le convertescă la credința creștină. Un rege al lor îmbrătoșă creștinismul și se ridicară bisericii în *Teheran*, *Aden* și *Ormutz*. Călugări ca *Ilarion* predică la triburile nomade, iar *Eutimiu*, reuși să convertescă pe un șef al Saracinilor. Iudeii din Arabia opuseră rezistență mare la primirea creștinismului, iar pe la anul 522 ajunse unul din

eî rege și începu o persecuție sângerósă în orașul *Negrean*. Aici muriră mulți creștini. Nestorionismul a cuprins bisericile din Arabia, iar odată cu erezia creștinii au fost cuprinși de somnolență. În astfel de împrejurări, nu-i de mirare dacă islamismul s'a răspândit și a nimicit influența creștină.

Preoții persani fondară comunități creștine în *India*, prin secolul al IV-lea, dar cădură mai târziu în nestorianism. Pe la 636 câți-va preoți nestorienii predicară creștinismul în *China* și făcură cuceriri până la curtea imperială. Creștinismul s'a răspândit în *Africa* și *Asia* cu succes în periodul al doilea, dar cu timpul a decăzut în unile părți, fie din cauza erezilor și a năvălirilor barbare, fie din cauza islamismului.

§. 30. Răspândirea creștinismului în Europa și în special creștinarea Galilor.

Creștinismul se răspândise în Europa mai la toate popóarele cunoscute, încă din cele d'întăi trei secole. De la secolul al IV-lea înainte, biserica a lucrat pentru întărirea și înflorirea comunităților existente. A căutat însă să vestiască creștinismul și la popóarele noi care apar acum pe scena lumii. Barbarii au năvălit și s'au stabilit pe pământul imperiului roman. Unii dintre barbari erau încă idolatri, alții erau atinși de erezia ariană, vețuind în afară de biserica adevărată.

Dumnezeu s'a servit de barbari pentru ca să regenereze lumea greco-romană și să-i dea o sevă vigurosă și tânără. A trebuit dar ca biserica să

lucreze la creștinarea barbarilor, ce aū năvălit în Europa.

Germanii și *Slavi* aū fondat state în Europa, iar dacă aū primit creștinismul aū modificat pozițiunea bisericeii din mai multe puncte de vedere. Biserica găsisese la popóarele cu o cultură grécă saū romană o civilizațiune înaintată, care era de ajuns s'o înobileze prin eliminarea elementelor conrúpătoare ale păgânismului.

Pe națiunile germane și slave biserica a trebuit însă să le smulgă din moravurile lor sělbatice și să pună bazele civilizațiunii creștine, educându-le ca pe copii. Biserica se găsea mai înainte în fața unei ordine politice regulate, cu o literatură ajunsă la cel mai înalt grad de dezvoltare. Acuma însă trebuia să contribuie la formarea statelor și să lucreze la formarea unei noi jurisprudențe, unei noi literaturii. Biserica a mai trebuit să începă cu sēmēnarea germenului moralității omenescii și prin combaterea corupțiunii.

Misiunea bisericeii în Europa n'a fost numai să pacifice și să innobileze popóarele germane și slave, dar a trebuit să transforme ceea-ce exista și să creeze ceea-ce nu era. Ca o vorbă, trebuia ca pe măsură ce barbaria și violența dispăreaū, în aceiași măsură biserica trebuia să desvolte o activitate mai mare pentru ca activitatea ei să fie simțită în viața socială.

Biserica a înțeles însemnătatea înlocuirei păgânismului cu civilizațiunea creștină și a avut puterea s'o realizeze. După cum altă-dată cei 12 apostoli, însuflețiți de spiritul lui Dumneđeū, aū răspândit în lumea păgână lumina revelațiunii, tot așa și acuma cei trimiși aū răspândit crești-

nismul și civilizațiunea și a suferit chinuri și chiar mórtea pentru el în lumea barbară.

Oamenii bisericeii aũ avut destulã energie și statornicie pentru ca sã pótã împrãștiã întunericul din conștiință.

Biserica a lucrat nu numai la răspândirea creștinismului la tóte popórele europene, dar a luptat contra prejudiciilor și a îndulcit moravurile. A luptat contra negoțului ce se făcea cu ómenii, a restrâns și a îndulcit rigorigile robiei, a temperat luptele sãngeróse și a purificat legislațiunea. Astfel spiritul creștin a pãtruns puțin câte puțin în familiile, bisericile și statele înființate de barbari.

Pe când activitatea bisericeii întãria comunitãțile creștine și forma altele, creștinismul a început sã decadã în unile pãrți din cauza înmulțirii sectelor și din pricina întinderei mohamedanismului. Provinciile creștine înfloritóre altã-datã aũ fost smulse cu totul din sînul bisericeii și a perit cu totul creștinismul din ele.

Un ajutor puternic a avut biserica creștinã de la Carol cel Mare, cãci el a supus o mulțime de popóre barbare și a lucrat pentru răspândirea creștinismului. Pe timpul seũ creștinismul s'a întãrit și s'a lãțit. În periodul al doilea creștinismul s'a răspândit la noile popóre, cum și în nordul Europei.

Dintre popórele barbare, cari s'aũ creștinat, primul loc îl ocupã *Frãncii*.

Frãncii Galieni s'aũ așezat în pãrțile de miazã-çi ale Galiei romane. Regele lor *Clovis* a cucerit pe la anul 480 posesiunile romane din Galia și a fost fundatorul regatului Frãncilor. Puterea lui *Clovis* se întindea de la *Loire* pãnã la *Róne*. Atãt

Clovis cât și poporul său era încă păgân și s'a arătat netolerant cu religiunea învinșilor.

Pe la anul 493 d. Chr., *Clovis* se căsătorii cu princessa creștină *Chlotilda*, care încercă să-l atragă la creștinism. Copiii *Chlotildei* au fost botezați, dar *Clovis* a rămas statornic în convingerile sale religioase. Pe la anul 496 d. Chr. *Clovis* a avut un război cu *Alemanii*, în care se temea să nu fie învins, mai ales că armata inamicului, era cu mult mai numeroasă. Atunci își aminti de Dumnezeu soției sale și făgădui că dacă va învinge se va creștina. *Clovis* a învins și s'a ținut de vorbă.

Episcopul de *Reims*, *Remi*, îl învătă adevărurile creștinismului și-l boteză împreună cu 3000 de soldați. Convertirea lui *Clovis* este însemnată pentru urmările sale. *Anastasiu al II-lea*, episcopul Romei, a felicitat pe *Clovis* și l'a sfătuit să persiste în calea binelui. De și s'a botezat *Clovis*, totuși s'a arătat tot așa de aspru ca și mai înainte. Convertirea sa a fost punctul de plecare pentru schimbări însemnate.

Clovis a devenit protectorul bisericii și nu s'a sfiit să pună puterea și autoritatea sa în folosul bisericii. Prin învingerea *Burgundilor* a micșorat numărul arienilor.

Botezul lui *Clovis* și a unei părți a poporului a contribuit în măsură însemnată la victoria creștinismului asupra arianismului.

Este drept, că sub convertirea *Frâncilor*, trebuie să înțelegem mai mult o schimbare a credinței de cât o transformare morală, căci barbaria s'a mai menținut încă la neofitiți creștini. Ori cât de încet s'a făcut schimbarea morală la *Frânci*, ea s'a continuat, iar viața adevărat creștină a progresat din ce în ce mai mult.

nism, după subjugarea lor de către Frânci, fură visitați de *Fridolin*, renumit prin activitatea depusă la convertirea arienilor din Galia. *Fridolin* reuși să fondeze două monastiri, și avu mari succese în părțile de sus ale *Rinului*.

Pe la începutul secolului al VI-lea era la *Vindonisa* o episcopie, de óre-ce episcopii *Buhulcus* și *Gramaticus* se găsesc iscăliți la nisce sinóde din Galia.

Scaunul episcopal fu mutat la *Constanța* sub episcopul *Maxinie*, pe la anul 550 d. Chr. La *Strasburg* unde *Fridolin* rădicase o biserică în cinstea sfântului *Ilariu*, era un episcop, în secolul al VI-lea.

Ceea ce contribui mult la convertirea Germanilor fu legile regilor Frânci, stabilite sub fii lui *Clovis* și perfecționate sub *Clotar* al II-lea.

Columban și *Gal* au venit din Irlanda la Germanii de pe țărmurile lacului *Constanța* pe la anul 610. Ei au părăsit patria împreună cu mai mulți monahi, cari îi ajută la predică în Galia, apoi s'au stabilit într'o regiune sêlbatică din țara *Vogilor*. Strânseră mai mulți ucenici în jurul lor și fondară monastirea *Luxovium* din *Burgundia*. În cele din urmă se stabiliră în părțile lacului *Zurich*, dar păgânii îi siliră să plece și să se așeze aprópe de lacul *Constanța*. Pe la anul 612 d. Chr. *Columban* se duse în *Italia*, unde muri la 615 d. Chr.

Gal fu oprit să plece din cauza unei bóle și rămase pe țărmurile lacului *Constanța*. Aici fondă o monastire ce purta numele sêu și tot aici învêță mai mulți ómenii tineri, între cari fu și diaconul *Ioan*, care refusă conducerea unei monastiri și ajunsese mai pe urmă episcop de *Constanța*.

la *Treviri, Colonia, Maiența, Vorms, Spira, Metz, Tul și Verdun.*

Episcopii *Nicetus* († 556) și *Cunibert de Colonia* (623—663) sunt renumiți pentru zelul și activitatea depusă în folosul bisericeii.

Un eremit din Aquitania, anume *Goar*, a predicat cu succes în părțile *Rinului*. Ast-fel s'a aruncat cele d'întăi seminți ale creștinismului la popóarele germane.

Misionarii irlandeđi și frânci lucrară cu multă abnegațiune de sine la creștinarea Germanilor. Mijlócele întrebuintate fură urmátóarele : orí unde predicaú, înființau monastiri, în cari se pregătiaú propagatorii creștinismului. În monastiri înființau școle, unde se aduna populațiunea germană și ast-fel se făcu educația Germanilor prin monastiri.

Paralel cu înființarea șcólelor, s'aú înființat colonii agricole, cari deprindeaú órdele barbare cu existența fixă și-i făcu să înceteze invaziunile. De acest mijloc s'aú folosit propagatorii creștinismului, cari aú lucrat la început la transformarea morală a lumei Germane.

Mijlocul universal de convertire al Germanilor fu *predica*. Dar ea a fost adaptată admirabil la natura și nevoia Germanilor.

Scotia, Irlanda și Anglia aú avut multe puncte de atingere cu *Germania*, iar călugării cu viața aspră și vorba blândă, păreaú făcuți pentru popóarele pe care civilizațiunea greco-romană nu le atinsese. Viața aspră, virtuțile strălucite, minunile efectuate de misionari vorbiaú cu folos ochilor și inimei Germanilor. Virtuțile erau întruparea religiunei creștine, pe care misionarii aú vestit-o cu succes Germanilor.

§ 32. Creștinarea Germanilor

(urmare)

Cele d'întăi lucrări de convertire la creștinism a Germanilor, avură un succes relativ, întru cât, de și găsim episcopii, totuși lucrarea creștinărei era incompletă. Unele părți din Germania nu erau cucerite de învățătura Mântuitorului și lipsea legătura cari să unifice bisericile Germanilor.

Afară de acésta, barbaria își întindea repede stăpânirea în părțile unde se răspândise creștinismul, iar abusurile se răspândiau lesne chiar în cler, și mulți dintre preoții germani se lăsaū în voia instinctului.

Un om mare era de nevoe, ca să devie apostolul curajos și oganisatorul bisericei Germanilor. Dumnezeu se îndură de evlavia Germanilor și-l trimise în persóna lui *Bonifaciū*, care se privește ca părintele bisericei Germanilor.

Bonifaciū se mai numea *Vinfried* și se născu la anul 680 în *Englitora*, dintr'o familie bogată și nobilă. De tânăr fu dat de părinți într'o monastire, iar după studii eminente se duse să se perfecționeze într'o școlă din Nutescelle. Călugărindu-se, meritele și știința îl designă pentru funcțiunile cele mai înalte bisericesci. *Vinfried* era mândria și nădejdea bisericei anglosacsonne, la etatea de 30 ani. El se gândi în linsce asupra greutăților ce le întimpinaū misiunii, iar convertirea totală și oganisarea bisericei Germanilor, păreaū rezervate priceperei și zelului său.

La anul 713 d. Chr. încercă o misiune la *Frisi* împreună cu mai mulți tovarăși, dar sgomotul

răsboiului îl sili să se întorcă înapoi. Nereușita primei încercări nu l'a descurajat, ci mai virtuos îi aprinse zelul. El se duse la Roma, unde fu însărcinat de Grigore al II-a, să mERGă să predice în *Turingia*, ceea ce și făcu, pe la anul 715 d. Chr.

Innaintea predicii lui Bonifaciū, idolatria dispărea repede. Viața lui aspră reprima abuzurile și tot el organiza bisericele creștine din Germania.

Pe la anul 723 d. Chr., după nouă ani de apostolat, *Turingia* întrégă era creștinată definitiv. In acelaș an, Bonifaciū se duse la Roma, unde fu hirotonisit episcop și trimis în misiune în Germania. Ca câmp de activitate își alege *Hessa*, unde predică la popórele cele mai sELbaticE și le converti la creștinism.

Apostolul Germanilor, ajutat de călugării veniți din Anglia, asigură pentru tot-d'auna triumful creștinismului. După predica din *Hessa* și *Turingia*, trecu în *Bavaria*, unde lucră cu tot zelul la creștinarea acestei părți. Victoriile sale asupra păgânismului erau continue, iar creștinările făcute de el erau din cele mai durabile. In prima fasă a apostolatului se făcu fórte multe creștinări

Meritele lui Bonifaciū ca apostol sunt din cele mai mari, dar el era înzestrat cu calități de organizator.

Pe la anul 738 d. Chr. Bonifaciū întreprinse o nouă călătorie la Roma, de unde primi depline puteri pentru organizarea bisericei Germanilor. Autoritatea lui Bonifaciū era așa de mare în cât i se permise să ia orice măsuri va crede de cuviință și să organizeze cum va crede mai bine

ducea o monastire de femei din *Kitzingen*, *Leoba* și *Chertruda* făceau educațiunea creștină la femei și pregăteau pentru civilizațiune elemente folosite.

Din părțile unde se predica creștinismul în Germania, pătrunse și în alte părți. *Saxonii* primă cele d'întâi licăriri ale credinței, totuși se arătară rebeli și așteptară timpurile lui Carol cel Mare. Victoriile lui Pepin cel Scurt înlesniră trimiterea de noi misiuni la triburile saxone. Totuși, convertirea definitivă a lor nu se făcu decât sub Carol cel Mare.

Ilustrul apostol al Germanilor, Bonifaciu, muri pe la anul 755, ucis ca martir la *Frisi*, unde fu ucis împreună cu 52 de tovarăși.

Apostolul Germanilor este una dintre figurile cele mai mari istorice, iar posteritatea l'a răsplătit pentru munca și viața sa cea sfântă cu titlul de „sfint“, pe care l'a meritat pe deplin. După creștinarea Germanilor s'a făcut aceea a *Saxonilor*, *Danesilor*, *Suedesilor* și a *Norvegienilor*. Pe la finele secolului al IX-lea toate popóarele germane se creștinase.

§. 33. Creștinarea Slavilor

La marginea răsăritenă a imperiului lui Carol cel Mare se așeză popóarele slave, care formésă una din rasele cele mai mari din Europa. Religiunea ca și limba are un fond comun la toate popóarele de rasa slavă. La început, popóarele slave aveaū o religiune naturală simplă, dar mai târziu s'a încărcat cu o mulțime de zeități, cărora scriitorii creștini le-aū dat nume romane.

Prin secolul al III-lea, rasa slavă ocupa tótă partea Europei de la *Don* până la *Elba* și de la *Baltica* până la *Adriatica*.

O parte din Slavī trecură curând în peninsula balcanică, unde înființară principatele *Croației* și a *Serbiei*. Dintre Slavī *Croații* primiră cei d'intăi creștinismul, cari pe la anul 640 se stabilise în *Dalmația*. Mare parte se botezară împreună cu principele *Pogra*, prin misionari romani. Creștinarea deplină a lor se făcu în secolul al IX-lea, de când începu să se vorbescă despre episcopii *Croației*.

Serbi se aședară la sud-estul *Croației*, pe timpul împăratului *Eracliu*, care se interesa foarte mult de creștinarea lor. Siliți de puterea împăratului primiră creștinismul, dar ajunseră la neînțelegeri cu bizantinii, alungară pe misionarii creștini și se reîntórseră la păgânism.

Pe la anul 868 d. Chr. fură supuși de împăratul *Vasile* și primiră din nou religiunea creștină, iar de astă dată păstrară creștinismul. După ce aū ocupat *Moesia*, Bulgarii aū înființat un principat propriu. Ei erau aprópe de Bizantinii și aveau adesea-orī rěsbóe cu ei, din care cauză erau foarte îndărătnicī față de religiunea creștină, întru cât se îngrijeau ca nu cum-va prin iufiuța religiósă să nu se aducă și influența politică, care ar fi adus știrbirea independenței.

Cele d'intăi semințe ale creștinismului la Bulgari le-aū aruncat preoții greci, luați ca robi în rěsbóe, dar care n'aū produs fruct d'ajuns.

Pe la mijlocul secolului al IX-lea se făcu creștinarea *Bulgarilor*. La convertirea poporului la creștinism, contribui botezarea principelui *Bogoris*, care lucră pentru botezarea poporului sěu.

Intr'un război între Bulgari și Bizantini se luă ca răbă o soră a lui Bogoris, care fu crescută la curtea bizantină de împărăteasa Teodora și deci fu creștinată. După încheierea păcei, s'a întors sora lui Bogoris, împreună cu mai mulți preoți, între care era și *Metodiu*. Sora lui Bogoris dorea să atragă la creștinism pe fratele său, dar n'a isbutit până când Metodiu n'a făcut tabloul judecăței viitoare, care a impresionat așa de adânc pe Bogoris, în cât s'a hotărât să se boteze. Fu botezat de către împăratul bizantin *Mihail* și primi din botez numele nașului său. Nu se scie cu siguranță, dacă a fost botezat de patriarhul *Fotie*, întru cât unii istorici susțin că s'a botezat în Bulgaria de un trimis al patriarhului, iar ca naș fu împăratul Mihail al III-lea, dar nu în persoană, ci prin un reprezentant. Or cum ar fi, e fapt istoric că Bogoris primi creștinismul de la Constantinopol și prin urmare de drept biserica Bulgarilor este supusă patriarhiei de Constantinopol.

Trecerea la creștinism a lui Bogoris nemulțumi nobilimea bulgară, care se revoltă. Bogoris sciu să înăbușe revolta și să lucreze așa de înțelepțesce, în cât poporul întreg se boteză în jumătatea a doua a secolului al IX-lea.

Apostolii Slavilor, *Metodiu* și *Ciril*, au inventat alfabetul cirilic, sau l'au reformat; au tradus cărțile liturgice și Sfinta Scriptură în limba slavă și prin acésta au pus bazele literaturii bisericesci, care cu vremea au ajuns la un grad însemnat de dezvoltare.

Moravii, cari ocupau teritoriul Quadilor, avură cei d'întâi apostolii pe misionarii trimiși de Carol cel Mare. Episcopul de *Passau*, *Ulroif*, predică

la Moravi pe la anul 824, dar n'avu mare succés, de și înființă o episcopie la *Laureacum*. Creștinarea Moravilor s'a continuat de apostolii Slavilor *Metodiū* și *Ciril*, cari predicase la Chazarī și Bulgari. Ei cunoseau limba slavă, cum și modul de viață a Slavilor și de aceea isbutiră mai bine în răspândirea creștinismului la Moravi.

Metodiū și Ciril traduseră Sfânta Scriptură și cărțile liturgice în limba slavă, ajutați de mai mulți preoți. Metodiū fu acusat de eresie, dar se duse la Roma, unde isbuti să se justifice așa de bine, în cât fu făcut arhiepiscop, de papa *Ioan al VIII-lea*.

După mórtea lui Metodiū ucenicii săi fură alungați din Moravia. Biserica fu latinisată și supusă jurisdicțiunei episcopului de Passau. În curând Moravia fu prădată de Unguri și încorporată la Boemia; iar la anul 946 papa *Agapit al II-lea*, supuse biserica Moraviei episcopului de Passau. Episcopia din *Olmulz* s'a înființat abia pe la anul 1062 de Chr. Cum vedem creștinismul s'a răspândit la unele popóre slave, parte prin influența împăraților bisantini și a patriarhilor de Constantinopol, parte prin influența Romei.

§ 34. Creștinarea Slavilor.—Nenorocirile cauzate de năvălirile barbare.

(urmare)

Între *Moravia* și *Bavaria* se așezase o altă familie de Slavī, anume *Boemi*. Pe la anul 870 d. Chr. *Metodiu* a convertit la creștinism pe ducele *Borzivoy* și pe soția sa *Ludmilla*, câștigând pentru creștinism și o parte din popor. Sub fii Lud-

pericolul său. *Rușii* erau un popor resboinic; ei amenințau imperiul bisantin. De la Bisantini auzi vestea cea bună a mântuirii, de și după o tradiție veche apostolul *Andrei* ar fi predicat pe malurile *Donului*, în *Chersones* și în părțile *Chievului*.

Creștinismul fu vestit de timpuriu în Rusia meridională, de óre-ce *Tertulian*, *Origen*, *sfintul Ioan Gură de Aur* vorbesc despre viictoriile minunate ale crucei în părțile Rusiei meridionale și spun că evangelia a pătruns până la *Sciți* și *Sarmați*, cari locuiau și prin părțile Rusiei de astă-đi.

Primele seminți ale creștinismului se aruncase din anticitatea căruntă, dar au dispărut prin năvălirile barbare. Prin secolul al IX-lea patriarhul *Ignatie* a trimis un episcop și mai mulți preoți în Rusia, cari predică creștinismul. În timpul marelui duce *Igor*, ar fi existat o biserică în *Chiev*, după atestațiunea cronicarilor *Ruși* și *Greci*. Fórte mult lucrară pentru creștinarea *Rușilor*, *Olga*, văduva lui *Igor*, care primi botezul de la patriarhul *Teofilact* și luă numele de *Elena*. După ce se întórse de la *Constantinopol* la *Chiev*, deveni, după spusa cronicarului *Nestor*, «*Vestitóra evangeliiei, asemenea stelei de diminéta, care vestesce răsăritul sórelui*». Totuși n'avu norocul să-și vadă visul realizat, căci fiul său nu s'a convertit la creștinism.

Pe la anul 987 d. Chr. se făcu convertirea *Rușilor* la creștinism, pe timpul ducelui *Vladimir*. El era păgân la început și fu convertit de soția sa piósă *Ana*, sora împératului bizantin *Vasile*. *Vladimir* trimise o deputațiune la *Constantinopol*, ca să céră mâna principesei *Ana* și să fágăduiască, că dacá cererea sa va fi îndeplinită, atunci se va

boteza împreună cu poporul său. Princesesa consimți la căsătoria ei cu Vladimir și plecă în Rusia cu o suită mare, în care era mitropolitul *Mihail* și mai mulți clerici. Ducele Vladimir se boteză în *Cherson*, împreună cu óstea sa. La eșirea din apa botezului a îngenunchiat și s'a rugat lui Dumnezeu ca să bine-cuvênteze și să întăriască în credință pe noi și copii. După ce Vladimir a venit la Chiev, nobilimea și o mare parte din locuitorii orașului, s'a botezat.

În cele-l'alte părți ale Rusiei, creștinismul se răspândi foarte repede, iar pe timpul lui *Ieroslav* se înființară școli pentru cultivarea poporului și a clerului. Cărțile liturgice s'a tradus în limba națională și ast-fel s'a pus bazele literaturii naționale.

La Chiev se înființă cea d'întâi mitropolie, care depindea de patriarhia de Constantinopol. Creștinismul progresă iute la Ruși, iar în epoca primă de dezvoltare se simte influența grécă, pentru că la început mitropoliții fură de origină grécă.

În cursul periodului al doilea, creștinismul se răspândi la toate popóarele Europei și ast-fel biserica îndeplini porunca dată de Mântuitorul apostolilor, când le a đis: „*Mergênd, învățați toate popóarele, botezându-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfintului Duh*“.

Năvălirile barbare, ce avuse loc în secolul al IV-lea și al V-lea, fuseră devăstátore, căci s'a aruncat asupra lumii vechi, ca un potop pedepsitor al crimelor seculare. Năvălirile barbare plecară din Orient și după cum valurile apelor gonesc alte valuri, tot așa popóarele se aruncară unele asupra altora și năvăliră în lumea veche.

Trei familii de națiuni barbare se aruncară

asupra lumii vechi în ordinea următoare: la marginile imperiului erau *Germanii*, în urma lor *Slavi* și mai în urmă popoarele asiatice. Pe timpul morții lui Teodosiū, ordele barbare așezate pe marginele fluviului *Volga*, începură a se agita și a împinge pe *Slavi* spre Occident, iar prin mișcarea *Slavilor*, *Germanii* fură siliți să între în imperiul roman. Frontiera romană era înconjurată de popoarele Germane. La miadă-și erau *Suevi*, *Alemanii* și *Bavarii*. Spre est frontiera fu calcată de *Marcomani*, *Cuași* și *Heruli*. La nordul Frâncilor erau *Saxonii* și *Frisonii*. Spre est erau *Vandalii*, *Burgunzii* și *Longobarzii*, iar mai spre Nord erau *Danezii* și *Scandinavii*. Prin mișcarea acestor popoare și a Hunilor, cari fură spaima lumii, veniră multe nenorociri asupra bisericeii. Cele mai însemnate fură: *devastarea și ruina lumii vechi, ura sciințelor și a artelor, cum și popularizarea arianismului, de care erau atinse multe popoare barbare.*

Conrupțiunea galo-romană ajunsese la apogeū prin secolul al IV-lea, iar năvălirile barbare i-a pus capăt, întru cât au desființat imperiul roman de apus.

O nenorocire cauzată de năvălirile barbare a fost ruina lumii romane, pe ruina căreia s'a înființat mai multe state fără margini bine stabilite, fără o limbă stabilită și fără legi positive. Afară de acesta, fie-care stat nou consta dintr'o populațiune de învingători, cari erau deosebiți prin limbă, religione și civilizațiune de populațiunea învinsă. Aceste două populațiuni se urau una pe alta și a trebuit muncă și timp până să se apropie și să formeze un singur popor.

Barbarii urau sciințele și artele, care spre a

dăinui aũ fost silite sã se ascundã prin monastiri și ast-fel viața publicã și-a perdut mult din farmecul ei.

Ne-am înșela dacã am crede cã, nãvãlirile barbarilor aũ fost pentru bisericã aurora bucuriei, de și i-aũ procurat un câmp vast de creștinat. În realitate nãvãlirile barbare aũ fost pentru bisericã o furtunã din cele mãi mari. Dacã lumea veche a fãcut ca biserica sã-și verse sãngele filor ei, apoi invasiunea barbarilor a acoperit-o de ruinã, întru cãt a ruinat unele biserici, din cele mãi înfloritore și aũ rãspãndit unele învãțãturi greșite ale creștinismului.

Triumful bisericeii asupra barbarilor nu-ĩ mãi puțin minunat de cãt victoria asupra lumeii vechii și e o dovadã puternicã despre origina dumnezeiascã a creștinismului.

ERESURILE

§ 35. Eresul lui Arie și Sinodul I-iũ ecumenic.— Arianismul dupã sinodul I-iũ în apus.

Eresurile aũ cãștigat cu atãta mãi multã putere cu cãt pãgãnismul mergea spre ruinã și cu cãt stãpãnitorii romani patronau eresurile. Nu numai eresurile vechii continuaũ sã existe, dar încã se nãsceau altele noi. Eresurile se manifestaũ sau sub forma de atacuri în contra instituțiunilor, deprinderilor și învãțãturilor bisericescii, sau ca grupãri de eresuri ce isvoraũ din diversitatea ideilor.

Printre grupele de eresuri mai principale sunt trei, cari au atacat dogma Sfintei Treimi, a întrupării și a harului dumnezeesc.

Cele d'întâi controverse relative la Sfînta Treime avură loc în Orient, care înclina mai mult spre speculațiune, pe când eresul privitor la harul dumnezeesc a apărut în Occident, care dădea preferință cestiunilor de antropologie practică. Unul dintre eresurile cele mai periculoase este *arianismul*, care a fost urzit de Arie, preot din Alexandria. Invățătura sa s'a dezvoltat progresiv. Punctele cele mai însemnate ale ei sunt:

1. Cuvântul lui Dumnezeu a început existența — ἡν ποθε ὅτι οὐκ ἦν —, căci alt-fel n'ar mai fi în Dumnezeu monarhie, ci diarhie, adică două principii.

2. Cuvântul nu s'a născut din substanța lui Dumnezeu, a fost creat din nimic prin voința Tatălui. Formula lui Arie este: „ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν“ El susținea că Fiul a fost creat și de aici expresiunile ce le întrebuintează Sfînta Scriptură, numindu-l cel d'întâi născut, după părerea sa.

3. Cuvântul se deosebesce de cele-lalte creaturi prin o mulțime de prerogative, căci demnitatea sa este cea mai înaltă după a lui Dumnezeu, căci prin el Dumnezeu a creat totul și chiar timpul. Era prea departe Dumnezeu de lume, pentru ca s'o creeze singur, de aceea a creat mai întâi cuvântul și s'a servit de El ca de o ființă mijlocie, pentru ca să creeze tóte.

4. Intre Dumnezeu și Cuvânt, diferența este în ființă, iar între Cuvânt și creaturi nu-i de cât o diferență de calitate.

5. Dacă Fiul se numesce Dumnezeu, apoi este;

căci prin har a devenit fiu adoptiv a lui Dumnezeu.

6. Voința Fiului a fost creată și deci de la început a fost susceptibilă de schimbare. Voința Fiului este capabilă de rău ca și de bine și prin urmare nu-î neschimbată. Gloria sa este efectul sfințeniei vieții sale, care a fost prevădută de Dumnezeu.

Învățătura lui Arie putea să placă acelor care erau numai cu numele creștini, căci oferea un fel de împăcare între creștinism și păgânismul reformat de ómenii învățați. Răsturna însă fondul dogmei fundamentale a creștinismului și conținea germenile unor rătăcirii infinite. Arie împrumutase fondul doctrinei probabil de la preotul *Luchian de Antiohia*. Nu s'a sfiit să învețe public, pe la anul 320 d. Chr. și să se arunce în o luptă periculoasă. Unii clerici au primit învățăturile lui Arie, iar episcopul *Alexandru* le combatu ca pe un monarhianism ebionitic. Episcopul Alexandru făcu pe lângă Arie toate încercările posibile ca să-l facă să renunțe la ideile sale greșite. Dacă a vădut că nu reușese a-l aduce la calea adevărului, a convocat un sinod la Alexandria, pe la anul 321 d. Chr. și l'a excomunicat, împreună cu toți partizanii săi.

Lupta începută luă proporțiuni vaste. Arie nu-și recruta apărătorii numai dintre Melețieni, dar chiar dintre episcopii ortodoxi. *Eusebiu de Nicomidia* luă apărarea lui Arie. Poporul ca și clerul s'a împărțit în două părți, iar discuțiunile deveniră din ce în ce mai aprinse. Insuși *Constantin cel Mare* încercă să îmblândească certa, după ce terminase războiul cu *Liciniu*. El interveni atât pe lângă episcopul Alexandru, cât și pe lângă

Arie, dar fără folos. Marele Constantin dorind să se ia hotărâri și asupra altor cestiuni pendinte convoca un sinod ecumenic la *Niceea* în *Bitinia*, pe la anul 325 d. Chr.

La sinod au luat parte 318 părinți, dintre cari unii purtau cicatricile rănilor primite în timpul persecuțiunei, iar alții erau însemnați prin darul minunilor, prin înțelepciunea lor. Printre cei d'întâi putem cita pe *Potamon* din Eracleea Egiptului, *Pafnutie* din Tebaida de sus și pe *Pavel* al Neocesareei.

Insemnați prin darul facerei de minuni erau: *Iacob de Nisibe*, *Spiridon* al Ciprului, *Neculai* al Mirelor și *Leontiu* al Cesareei. Reprezentanții culturei nu lipseau și dintre ei cităm pe: *Alexandru* al *Alexandriei*, *Atanasie* diacon de la *Alexandria*, *Eustațiu* de *Antiohia*, *Macarie* de *Ierusalim* și *Marcel* de *Ancira*.

Cei mai hotărâți apărători ai dumnezeirei Fiului, au fost *Eustațiu* de *Antiohia*, *Marcel* de *Ancira* și *Atanasie*. Discuțiunile au fost furtunoase la sinod, iar Marele Constantin a luat de mai multe ori cuvântul și a recomandat moderațiunea și înțelegerea.

Părinții au împrumutat din Sfânta Scriptură termenii pentru apărarea credinței adevărate și au condamnat învățătura lui Arie. Au formulat 7 articole în cari au expus limpede doctrina despre Dumnezeu Fiul și raportul său cu Tatăl. Sinodul a respins învățătura lui Arie, că Fiul ar fi fost creat din nimica, și a învățat că s'a născut din eternitate din Tatăl și este de aceeași natură cu El. Articolele de credință au fost primite și subscrise de toți părinții, afară de *Sécundus* episcopul *Ptolomaidei* și de *Teona*, cari au refusat

să subscrie, pentru că erau partisanii ai doctrinei lui Arie. Sinodul s'a mai ocupat cu cestiuni disciplinare, a făcut 20 de canóne și a hotărât ca s'erbătórea Pascelor, să se serbeze de tótă lumea creștină, în prima Duminică după lună plină a equinoptiului de primă-vară. Arienií cei mai însemnați au fost pedepsiți cu exilul.

Liniscea nu se restabili în biserică nici după sinodul de la Niceea, fiind-că partisanii lui Arie isbutiră să facă pe împăratul să-l recheme din exil și să exileze pe *Atanasie* și *Eustațiu*, apărătorii ortodoxiei. Arienií încurajați de primul succes s'au încercat să-l pue pe Arie episcop la *Alexandria*, dar poporul s'a opus. Tocmai pe când el era să fie primit în triumf la Constantinople, muri subit. Constantin, mișcat de acéstă întâmplare, a rechemat din exil pe *Atanasie*, pe care poporul îl primi cu mare bucurie la *Alexandria*. Constantin muri și lăsă imperiul filor săi, dintre cari *Constanțiu* a protejat arianismul.

Protejați de împăratul, arienií au exilat din nou pe Sfintul *Atanasie* și au împărțit între dânșii episcopiile din Orient. Nu s'au mulțumit numai cu acésta, ci s'au încercat să trecă învățăturile lor la mai multe sinóde.

De și arianismul era protejat de puterea seculară și arienií puteau dogmatiza după plac, cu tóte acestea s'au divizat. *Arienií puri* au rămas credincioși învățătorei lui Arie și negau că Fiul este de aceeași natură cu Tatăl. Cei mai însemnați erau: *Acachiú*, *Aețiú*, *Eudoxiu* și *Eusebiu* al *Nicomidiei*. *Semi-arienií* au inventat o nouă formulă pentru arianism. Nu admiteau că Fiul este de aceeași natură cu Tatăl, ci susțineau că este *asemenea Tatălui*. Împăratul mâhnit de divisiunea

sedenția sinodului în calitate de episcop legitim al Constantinopolului. *Grigore de Nissa* participă la sinod și făcu un cuvânt funebru la înmormântarea lui Meletiu; *Amfilohiu de Iconiu*, *Gelasie din Cesareea Palestinei*, *Eulogiu de Edessa* și *Timoteiu de Alexandria*.

Dintre pnevmatomahī erau vre-o 36 de episcopi, cea mai mare parte din *Elespont*, în frunte cu *Macedoniu* și *Eleusius al Cizicului*. Ei s'aŭ opus la admiterea consubstanțialității Duhului Sfînt cu Tatăl și cu Fiul. Se retraseră de la sinod și încercară să agite spiritele contra învățăturii sinodului. Părinții adunați la sinod întăriră solemn articolele formulate la *Niceea*, apoi recunoscără ca greșită învățătura lui *Macedoniu* și proclamară dumnezeirea Duhului Sfînt, în cele cinci articole, formulate la această adunare.

Sinodul al II-lea ecumenic a mai compus încă 7 canóne, între care cel mai însemnat este canonul 3, prin care se oferă patriarhului de Constantinopol rangul al II-lea după cel al Romei, de óre-ce Constantinopolul a devenit capitala imperiului roman de răsărit.

După ce sinodul al II-lea ecumenic proclamă credința adevărată asupra Duhului Sfînt se împărăstie, iar *Teodosiu* amenință pe cei cari nu se vor supune hotărîrilor sinodului cu pedepsele prevăzute pentru eretici. Ast-fel se stabili dogma despre Sînta Treime, ce învață că există un singur Dumnezeu, în trei persoane: *Tatăl*, *Fiul* și *Duhul Sfînt*, cari sunt de aceeași natură.

§ 37. Pelagianismul, Sempelaghenii, Pelagianismul și Sinodul Cartagenei.

Mântuitorul Christos veni în lume să învețe adevărul pe ómenii și resolvă cele mai însemnate probleme religioase. Oamenii doritori de lumină primiră cu bucurie învățăturile sale și aflară lîniscia sufletescă. Alții însă n'aũ primit învățăturile creștinesci și s'aũ pus să cerceteze adevărul dar n'aũ produs de cât noi greșeli.

Iu Occident se născu discuțiunea asupra naturei, menirei, creării și asupra stărei omului. *Pelaghiu*, un călugăr din *Britania*, și mai ales avocatul distins *Celestius* făcu experiența de a cerceta numai cu ajutorul minței cestiunile de credință și dădură nascere pelagianismului. Ei nu admiteau taina rēscumpărării, iar negarea acēsta schimba cu totul condițiunile omului. Dacă Mântuitorul nu mai ajuta la mântuire, atunci se întrebă ce devine omul? Maniheii aũ răspuns la acēstă întrebare prin afirmarea că omul este creat de *Dimiurg* și decī materia din care se compune este rea. *Pelaghiu* și *Celestin* găsesc soluțiunea maniheilor rea și caută în raționalism o altă soluțiune. Negaũ că omul a avut nevoie de o rēscumpărare, iar acēsta i-a făcut să nege mai tótă teologia creștină.

Pelaghenii învătau că omul fusese creat bun și rămase bun. Dacă *Pelaghiu* a trebuit să-și dea sēmă de durerea morală și fizică, cum și de mórte, apoi susținu că omul nu-ı supus nesciinței, durerei și morței de cât pentru că este un luptător. După învățatura pelaghenilor nu există pēcat original, omul se nasce astă-đi în aceiași stare în care a fost creat Adam.

După modul lor de vedere, omul nu-î o ruină, ci un edificiu construit ast-fel de la început. Dacă nu există păcatul original, atunci botezul nu-î trebuitor. Dacă există în biserică, apoi nu-î de cât un simbol, un semn prin care se deosebesc fiii lui Dumnezeu. Pentru *Pelaghiu* harul dumnezeesc nu-î de cât un cuvînt sunător, iar *supra-naturalul* nu-î de cât o ficțiune. La *Pelaghiu* găsim naturalismul cel mai curat. De-o parte vedem omul în starea în care este creat, iar de alta cucerește mântuirea prin meritele proprii.

Creștinismul învață că omul are nevoie pentru mântuire de harul lui Dumnezeu. Invățătura bisericeii despre mântuirea omului prin harul dumnezeesc se bazează pe distincțiunea între starea naturală și între starea harică.

După ce *Pelaghiu* și *Celestius* răspândesc învățăturile lor greșite la *Roma*, trec în *Sicilia* și mai pe urmă în *Africa*, unde se silesc să inducă în eróre biserica *Cartagenei*.

Sufletul cel mare al lui Augustin se mișcă și dragostea sa se aprinde și salvéază biserica.

Celestius fu condamnat ca eretic într'un sinod ținut la *Cartagena* pe la anul 412 d. Chr. *Pelaghiu*, care se dusesese în *Orient*, fu silit să se justifice la sinodul de la *Diospolis din Palestina*. El se folosi de nesciința părinților și a limbei latine, și isbuti să scape necondamnat. Mândru de rezultatul obținut la sinodul din *Diospolis*, avu îndrăsniala să trimită fericitului Augustin o apologie, în care se silește să arăte că ortodoxia sa fu recunoscută de un sinod. După ce se convinse fericitul Augustin, că răul ia proporții din ce în ce mai mari, expune credința bisericeii despre păcatul original și despre trebuința harului dum-

nețeesc pentru mântuirea și sfințirea omului. În-
vățăturile greșite ale lui *Pelaghiu* au fost con-
damnate din nou la două sinóde din Africa, dar
el se plânse episcopului Romei *Zosim*, care se
părea favorabil pelaghinenilor.

La anul 418 d. Chr. s'a ținut un sinod în *Africa*
după care totă lumea creștină s'a încredințat cum
că *Pelaghiu* nu avea dreptate. Sinodul a condam-
nat pe *Pelaghiu* și *Celestius* ca eretici.

Cel mai hotărît adversar al pelaghianismului
a fost fericitul *Augustin*, care cu intelegența sa
vie a pătruns cestiunea harului și a apărut învê-
țătura bisericeii. *Augustin* s'a luptat mult, ca să
pótă arăta lumii creștine bine-facerile harului
dumnezeesc, totuși a mers mai departe de cât ce-
rea învêțătura generală a bisericeii.

Greșelile capitale lasă după ele o atmosferă
viciată, și chiar dacă dispar germenii bólei tot
pot strica constituțiunile cele mai tari și pot sdrun-
cina sănătatea cea mai înfloritoare.

După condamnarea pelaghianismului s'a format
o altă învêțătură, care ținea calea de mijloc între
Pelaghiu și *Celestin* și între credința biseri-
ceii și care se numea *semipelaghianism*. Mulți par-
tisanii ai acestui sistem erau de bună credință.
Printre dînșii găsim ómenii de credința și valórea
lui *Ioan Cassian*, *Faust* episcop de *Riez* și *Ghenadie*
preot din *Marsilia*.

Semi-pelaghianismul s'a răspândit mai ales în
partea sudică a Franciei. Ei susțineau că sunt
exagerațiuni în învêțătura fericitului *Augustin* a-
supra trebuinței și gratuității harului. De aceia
ei învêțeau că începutul îndreptăreii și a mântui-
reii vine de la om, iar nu de la Dumnezeu. Nu
negaú nici păcatul original, nici urmările păca-

tului precum nu negaū nicī necesitatea harului, dar Ńiceaū, cā Dumneბeu acordā harul seū siliŃilor omului, meritelor presente saū viitoare, aბa cā harul era urmarea credinბei.

Doi prietenī ai fericitului Augustin, *Ilariu* Ńi *Prosper* īi aduse la cunoბtiinბa pārerile semipelaghienilor, iar el īncepe lupta. Bōla Ńi mōrtea lui Augustin īntrerupse lucrārilor acestui vrednic luptātor. Semi-pelaghianismul a fost condamnat la sinodul din *Orange*, Ńinut la anul 529 d. Chr. cum Ńi la sinodul de la *Valenბa* de la anul 530 d. Chr., la care sinōde s'a formulat īnvბბtura bisericeī, cā īnceputurile credinბei sunt fructe ale harului. Sinōdele aū susბinut cā cei botezaბi Ńi chiar sfinბii aū nevoe de harul dumneბesc spre a se putea menბine pe calea binelui.

ᄑ. 38. Eresul lui Nestoriu Ńi sinodul al III-lea ecumenic.

Saveliu se sili sā nimicბcā *personalitatea Cuvბentului*, iar biserica din contra cāutā sā o stabilბcā temeinic. *Arie* negā *dumneბeirea Fiului*, iar *Marele Atanasie* se ridicā pentru a stabili doctrina cea adevბratā.

Nestoriu, patriarhul Constantinopolului, nბgā unirea celor douბ naturī īn *Christos*. Dumneბeu voia ca unirea celor douბ naturī sā aparā īntr'o luminā mai strālucitoare Ńi de aceea permise lui *Nestoriu* sā atace furios unirea.

Importanბa dogmei unirei celor douბ naturī īntr'o singurā persōnā nu scapā nicī unui om serios. Dacā cele douბ naturī nu sunt unite ipostatic īn *Christos*, aბa cā formბzā o singurā per-

sônă, atunci întruparea și rescumpărarea își pierd însemnătatea. Christos n'a murit pentru noi, iar mórtea Sa nu mai are o valóre nemárginită. Acestea sunt urmările negărei lui Nestoriu.

Să înțelege că tulburarea produsă în biserica întrégă nu era mică. Pe la anul 428 d. Chr. patriarhul Constantinopolului predică public că *Fecióra Maria* nu-î *Născătóre de Dumneđeű*, ci *Născătóreá Omului-Christos*. Ast-fel Nestoriu sfármă unirea celor douě naturi, și făcu să apară douě persóne, una dumneđeiască și alta omenéscă. Fiul Feciórei Maria trebuia numit *Teoforul*, adică purtătorul de Dumneđeű, fiind-că Dumneđeű nu s'a făcut om, ci Cuvěntul a petrecut în Christos ca într'un templu.

Agitarea poporului de la Constantinopol s'a întins repede în tot Orientul și în Occident. După cum în timpul arianismului s'a ridicat Sfíntul Atanasie, tot așa acum s'a ridicat patriarhul Alexandriei *Ciril*. Combaterea făcută de *Ciril* era din cele mai puternice și mai adevěrate, dar eresul a recurs la intrigă. Moșul lui *Ciril*, cum și predecesorul sěu *Teofil* fusese adversari neimpăcați a lui *Ión Gură de Aur*. *Nestoriu* s'a folosit cu succes de acest fapt.

Nestorianismul s'a răspândit lesne și de aceea a fost nevoe să se convóce sinodul al III-lea ecumenic la *Efes*, spre a opri progresele eresului.

De îndată ce *Ciril* a aflat despre învěțătura răspândită de *Nestoriu* a apěrat cu putere titlul de *Născătóre de Dumneđeű*, care resuma doctrina despre întruparea Fiului lui Dumneđeű. Dar nu numai că rěul nu se opri, ci continuă să facă progrese din ce în ce mai mari.

Sfíntul Cyril adună un sinod la *Alexandria*, for-

mulă învățătura adevărată a bisericei în 12 *anatematisme* și le trimise lui Nestoriu să le subscrie. Nestoriu nu numai că refuză semnarea lor, dar îi opuse încă alte 12 *anatematisme* și-l acuză de *apolinarism*. Episcopii *Ión al Antiohiei* și *Teodoret al Cirului* se deteră în partea lui Nestoriu.

În ast-fel de împrejurări critice, împăratul *Teodosiu al II-lea* convăcă al *III-lea sinod ecumenic la Efes, pe la anul 431 d. Chr.* Peste 200 de episcopi s'aun adunat la Efes. Ei aun condamnat ca greșită învățătura lui Nestoriu, care în loc să se supue hotărârilor sinodului, s'a revoltat contra lor, mai ales că se scia susținut de curtea imperială.

Sinodul al III-lea ecumenic a formulat doctrina adevărată a bisericei, după care *în Christos sunt două firi, una dumnezeiască și alta omenescă, dar numai o persoană, adică persoana dumnezeiască a Fiului lui Dumnezeu, care s'a întrupat și a luat corp asemenea nouă întru toate, afară de păcat.*

Nestoriu și Ioan de Antiohia n'aun luat parte la sinod, ci aun ținut întruniri cu partizanii lor, la care a luat parte și *Teodoret*.

Incercările de revoltă ale lui Nestoriu aun fost zadarnice, de óre-ce sinodul a hotărât, că *Fecióra Maria se numesce cu dreptul Născătoare de Dumnezeu*. Poporul de la Efes a primit cu mare bucurie hotărârea sinodului, a iluminat orașul și a cântat imne în onóra Născătoare de Dumnezeu.

Părinții aun trimis împăratului actele sinodului, dar n'aun ajuns la Constantinopol de cât minciunile nestorienilor.

Comitele *Candidian* opri orî-ce corespondență și aruncă la închisóre pe susținătorii ortodoxiei. Nu trecu mult însă și el fu exilat de cătră Teo-

dosiu, iar Nestoriu fu exilat, după ce fusese excomunicat de cătră sinod. Ioan de Antiohia și Teodoret își recunoscără greșala și părăsiră pe Nestoriu, care muri pe la anul 440 d. Chr. Sinodul al III-lea ecumenic a mai făcut 8 canóne, dintre cari cel mai însemnat este canonul 7, prin care se opresce compunerea și învățarea altui simbol, afară de cel Niceo-Constantinopolitan. Nestorianismul învins la Constantinopol, s'a refugiat în șcôla de *Edesa*, de unde a fost gonit de împăratul *Zenon* pe la anul 489 d. Chr. Mai pe urmă nestorienii au fugit în *Persia*, unde s'au menținut până în ziua de astăzi sub numele de «*creștini chaldei*».

§ 39. Eresul monofisiților și sinodul al IV-lea ecumenic.—Secte monofisite: Iacobiții, Coptii și Armenii.

Nestorianismul nimicea unitatea persoanei lui Christos și despărția cele două naturi. Dar *Eutihianismul* a cădută în greșala opusă, căci confunda cele două naturi în Christos și susținea că natura omenescă a fost absorbită de natura dumnezeiască.

După părerea monofisiților, Christos avea două naturi, dar după întrupare n'a rămas de cât una prin absorbirea naturei omenesci de către natura dumnezeiască. *Arhimandritul Eutihes* din Constantinopol răspânda aceste învățături greșite, dar a fost condamnat la un sinod local, care s'a ținut pe la anul 448 d. Chr. Președinte a acestui sinod a fost patriarhul *Flavian*. Din nenorocire, *Dioscor patriarhul Alexandriei* a îmbrățoșat părerea lui *Eutihes*, și acesta a provocat desbinări și certe

hul Constantinopolului în drepturile pe care le avea patriarhul Romei.

Marcian a publicat, pe la anul 452 d. Chr. edicte severe contra partizanilor lui *Eutihes* și *Dioscor*, dacă nu se vor supune hotărîrilor sinodului de la *Chalchedon*.

Ca o urmare a entihianismului se privește și *certa pentru cele trei capitale*. Impărații urmăreau întorcerea monofisiților la biserica ortodoxă și de aceea în urma cererii lor, au cercetat la sinodul al V-lea ecumenic de la Constantinopol (553) scrierile lui *Teodor de Mopsuestia*, *Iba de Edesa* și *Teodoret de Cir*, pe care le-a condamnat ca scrieri eretice. Sinodul convocat special pentru întorcerea monofisiților, de și a condamnat scrierile eretice, totuși nu și-a atins scopul deplin.

Monofisiții s'au răspândit în *Siria*, *Egipt* și *Armenia*, unde s'au păstrat până în ziua de astăzi. În *Siria* și *Mesopotamia*, monofisiții au primit numele de *Iacobiți*, de la *Iacob Zanzalus* sau *Baradai*, care a lucrat pentru întărirea monofisiților. El a reușit să le dea un șef comun, în persoana patriarhului de Antiohia. În *Egipt* monofisiții sunt cunoscuți sub numele de *Melchiți* sau imperiali, iar ei se numesc *Copți*, sau creștinii primitivi ai Egiptului.

Armenii n'au primit hotărîrile sinodului de la *Chalchedon*. Ei au organizat o biserică aparte în fruntea căreia stătea *Catolicosul*. El avea același rang ca și patriarhul de Antiohia al Iacobiților.

§ 40. Monoteiști.—Sinodul al VI-lea ecumenic.

Nu se liniștise bine spiritile de certele monofisite și se ridică în biserică o nouă discuțiune. Se întreabă dacă Mântuitorul avea numai o voință

și o lucrare? Nu era greu de priceput, că în Christos erau două lucrări și două voinți, după ce se admisesse odată două naturi, care se manifestau prin lucrări proprii fie-cărei.

Patriarhul Constantinopolului *Sergiu*, *Onoriu al Romei* și *Cir al Alexandriei* gândiau, că în virtutea unirei ipostatice s'ar putea admite în Christos o singură lucrare, o singură voință omenescă și dumnezeiască tot-odată. *Perșii* și *Arabii* amenințau imperiul bizantin și de aceea născuse dorința de a atrage pe monofisiți în biserica ortodoxă. Se nădăjduia că pe baza învățăturai despre o lucrare și o voință în Christos se vor uni mai lesne. Patriarhul Alexandriei reușise să atragă o parte din ei la unire cu biserica adevărată.

Contra învățăturai patriarhilor s'a ridicat *Sofronie*, patriarhul *Ierusalimului*, care a declarat lămurit că monotelismul duce la monofisitism, căci dacă e numai o voință și o lucrare în Christo-, atunci e numai o natură și nu două, cum hotărâse sinódele ecumenice.

Impăratul *Iracliu* doria ca unirea cu monofisiții să se facă; a sfătuit ca să se încerce pe baza formulei: *In o persoană dumnezeiască a lui Christos sunt două firii, dar numai o singură voință și numai o singură lucrare.*"

Spre a mai liniști spiritele a dat un edict de credință, pe la anul 638 d. Chr. Nemulțumirea produsă a silit pe Constantin al II^{lea} să-l retragă. Impăratul credea că mai lesne va atrage pe monofisiți dacă va da un edict dogmatic, prin care să ordone încetarea discuțiunilor și ținerea credinței formulate de sinóde. Interesele politice silese pe împărați să se amestice în cestiunile de credință, în care n'aveau dreptul să hotărască.

Decretele imperiale au fost combătute cu succes de către *Maxim*, teologul cel mai învățat al timpului, și de către *Martin papa Romei*. Amândoi și au jertfit persoana pentru apărarea drepturilor bisericești, căci *Maxim* a suferit tăierea mânei drepte și a murit în exil, iar papa *Martin* a fost adus în lanțuri la *Constantinopol*, iar de acolo fu exilat în *Chersoned* unde a și murit.

Pentru ca să se hotărască cestiunea voinței și a lucrării lui *Christos* s'a adunat la *Constantinopol* al VI-lea sinod ecumenic, pe la anul 680 d. Chr.

Partisanii monotelismului au fost escomunicați, iar scrierile lor au fost condamnate să fie arse, de óre-ce erau periculoase. Părinții adunați în sala tronului numită *Trulla*, au hotărât că în *Christos* sunt două voinți și două lucrări, conrespunzătoare celor două naturi. Voințele cele două nu sunt contrare una alteia, ci voința omenescă a urmat și s'a supus în totul voinței dumnezeesci.

După ce monotolismul a fost condamnat s'a stins cu încetul și s'a păstrat numai în *Siria* pe muntele *Liban*. Ei sunt cunoscuți sub numele de *Maroniți*.

Pentru că sinódele ecumenice s'au ocupat numai cu cestiuni dogmatice și au neglijat cestiunile disciplinare, de aceea împăratul *Justinian* a convocat în palatul împărătesc un nou sinod pe la anul 692 d. Chr., care a făcut 102 canóne și a complectat ast-fel sinódele ecumenice.

Legile bisericesci făcute de acest sinod sunt însemnate pentru că opresc ca preoții și diaconii să fie siliți să se călugărescă, și au întărit drepturile patriarhului de *Constantinopol*. Sinodul a oprit să se mai represinte Mântuitorul prin ima-

gina unui miel și a luat multe măsuri înțelepte pentru bunul mers al bisericeii.

Dacă sinódele ecumenice sunt însemnate, pentru că au pus capăt discuțiilor și au promulgat credința adevărată, apoi și sinodul din 692 este însemnat, fiind-că a făcut multe canóne, care împreună cu cele date de sinódele ecumenice formează codul disciplinar al bisericeii.

§ 41. Eresul Iconoclaștilor. — Sinodul al VII-lea ecumenic. — Eresul Pavlicienilor.

Pe vremea conviețuirii creștinilor cu mahometanii, se părea că se apropie unii de alții. Urmașii lui Mahomet păreau scandalizați de numărul cel mare al icónelor admise de biserică, icóne oprite de legea iudaică și arabă. Prima opoziție ce s'a ridicat contra icónelor a fost învinsă de gustul înăscut al Grecilor pentru artă, care făcu ca poporul să iubească icónele.

Intrebuințarea icónelor este legitimă, iar oprirea întrebuințării de împărați a produs o reacțiune puternică. Lupta contra icónelor s'a început sub împăratul *Leon al III-lea Isaurul*. Neputând suferi ca o icónă mută și neînsuflețită să reprezinte pe Mântuitorul Christos, condus și de ideea greșită că închinarea la icóne îndepărtază pe Iudei și Mahomedani de creștinism, a dat un edict la anul 726 după Christos, prin care scóte icónele din biserici și case, cu tóte protestările energice ale patriarhului *Gherman*. Călugării și poporul își manifestă sgomotos nemulțumirea, dar mai multe monastiri fură prefăcute în grajduri, iar călugării, apărători devotați ai icónelor, fură exilați. Răs-

côla populara n'a folosit nimic, căci împăratul întreprinse o adevărată gônă contra icónelor și stărui cu persistență în aplicarea edictului.

Cel mai mare teolog al timpului, *Sfintul Ión Damaschin*, demonstrează într'un chip clasic că închinarea la icóne este legitimă și apără biserica de imputarea „că a suferit mai multe secole un cult idolatru“. El dicea: „Creștinii nu adoră icónele ca păgânii, ci onorează și respectă persónele reprezentate de ele“.

Mânia poporului isbucni contra împăratului, când dările noui măriră nemulțumirea. Revolta populară a fost înădușită, iar închinarea la icóne n'a profitat din acéstă protestare violentă a poporului.

Constantin Copromiu, fiul lui Leon, fu și mai aspru în persecuțiunea sa contra apărătorilor icónelor, iar góna contra icónelor devine o luptă politică. Partidul apărătorilor era așa de mare, în cât *Artabaze*, vărul lui Constantin, îndrăsni să se pună în fruntea lui pentru a răsturna pe Constantin. Intr'o luptă *Artabaze* muri, iar Constantin închise într'un ipodrom pe fiii săi și le scóse ochii. Partisanii lui *Artabaze* fură persecutați cu înverșunare. Edictul contra icónelor se reînoui, iar apărătorii fură urmăriți și mai departe cu furie. Constantin advnă un sinod la Constantinopol, la care n'a luat parte nici un patriarh, ci numai episcopii devotați împăratului. Dacă cine-va se opunea voinței imperiale era pedepsit cu exilul său cu scóterea ochilor. Membrii sinodului de la Constantinopol proclamară închinarea icónelor ca o invențiune a diavolului și au condamnat pe apărătorii icónelor. Acest sinod condamnă pe *Sfintul Ión Damaschin*, pe *Grigore de Cipru* și pe patriar-

hul Gherman. Hotărârile sinodului nu s'aŭ primit însă de nici un patriarh și din această cauză s'a început o persecuție și mai aspră contra apărătorilor de icône.

Impăratul *Leon IV-lea*, urmașul lui Constantin, persistă în modul de vedere al antecesorilor săi, dar fu mai moderat, mulțumită soției sale *Irina*. După mórtea împăratului, *Irina* susținu pe partizanii icónelor. Ajutată de patriarhul *Tarasie*, care a fost un om învęțat și cu o viață morală neprihănită, a convocat sinodul al VII-lea ecumenic. Sinodul s'a ținut la *Nicea* la anul 787 după Christos și aŭ luat parte la el peste 300 de reprezentanți ai bisericeii.

Părinții adunați aŭ desființat cele hotărîte la Constantinopol și aŭ hotărît cultul icónelor ca legitim. Tot-odată sinodul a răspuns și la acușarea de idolotrie, ce se făcea contra icónelor. Sinodul ȳicea: «*Când ingenunchiem saŭ ne prosternăm înaintea icónelor este un semn de iubire, de venerațiune, care se adresază originalului și nu-i un semn de adorațiune, care se cuvine numai lui Dumnezeu.*» *Galste*

Incercări de a scóte icónele din biserică s'aŭ mai făcut sub *Leon Arménul*, *Mihail Balbul* și *Teofil* în secolul al IX-lea. Mulți ómenii ai bisericeii aŭ fost exilați, între cari mai însemnați aŭ fost *Nichifor*, patriarhul Constantinopolului, și curajosul *Teodor Studitul*.

Femeia lui *Teofil*, *Teodora*, era favorabilă icónelor și a convocat un sinod la Constantinopol pe la anul 842. Acest sinod a întărit din nou hotărârile sinodului ecumenic al VII-lea și a condamnat pe iconoclaști ca eretici. În amintirea

restabilirei cultului icónelor s'a introdus o sèrbătoare, numită *Duminica Ortodoxiei*.

Ast-fel s'a terminat lupta contra icónelor, care a făcut multe victime și a costat destule vieți omenești.

Pe la finele secolului al VII-lea maniheismul amenința din nou *Armenia* și alte părți din Răsărit. *Pavlicienii* primiaū mai multe învățături d'ale lui *Manes*, între care cea mai de frunte era admiterea fatalismului. Primiaū Noul Testament, dar îl înțelegeaū după ideile lor greșite și susțineaū că urmază învățătorei curate a apostolilor. *Iustinian* urmări pe *Pavlicieni*, dar îi protejaū mahomedanii. Impăratul *Nichifor* îi trată cu blândeță, cu nădejdea că-i va reîntorce în biserică. Mai mulți împărați bizantini îi priveaū ca agitatōri ordinari și ca inamici ai ordinei sociale și de aceea îi trată cu asprime. Impărătesa *Teodora* a poruncit uciderea *Pavlicienilor*, iar împăratul *Ión Zemischis* îi transportă în *Tracia* și-i puse să apere granița contra *Bulgarilor*.

Prin secolul al XII-lea eresul *Pavlicienilor* era încă viguros. *Alexiu Comnénul* a încercat să-i facă a se uni cu biserica ortodoxă, dar n'a isbutit. *Pavlicienii* se mențin și în cursul evului-mediū sub diferite numiri și se împrăștiară printre popoarele creștine din Occident.

CULTURA TEOLOGICA

§ 42. Școlile teologice în secolul al IV-lea și al V-lea ; școla Alexandrină și reprezentanții ei însemnați

Triumful creștinismului deschise la începutul secolului al IV-lea epoca cea mai glorioasă a literaturii și a culturii bisericești. Discuțiunile teologice au dat naștere la o activitate spirituală intensivă și originală. Creștinii talentați, perfecționați prin o educațiune alésă, se rădică contra falșificatorilor învățătorei creștine. Prin scrierile lor apără biserica și expun doctrina adevărat creștinéscă.

Centrele culturii intelectuale din Orient erau școlile din *Alexandria și Antiohia*, care erau cele mai renumite din biserica creștină. Ambele școli se deosebiau mai ales prin modul de interpretare al Sfintei Scripturii.

Alexandrinii păstrău cu sfințenie direcțiunea lui *Origen*, care a fost reprezentantul cel mai ilustru al interpretărei alegorice.

Atiohenii interpretau literar Sfinta Scriptură, folosindu-se de filosofie și istorie.

O deosebire și mai însemnată între cele două școli este în doctrină asupra întrupărei Mântuitorului Iisus Christos. Reprezentanții școlei din Antiohia destingeau cu îngrijire în Christos cele două naturi, iar cei mai exagerați nimiciau unitatea persónei lui Iisus Christos. *Alexandrinii* din contră se ocupau mai ales cu unirea naturei dumneșcesci cu cea omenéscă și duceau prea departe unirea acésta. Din acéstă caúsă unii din ei au căđut în monofisitism.

tării la cele șese zile ale creațiunii, regule călugăresc și o liturgie ce pòrtă numele sèu, cum și mai multe scrisori.

Vasile cel Mare pe lângă că fusese un om genial și, un scriitor de frunte, apoî se arată și mai mare în ochii contemporanilor sèi prin faptul că fusese și un caracter ales. Guvernatorul *Modest* amenințându-l cu pedepse, el response: „*In zadar mă ameninți cu confiscarea averei, fiind-că nu vei găsi la mine de cât câte-va haine purtate și câte-va cărți; de exil nu mă tem, căci tot pământul este al Domnului, căruia îi servesc; de mórte nu mă înfricoșez, căci mă va uni mai de grabă cu Dumnezeu în fericirea cerescă, ce o doresc de mult*“.

Tăria caracterului, viața sa cea sfîntă și geniul sèu productiv îi asigură chiar respectul inimicilor sèi.

Intre luptătorii contra arianismului ocupă un loc însemnat *Sfîntul Grigorie de Nazianz*, care și-a sacrificat viața pentru binele bisericeî. El iubia fòrte mult meditațiunea și de aceia se retrase în deșert. Sfîntul Vasile cel Mare l-a hirotonit preot și episcop, iar mai pe urmă ajunse patriarh la Constantinopol, pentru ca să combată pe arienî. Aici pronunță cinci discursuri pentru a dovedi dumnezeirea Fiului și a Sfîntului Duh, discursuri admirabile ca fond și formă. Ele î-aû atras supranumele de *teologul*.

El se încercă să vulgarisese adevărurile credinței prin versuri. Ne-aû rămas mai multe poesii, dar cele întitulate „*De vita sua*“ și „*De se ipso*“ produc emoțiuni din cele mai plăcute. După ce se retrese de bună-voe din demnitatea de patriarh al Constantinopolului, muri pe la anul 390.

Sfântul *Grigore de Nissa* s'a distins prin omiliile, lucrările exegetice și prin scrisorile sale. În scrierea „*Contra Apolinarem*“ stabilește necesitatea întrupării și realitatea trupului lui *Christos*. Lucrarea dogmatică mai însemnată este „*Oratio Catehctica magna*“, care-î o convorbire cu sora sa *Macriana* asupra sufletului și a învierii. Admirator pasionat a lui *Origen* primii învățăturile acestui geniū mare, dar se feri a se face părtaș greșalelor lui *Origen*.

Didim Orbul († 395) a fost profesor la școla catihetică din *Alexandria*. Fu unul dintre ómenii cei mai culți din timpul său, de și pierdu de timpuriū vederea. Lucrarea însemnată „*De Trinitate*“ expune dogma fundamentală a creștinismului. A mai scris „*Despre Duhul Sfint*“ și „*Contra Maniheilor*“.

Susținătorul adevărului contra rătăcirii lui *Nestoriu* fu *Ciril al Alexandriei*, care muri pe la anul 444. Are mai multe scrieri, prin care combate pe *Nestoriu*. S'a arătat un apologet distins în opera contra lui *Iulian Apostatul*. *Ciril* scrise despre *Sfinta Treime*, cum și mai multe sholii asupra naturei omenesci a Mântuitorului *Christos*.

Numai enumerarea scrierilor reprezentanților școlei din *Alexandria* e suficientă pentru a ne convinge că secolul al IV-lea este timpul de înflorire a literaturii patristice, căci în acest timp aū apărut multe lucrări originale de mare valóre.

§ 43. Școla antiohiană și reprezentanții ei cei mai însemnați.—Școla siriană.—Cultura teologică în apus în secolul al IV-lea și al V-lea.

Școla antiohiană progreséză cu timpul și în secolul al IV-lea produse ómenii geniali de cul-

a căreia purtare scandalosă combătu, *Sfîntul Ión Gură de Aur* muri exilat la *Comana* din *Pont*.

Cele mai multe scrieri ale Sfîntului Ión sunt discursuri exigitice. Ca mai însemnate cităm: discursurile la facerea lumii, trei omilii asupra lui *David* și *Saul*, comentarii la profetul *Isaia*, omilii la *Matei*, *Ión* și *Faptele Apostolilor*. Omiliile asupra statuilor și cele pronunțate cu ocasiunea exilului sunt neîntrecute pînă astă-đi, atît ca fond cît și ca formă.

Sfîntul Ión compuse puține tratate, totuși scrierea «*Despre Preoție*» este un cap-de-operă de frumuseță literară. De la el ne-a mai rămas o mulțime de epistole, care sunt destul de însemnate atît pentru istoria sfîntului cît și pentru cea a epocii sale. Sfîntul Ión fu moralistul cel mai mare al timpului, căci în cuvîntările și scrierile sale îndemna pe creștinii la o viață sfîntă, vrednică de un adevărat urmaș al Mântuitorului.

Representantul cel mai însemnat al școlii din *Edessa* fu *Efrem Sirul*. El conduse cu pricepere școla catihetică din *Edessa* și inaugurează un nou metod de interpretare al Sfîntei Scripturi, care ține calea de mijloc între interpretarea prea alegorică și prea gramaticală. Cele mai multe dintre scrierile sale sunt explicări ale Sfîntei Scripturi. Pe lângă că *Efrem* fu mare orator, mai fu înzestrat și cu darul poeziei. De și era numai diacon, totuși aduse servicii însemnate bisericeii. A murit la anul 381 după *Christos*.

Cultura teologică în *Apus* era în flóre, căci părinții latini meditaū asupra cuprinsului scrierilor părinților din *Răsărit*. Fruntașii culturei teologice în *Apus* sunt: *Sfîntul Ambrosiu episcopul Milanului*, *Ieronim* și *fericitul Augustin*.

Un alt scriitor însemnat al bisericeii din Apus fu *fericitul Augustin*, care s'a născut la *Tagaste* în *Numidia*.

A fost câștigat pentru biserică de Ambrosiu, care îl făcu să renunțe la erorile maniheismului. Advocat de frunte, fu hirotonisit preot și episcop la *Hipon*.

Augustin fu un cugetător adânc și un dialectician de frunte. Scrierile lui sunt fructele luptei contra eresiilor. Maniheismul, pelagianismul și semipelagianismul găsiră în el un combătător însemnat. Lucrările mai principale al lui Augustin sunt: „*De civitate Dei*“, o încercare de filosofie istorică și *Confesiunile*, în care istorisesc rătăcirile și luptele interne până în momentul convertirii.

§ 44. Starea culturii teologice în Răsărit și Apus în secolul al VI-lea—VIII-lea.—Cauzele decăderii ei.

Cultura teologică ajunsese la gradul cel mai înalt de dezvoltare în secolul al IV-lea și al V-lea, atât la Răsărit cât și la Apus. Timpul de la secolul al VI-lea până la al VIII-lea nu i prielnic dezvoltării teologice, căci spiritele încep a se moleși și nu mai sunt așa de apte pentru concepțiuni înalte. Furia discuțiilor dogmatice micșură înălțimea teologiei, căci încep să se afunde în cestiuni de detaliu. Decadența încep să se manifesta din vécul al VI-lea înainte, nu numai la Răsărit, dar și la Apus. Istoria își perde privirea generală pentru a deveni o cronică simplă, iar comentariile nu mai sunt originale, ci devin culegeri și extracte din scrierile părinților anteriori.

Representanții cei mai însemnați ai culturii teologice la Răsărit sunt: *Ión Scolasticul*, *Maxim Mărturisitorul*, *Anastasiu Sinaitul*, *Ión Scararul* și *Sfântul Ión Damaschin*.

Ión Scolasticul fu patriarh la Constantinopol și s'a distins prin adunarea canónelor și a legilor împărătești privitoare la biserică. Pentru această adunare se privesce ca părintele dreptului bisericesc al bisericeii de Răsărit.

Maxim Mărturisitorul a escelat prin apărarea credinței adevărate contra monoteiștilor. Fiind-că nu se supuse ordinelor imperiale, ci le combătu, i se tăie mâna și fu exilat în *Sciția*, unde și muri. De la el a rămas o scriere intitulată „*Mistagogia*“, cum și nisce comentarii la scriirile atribuite lui *Dionisie Ariopaghitul*.

Atanasiu Sinaitul luptă contra monofisiștilor. Compuse mai multe lucrări, în care combate ideile monofisite.

Ión Scărarul fu superiorul unei monastiri din Sinaiu și se ocupă mai ales de ascetică. Lucrarea sa mai însemnată poartă numele de „*Scară*“. În ea dovedesce că omul prin exercițiu poate ajunge la cel mai înalt grad al virtuții.

Lupta contra icónelor produse în secolul al VIII-lea, apărătorii însemnați între cari cei mai principali sunt: *Gherman*, patriarhul Constantinopolului și *Sf. Ión Damaschin*, renumit în biserică pentru sfințenia și geniul său, lucrarea cea mai însemnată este „*Isvorul Cunoștinței*“. Ea se împarte în trei părți. În partea întâi tratéză despre vorbire și formele filosofice și se servese de metoda lui Aristotel. Partea a doua cuprinde combaterea tuturor eresurilor; iar în cea din urmă tratéză despre credința ortodoxă, crearea

lumei, întruparea Fiului lui Dumnezeu și despre har.

Discursul Sfintului *Ión Damaschin* asupra icónelor făcu din el cel mai victorios apărător al credinței și al cultului icónelor. Sfintul Ión era înzestrat cu darul poeziei și compuse multe imnuri la sărbătorile mai însemnate. Cu Sfintul Ión Damaschin se încheie seria părinților în biserica ortodoxă, iar cei de la Sfintul Damaschin înainte sunt numai scriitori bisericesci.

Representanții mai însemnați ai culturei teologice la Apus sunt: *Dionisie Exiguul*, *Cassiodor*, *Grigore de Tur*, *Grigore cel Mare* și *Isidor*, episcopul de Sevilla.

Dionisie se născu în Scitia și trăi la Roma, conducând o mănăstire. El adună canónele sinódelor ecumenice și locale, decretul episcopilor romani și deveni părintele dreptului bisericesc la Apus. De la el mai avem un calcul, pe 95 de ani, a sărbătorii Pascelui. El introduse o cronologie nouă, care se numește *era dionisiană* sau *era vulgară*.

Cassiodor se trăgea dintr'o familie însemnată din Roma și posedă o cultură vastă. Pe baza scrierilor lui *Socrat*, *Sozomen* și *Teodoret* compuse o istorie bisericescă. O lucrare de valoare este: „*De institutione sacrarum literarum*“, în care trată despre explicarea Sfintei Scripturi.

Episcopul Grigore de Tur este renumit prin scrierea despre viața sfinților și mai ales prin lucrarea intitulată „*Gesta Francorum*“ care cuprinde istoria politică și bisericescă a Frâncilor.

Grigore cel Mare a condus cu multă demnitate biserica Romei și a lucrat pentru răspândirea creștinismului la *Longobardii* și *Anglo-Saxonii*. Scrierile

canonul», care cuprinde canónele și legile împărătesci, puse în ordine alfabetică. Mai avem de la Fotie o scriere „*către Amfilohie, Episcopul Cizicului*,” în care răspunde la peste 300 de întrebări teologice.

Fotie scrise mai multe *polemice* cu biserica latină, *epistole* și un *dicționar*, care-i o lucrare filosofică și în care arată cunoștinți profunde în domeniul filosofiei. Cu dreptul putem spune despre Fotie că fu unul din cei mai mari ómenii ai bisericeii.

Metafrast este renumit pentru lucrarea vieților sfinților. În curgerea vremei s'aú scris critice asupra fondului lucrării sale, dar forma și descrierea poetică a sa a servit de model și altor scriitori. Împăratul *Leon al VI-lea înțeleptul* este renumit ca cunoscător în ale teologiei și ne lasă mai multe omelii și cuvinte panigirice. *Constantin Porfirogenitul* cultivă științele profane, iar *Eumeniu* făcu o culegere din comentatorii precedenți, de studii exegetice, morale și dogmatice asupra Noului Testament.

La Apus nu ne putem aștepta la o mișcare culturală teologică, fiind-că năvălirile barbare nu erau prielnice dezvoltării teologice. Afară de acesta, popórele creștinate de curînd trebuiaú educate, dar pentru acesta se cerea muncă și răbdare din partea bisericeii.

O mișcare științifică se începu la Apus, abia de la *Carol cel Mare*. El atrase la curte pe scriitorii cei mai însemnați, între cari putem cita pe *Alcuin* și pe *Paul Varnefrid*, supranumit *Paul Diaconul*. Împăratul se interesa de progresul școlii palatine, care era condusă cu destulă pricepere de către Alcuin.

Pe la anul 789 după Christos s'a poruncit tuturor monastirilor, episcopiilor și bisericilor să înființeze școli pe lângă ele. Cum operele de valoare nu se produc fără o literatură, creștinii țineau mult la lucrările părinților, pe care învățații le studiau și le traduceau. De sigur că e un merit pentru acele vremuri, studiile și traduceriile părinților.

Carol cel Mare se sfătuia cu *Alcuin* în cele privitoare la cultură. Amândoi au meritul înființării de școli superioare în episcopii și monastiri. Nu uitară nici pe popor, ci făcură și școli primare pe lângă biserici. În aceste școli *preoții* erau obligați să învețe gratis : *citirea, scrierea, gramatica, socotela și cântul*. În aceste școli se formară scriitorii din Apus. Meritele lui *Alcuin* și *Carol cel Mare* nu pot fi contestate.

Dintre scriitorii apusenii din secolul al IX-lea și al X-lea cităm pe *Ión Scotus*, bărbat renumit pentru cunoștințele sale din domeniul teologiei speculative și mistice. *Anastasiu Bibliotecarul* istoric însemnat și pe moralistul *Rateriu din Verona*.

Nu numai la Răsărit, dar și la Apus, cultura teologică era rară, iar dezvoltarea teologiei lasă de dorit, întru cât operele originale sunt foarte rare și nu apar de cât prelucrări și extracte din lucrările geniale ale părinților.

triacă în celibat. Părerea lui Pafuntie fu aprobată de sinod și nu s'a impus celibatul. Sinodul trulan din anul 692 a întărit măsura sinodului ecumenic.

În cursul periodului acestuia biserica hotărî să nu se mai ridice la triapta episcopiei de cât clerici necăsătoriți, pentru a nu se înstrăina averile bisericesci.

Aceiași regulă domni în Răsărit și Apus în privința căsătoriei clericilor, dar de pe la sfîrșitul periodului al II-lea s'a legiferat la Apus celibatul clerului întreg.

La început măsura întîmpină rezistență, dar mai în urmă s'a auzit supus toți clericii, mai ales că li se învoia concubinajul. Nu-î greu de priceput, că introducerea celibatului în Apus, cu tolerarea concubinajului avu urmări detestabile pentru moralitatea clericilor și a credincioșilor.

§ 47. Patriarhiile. — Sinódele ca formă supremă de ocărnuire în biserică. — Patriarhul Constantinopolului față cu ceilalți patriarhi. — Încercările papilor pentru supremație.

Sinodul I ecumenic hotărî drepturile episcopilor Romei, Alexandriei și a Antiohiei, iar mitropoliile cele mai însemnate rămase cu drepturile ce le avia.

Un fapt însemnat provocă schimbarea ordinii ierarhiei, căci *Constantinopolul* deveni a doua capitală a imperiului roman.

Până acum mitropoliile conrespondeau exact cu împărțirea politică a imperiului roman și nu era greu de prevădit că înființarea unei noi capitale va atrage după sine crearea unor privilegii pen-

numesc *dogme*, iar cele privitoare la disciplină se numesc *canóne*.

Hotărârile sinódelor locale sau patriarhale n'au puterea celor ecumenice, de cât numai dacă sunt recunoscute de vre-un sinod ecumenic. Așa fură recunoscute hotărârile sinódelor locale, aprobate prin canonul 2 al sinodului trulan.

Puterea supremă bisericéscă residă în sinodul ecumenic. La început episcopii *Romei*, *Alexandriei* și *Antiohiei* se distinseră onorific, iar de la sinodul al II-lea ecumenic patriarhul Constantinopolului se ridicară la rangul de al doilea din lumea creștină.

După desbinarea bisericilor, patriarhul de Constantinopol dobândi rangul I din lumea ortodoxă, care însemnă că este cel d'întâiū între egali, iar nici de cum cel mai mare din toți, după cum susțin episcopii Romei pentrn ei, cum că ar avea jurisdicțiunea asupra întregéi lumii creștine.

Patriarhiū Romei ajutați de împrejurări favorabile au reușit să-și créscă autoritatea. Mult contribui la acésta strămutarea reședinței imperiale de la *Roma* la *Constantinopol*, bogățiile bisericeī romane și donațiunile făcute episcopilor Romei de către *Pepin cel Mic* și *Carol cel Mare*. Aceste donațiuni le-a crescut autoritatea, întru cât se presentaū nu numai ca reprezentantul bisericeī céi mai bogate, dar și ca stăpânitorul unui teritoriū însemnat.

Biserica ecumenică prin legiuirile ei respinse pretențiunile pontifilor romanī la supremație prin acordarea unei pozițiuni asemenea cu cea a patriarhului de Constantinopol. Biserica recunoscū ó întâetate de onóre pontifilor Romei, ca episcopului capitalei imperiului roman, dar respinse tot-

VIAȚA CREȘTINA

§ 49. Posturile.— Monahismul la Răsărit și la Apus.

Viața creștină începu să decadă câte puțin după proclamarea creștinismului ca religione de stat, întru cât religiositatea adevărată și virtuțile nu mai împodobiau viața tuturor creștinilor, ca în secolele primare.

De și în secolul al IV-lea avem părinți eminenți ca sciință și viață creștină, cu toate acestea erau mulți păgâni, cari trecuse la creștinism fără să fie pătrunși de spiritul lui. Nu punem mare preț pe virtuțile ce împodobise viața creștinilor din secolele primare. Nu-i de mirare, dacă în locul religiosității și a moralității sincere se ivesce pe unele locuri ipocrisia, care-i negarea vieții creștine.

Dacă considerăm reforma legislațiunei efectută în acest period, dacă privim însuflețirea părinților bisericești din epoca acésta, apoi trebuie să recunoștem că de și viața creștină începu să decada cu încetul, apoi găsim progrese în unele privinți, care compensază perderile.

Sentimentele religiose se arată prin înălțarea și înzestrarea bisericilor, prin călătoriile la locurile sfinte și prin jertfirea vieței pentru apărarea adevărurilor creștine.

Posturile se întroduse încă din periodul întâi ca pregătire pentru serbarea evenimentelor mai însemnate din viața Mântuitorului, a Născătoarei de Dumnezeu și a Martirilor. *Miercurea* și *Vine-rea* se postea în amintirea prinderii și a înmormintării Domnului. Celelalte posturi sunt întro-

Nici o monastire nu se putea înființa în Răsărit fără învoirea episcopului local, sub a cărui priveghere sta monastirile. Călugării mai însemnați formați *sihăstrii*, în care se adunau cei ce tindeau la un grad mai înalt de perfecțiune.

În Răsărit auzesc prin studiul teologiei și prin muncă monastirile *studiiilor* din Constantinopol, cum și monahii de la *Aton*, renumiți prin viața simplă și prin sfințenia lor.

Viața monahală se răspândi din Răsărit în Apus, prin *Atanasie cel Mare*, care scrisese viața lui *Antonie cel Mare* și prin acesta făcu cunoscută viața monahală. Merite mari pentru viața monahală își câștigă la Apus *Augustin*, *Ieronim* și *Ambrosiu*. În Apus nu se observau așa de riguros regulile monahale ca la Răsărit.

Reformatorul cel mai însemnat al vieții monahale în Apus fu *Benedict de Nursia*, care dădu o nouă regulă și făcu din călugări o putere folositoare bisericeii. Față cu decăderea vieții monahale în Apus, Benedict de Nursia se hotărî să crească valoarea vieții monahale prin virtute, elocvență și muncă stăruitoare. De tânăr se retrase în deșertul din jurul Romei, unde fondase monastirea de la *Mont-Casino*, care ajunsese cea mai renumită din Apus. În ea se educau nobilii, iar mulți captivați de sfaturile lui Benedict se stabiliră în monastire. Regula dată de Benedict fu legea supremă a acelor care aspira la un grad mai mare de perfecțiune morală. După regula benedictină, cei ce voiau să intre în viața monahală, trebuiau ispitiți. Numai dacă dedeau dovezi de devotațiune erau primiți în monahism.

Abaterile de la făgăduințele făcute la intrarea în viața monahală se pedepsiau aspru, dar se

încercau toate mijloacele de corectare. Hrana benedictinilor era simplă, căci se abțineau de carne și se nutriau numai cu vegetale. Benedict muri la 547 iar viața monahală s'a tot întărit la Apus.

§ 50. Viața creștină la Apus în secolul al IX-lea și XI-lea.

Convertirile noi ale popórelor din Apus nu constaū de cât în schimbarea credinților. Rămânea să se lucreze pentru înduplecarea popórelor să ducă o viață adevărat creștină. Instinctele și deprinderile superstițioase se luptară multă vreme cu creștinismul. Unele deprinderi păgânesce, ca *sortile sfinte*, îmbrăcară o haină creștină. *Sortile sfinte* constaū din deschiderea *Sfintei Scripturi* la întâmplare pentru a afla viitorul său pentru a cunoște voința lui Dumnezeu. Modul acesta era contra creștinismului, întru cât religiunea lui Iisus opresce ispitirea lui Dumnezeu Biserica combătu în cele din urmă *sortile sfinte*, ca și unele forme ale judecăței lui Dumnezeu, ca încercările prin foc și apă, prin cruce și împărtășire, pentru că nu erau de cât ispitiri ale lui Dumnezeu. Deprinderile păgânesce aduseră crușimea, iubirea de răsbunare și sensualitatea. Biserica lucră pentru moderarea violenței, dar nu s'a putut face de odată, ci treptat. Pentru îmblândirea asprimei biserica s'a folosit de predică și mai ales de pocăință. Așa dar viața creștină în Apus lăsa de dorit, întru cât biserica făcea educarea popórelor convertite de curând la creștinism. Cu toate acestea, nu se poate dice, că lipseau virtuțile și pietatea.

Desvoltarea vieței creștine fu împedecată prin

ideia adusă de păgânism, cum că chiar păcatele mari se pot expia prin bani. Așa că biserica a fost silită de împrejurări să admită rescumpărarea cu bani a păcatelor mari, ceea-ce împedica până la un punct dezvoltarea vieții adevărat creștinesc.

Dacă viața creștină în general lasă de dorit în această epocă, apoi moralitatea clerului variază după timp și țară.

Pe timpul lui *Carol Martel* moralitatea clerului în Apus lăsa de dorit, întru cât nu ducea o viață conformă cu doctrina evanghelică și cu misiunea lui. Pe când în *Germania* se ridica nivelul moral al clerului, moralitatea clerului mai decade încă la Saxonii și la Francii Galici. Episcopii și sinódele din jurul lor luară măsuri pentru ridicarea nivelului moral al clerului. Convinși de adevărul, că numai dacă clericii vor fi pătrunși de spiritul creștinismului și vor duce o viață morală inreproșabilă, numai așa turma va imita pe păstori și va înainta din punct de vedere moral, sinódele și episcopii lucrară cu trageră de inimă în această direcțiune.

După ce celibatul se introduse ca regulă generală în Apus și se permise concubinajul, viața morală decădu din nou. Concubinajul ce se introdusese în cler era o pildă rea pentru popor. Exemplul imoralității dat de conducătorii sufletesci avea o influență din cele mai rele asupra poporului.

La decăderea vieții creștine contribui și *simonia*, întru cât înjosia preoția și dădea exemplu trist de vinderea celor sfinte. După putință biserica lucră pentru vindecarea acestor rele, care împedecau dezvoltarea unei vieți morale adevărat creștinesc. Oamenii însemnați ai bisericei au început să dea exemple de viață creștină și de dragoste nefățarnică către biserică. Cu timpul clerul se deșteptă, așa

orî cel vinovat era oprit de la împărtășire, orî de la participarea de la cult, orî era scos din comunitatea creștină. Apostolul *Pavel* în epistolele sale dă ôre-care exemple de escomunicare. Escomunicarea mică consta din înlăturarea celui vinovat de la serviciul dumnezeesc, cel puțin de de la rugăciunea credincioșilor și de la împărtășire. Timpul escomunicărei era diferit. După trecerea lui, creștinul reintra în rîndurile celorl'alți credincioși. Tot-d'auna cel vinovat făcea penitență. Escomunicarea mare consta în escomunicarea celui vinovat din societatea credincioșilor, după ce era și el ascultat. Cel ce hotăra escomunicarea mare era episcopul, orî sinodul. În timpurile de mai târziu preotul aprindea o lumînare, o stingea apoi, o arunca la picioarele celui escomunicat și o călca. Acastă escomunicare se mai numea *anatema* orî escomunicarea spre mörte, pentru că se crede că un ast-fel de escomunicat este lipsit și de fericirea cerescă. Sinodul din Elvira dă ôre-care regule în privința aplicărei escomunicărei. În Apus cel escomunicat suferea ôre-care daune civile. Așa nu putea fi primit ca martor, nu avea drept să facă testament, iar după sinodul din Pavia (850) escomunicatul nu era capabil pentru servicii publice și pentru serviciul militar. Escomunicarea în ambele forme arătate se aplică și clericilor. Se întâmpla însă ca o persoană escomunicată într'o parte, să fie primită în alta, ceea ce aduse mult rēu disciplinei bisericesci.

Escomunicarea se pronunța și contra șefilor statului. De anatema suferiră și unii imperatori ai Orientului, dar mai ales în Occident. Aci papii usaū de escomunicare contra regilor după plăcere. Căci plăcere este ca să lovesci cu o pedepsă bi-

sericescă pe un rege, care nu voesce să cedeze din autoritatea sa lumescă. Cu decăderea puterii papale bulele papale de escomunicare sunt de considerate, ba chiar arse în public. În biserica evanghelică s'a introdus eacomunicarea la sinódele din *Basel* și *Geneva* și fu aplicată anabapțiștilor și quakerilor.

Când se pronunța anatema se adăoga cuvîntul „*maranatha*“.

Interdictul. Când escomunicarea nu mai părea suficientă, paپی introduc acéstă pedépsă aspră. Pedépsa acéstă se pronunța de episcopi și mai ales de paپی contra unei provincii, diocese, orașe, castele ori proprietate, în urma căreia serviciul dumnezeesc era oprit cu desăvîrșire în acea localitate. Prima dată se vorbește despre interdict în 869, când episcopul *Hinkmar* din *Laon* pronunța acéstă pedépsă. *Hinkman* fu chîamat în un sinod, dar se temea să nu fie arestat. De acea ordonă clericilor din eparhia sa ca să nu se facă serviciu în biserică, dacă se va întîmpla ceva cu el, ori pînă papa va decide alt-fel. Cu acéstă vroia să revolte poporul și să înspăimânte pe rege.

La sfîrșitul secolului al IX-lea interdictul se întrebuița des. Când regele Franței *Robert* vroia să țiea în căsătorie pe o rudă a sa, papa *Grigorie V* interdișe serviciul dumnezeesc în tótă Franța. În 1031 ducatul de *Limage* fu pus sub interdict, mai mult încă se opri și mîncarea de carne. Papa *Inocenție III* lovi cu interdictul *Anglia* timp de 6 ani pentru că regele încerca să opriască dinarul *Sfintului Petru*. În interdict bisericicele erau desbrăcate de podóbele lor și ușa bisericeii nu se deschidea de cât odată pe di și atunci numai pentru rugăciuni de pocăință. Nicî o căsătorie nu se mai

bine-cuvînta cu ceremonial nici un cadavru nu se înmormînta bisericește.

Interdictul se întrebuița de către papă cu scopuri lumesci și prin lungimea lui desobiceștie lumea cu serviciul dumnezeesc. Acest rău încep să-l vadă și papii, mai ales *Bonifaciu VIII*, cari îndulcesc interdictul, admitînd că o dată pe săptămână să se predice în localitățile puse sub interdict și copii să se boteze. De asemenea să se înmormînteze aceia cari se supun interdictului și o dată pe săptămână să facă liturgia însă cu ușile închise. La Crăciun, Pasce, Cincîdecime și încă de 2 ori pe an să se facă serviciul cu ușile deschise. Cu secolul al XV-lea interdictul perde din puterea și însemnătatea sa.

Judecata publică fiind legată de pocăința publică se înlocuesce, cum deja am spus, prin judecata în particular și după felul învinuirilor ce se aduceau. Se mai păstrează mărturisirea, judecata și pocăința publică pentru fapte scandalóse; însă și acésta se suprimă mai târziu. Judecata în public rămâne numai ca executare a celei private. Chiar clerul nu este supus judecătii publice, propiú vorbind, pentru-că autoritățile judiciare nu învoesc la procese asistența publică. Intru atât numai judecata are ceva din caracterul publicității, intru cât acuzarea adusă contra cui-va se cercetéză de autorități, judecarea causei se face în fața părților în litigiú, iar hotărîrea se aduce la cunoștința publică. Pentru învinuirile ce nu sunt de domeniul public, nimeni nu póte trage la răspundere publică pe persoanele care se află în așa situație.

§ 52. Congregațiile în Apus.

De la secolul al VIII-lea se observă în Apus o decădere a vieții monahiale. Causele mai principale ale acestei decăderi sunt pe de o parte îmbogățirea peste măsură a unor monastiri, pe de alta numirea abaților laici, introdusă de *Carol Martel*.

Nu arare-orî acești abați consideraū averile mănăstirescī ca proprietăți și ruinaū monastirile prin administrarea rea, de și poporul și nobilii erau foarte darnici față de monastiri. Petrecerea abaților cu familia în monastiri contribuia în mare parte la demoralizarea monahilor. Decăderea morală era așa de mare în cât pe la începutul secolului al IX-lea era o dorință generală să se reformeze monastirile, dar mai ales disciplina monahală.

Cea d'întâiu încercare de reformă în Franția se făcu de catre abatele *Benedict din Aniana*, care întroduse regulele monahale votate de sinodul de la *Aix-la-Chapelle*. Ordinea întrodusă de el făcu în curînd loc desordinei care era favorizată de tulburările politice.

Sinódele și scriitorii bisericesci se plîng de faptul că abații civili ocupaū monastirile cu femeile, copiii, servitorii, soldații și câinii lor, iar călugării vagabondaū și duceaū o viață lumescă.

În secolul al X-lea întreprinse reforma vieții călugărescī abatele *Berno*, ajutat de *Wilhelm* ducele Aquitaniei, care a fondat o mănăstire însemnată la *Cluny* în Burgundia. Pentru a întroduce ordinea în monastiri reîntroduse regulele vechi ale lui *Benedict*. Splendórea cultului, regularitatea în serviciu, pietatea pentru morți și disciplina se-

riósă, rămăseră celebre în analele secolului al X-lea. Mulțime de ómenī distinși, eșiră din monastirea de la *Cluny*, carī prin virtuțile lor contribuīră la contrabalansarea crimelor din secolul numit de fer. *Casimir I*, regele Poloniei, și papa *Hildebrand* s'aũ educat la *Cluny*.

Încetul cu încetul aũ intrat în legătură cu monastirea de la *Cluny* mai tóte monastirile din Franța. Ast-fel se forméză o asociațiune de monastiri, care pórtă numele de congregațiunī. Conducerea supremă a monastirilor din congregațiune o avea superiorul de la *Cluny*.

Pe la finele secolului al XII-lea congregațiunea cluniacensă cuprindea peste 2000 monastiri și se bucura de o mare reputație. Din sînul acestei congregațiunī eșiră mulți ómenī învętați și morali, carī făcură servicii însemnate bisericeī apusene.

În prima jumętate a secolului al XI-lea apărură în Italia douę congregațiunī noi de *Benedictini*. *Ordinul Camaldolenzilor* s'a născut din venirea eremiților de la *Camaldoli* cu cenobiții din *Val de Castro*. Intemeetorul ordinului fu *Romuald* care se tręgea dintr'o familie însemnată de la *Ravena*. Al doilea ordin fu al *Valombrozienilor*, numit ast-fel de la monastirea înființată de *Ión Collbert*, în apropiere de *Florența*. *Valombroso* deveni centrul unei congregațiunī însemnate, care rivalisa cu congregația de la *Cluny*.

Congregațiunile bisericeī apusene sunt fórtę însemnate, căci școlile monastirescī erau într'o stare de înflorire, tocmai pe când școlile laice erau în decandentă. Mari servicii aũ adus congregațiunile papilor, de óre-ce ele aũ fost scóse de sub jurisdicțiunea episcopilor și supuse direct

religios. Unchiul său *Barda* se asemăna nepotului; el merse până a-și lepăda soția legitimă și a-și lua în căsătorie pe nora sa. Patriarhul de la Constantinopol *Ignatie*, un om foarte cuvios se declară contra incorectitudinilor lui *Barda* și ale imperatorului. Pe *Barda* îl exclude chiar de la Sfânta Impărtașire. Guvernatorul atins în demnitatea sa, vroesce să-și răsbune pe patriarh; imperatorul îi dăde totă aprobarea. Cum nu găsia motive și se temea de popor, *Barda* încercă să convingă pe *Ignatie* că nu mai pôte sta patriarh, că deci cel mai bun lucru ar fi să se demită din înalta sa demnitate. Se înțelege că *Ignatie* refușă. Atunci se inventară mai multe învinuiri contra patriarhului și pe basa lor fu scos din scaun, iar în locul lui puse pe *Fotie*, comandantul gardei imperiale, descendent dintr'o familie nobilă și om corect și erudit. Cum *Fotie* era laic, într'o săptămână fu trecut prin toate gradele ierarhice. La actul acesta arbitrar al imperatorului, episcopii, în cari curtea imperială n'avea încredere, nu fură consultați. Așa că *Fotie*, căruia nu i se putea imputa nimic ca om corect și învățat, avea în sarcina sa ca patriarh călcarea regulilor bisericesci, cari nu învoesc a se trece cine-va așa iute prin treptele ierarhice și neparticiparea episcopatului întreg la alegerea și sfințirea lui. Odată *Fotie* urcat pe scaunul patriarhal, simți situația în care se găsesce, încercă pe lângă *Ignatie* să se demită de bună voe și când vădu că nu reușesce intră în relațiuni cu *Ignatie*, căruia 'i declară că silit a primit patriarhia și că nu va face nimic fără asentimentul lui *Ignatie*. Acesta însă nu primesce să intre în tratative. El se scie curat, n'are nimic să-și impute și se consideră patriarh

o corespondență plină de ură între Roma și Constantinopol, din care se vedea că Fotie acuză pe papa de inovațiuni, ba chiar de eresie. Cu acestea schisma începe.

Intre acestea intervine și afacerea Bulgarilor. Ei fusese creștinați de Greci (860), ca atare supuși jurisdicției bisericești din Constantinopol. Cum însă regele lor *Mihael* avea necesitate de Roma, din motive politice, trece biserica bulgară sub jurisdicția Romei (866). Faptul acesta supără pe imperator, care însărcină pe Fotie să ducă lupta contra Romei. Fotie în 867 trimite o enciclică la toți patriarhii orientali, în care acuză pe apusenii: 1. că postese sâmbăta; 2. că permite să se mănânce lapte, unt, ouă și brânză în prima săptămână a postului mare; 3. că au introdus celibatul clericilor; 4. că numai episcopii efectuează ungerea cu Sfântul Mir; 5. că introduce adaosul filioque în simbol. Tote acestea erau în legătură cu cestiunea bulgară, în care imperatorul făcea acuzațiuni Romei că se amestecă în jurisdicția patriarhiei din Constantinopol. Ca urmare un sinod se ține în Constantinopol la 867 care excomunică pe papa. Sinodul găsi că Roma este în eroré prin inovările sale în privința adaosului filioque, sinodul găsește că papa s'a făcut vinovat de călcarea decisiunilor sinodului III ecumenic, care opresce vr'un adaos orî scădere în simbol și arată că în apus până la sinodul din Toledo (589) nu s'a învățat că Sfântul Spirit purcede și de la Fiul.

§. 54. Despărțirea celor două biserici (1054)

Condamnarea din 767 nu putea rămânea fără efect. Orientul se găsea acum liber de pretențiile

nu se p^ote face. Papii *Adrian II* și *Ión VIII-lea* (872-82) protestară contra decisiunilor prin care Bulgaria trecea la Constantinopol. Neînțelegerea crește mai ales după ce Ignatie sfințesce un episcop ortodox pentru Bulgari și după ce preoții latini fură alungați.

În 877 Ignatie m^ore, iar F^otie se împacă cu imperatorul. Papa *Ión* al VIII-lea se declară favorabil revenirei lui Fotie pe scaunul patriarhal, îl crede că se va fi schimbat în privința atitudinei sale față de Roma. Papa și-a dat asentimentul la suirea din nou a lui Fotie pe tronul patriarhal. Noua urcare a lui Fotie pe tronul patriarhal, trebuia aprobată de un sinod. În acest scop se și conv^ocă în 879 un sinod la Constantinopol, la care luară parte și delegații papei. Aceștia nu scia^u grecesce și de aceea nici nu-și dau socot^elă că epistola papei fu citită cu modificări și cu omiterea locului privitor pe Bulgaria. Mai mult, li se citește că papa condamnă sinodul din 868, iar *Zaharia*, mitropolit din Calcedona, acasă în plin sinod pe papă de discordie în biserică. În așa împrejurări nu este de mirare, dacă delegații papei subscriu decisiunii pe care nu le cunosc și prin care se lovia în Roma, cum bună-^oră cu cestia bulgară și în ceea-ce privește condamnarea sinodului din 869.

Cum se comunică papei *Ión* VIII-lea decisiunile sinodului, acesta plin de surescitare pronunță anatema contra lui Fotie și a adeptilor săi. O nouă satisfacere pare a se da Romei de către *Leon VI-lea* filosoful (886—91), care destitue pe Fotie. Urmașii săi reia^u relațiunile cu Roma.

Pacea nu fu de lungă durată. S^emînța neînțelegerii încolțise și creștea r^epede. Ea nu se

manifesta public, pentru că nu se prezentase ocaziune și mai ales pentru că Bizanțul avea nevoie de ajutor material din partea Romei. Normandii atacău posesiunile bizantine din Italia de jos. Sub patriarhul *Mihael Cerulariu*, lupta începe din nou. Imperator acum era *Constantin Monomahul* (1042—1054). Patriarhul împreună cu episcopul bulgar *Leon de la Ahrida*, trimit o enciclică episcopului *Ión de la Trani* (în Apulia) în care reproduc acușățiunile pe care Fotie le aduse Romei și mai adaugă încă altele, anume că întrebuintează azimă la Sfânta Impărtașire, mănâncă cărniuri sufocate și nu cântă aliluia în postul mare.

Când sosi enciclica la Trani, se afla acolo cardinalul *Humbert*, legat papal. Episcopul *Ión* arată lui *Humbert* enciclica și acesta ia o copie după ea, pe care o duce la Roma. Papa *Leon IX-lea* citi cu atenție enciclica, vedu din copriusul ei că biserica grécă tinde să redeschidă lupta începută sub Fotie și de aceea observă o mare prudență. El combate enciclica printr'o epistolă clar scrisă și într'un ton calm pe care o adresază autorilor enciclicei. Purtarea papei și împrejurările politice în care se afla imperatorul *Constantin Monomahul* păreau să aducă o îndulcire în relațiunile ambelor biserici. După dorința imperatorului papa trimise delegați la Constantinopol, în fruntea cărora se afla cardinalul *Humbert*. Atitudinea îngânfată a lui *Humbert* înrăutăți lucrurile, cu tótă bunăvoința imperatorului care primise pe delegați cu multă curtenie.

Patriarhul *Cerulariu* se informă de sosirea delegaților și de pretențiile cu care au venit. El se mâhni când auzi că delegații se transformă în judecători de instrucție, de aceea nici nu

vroi să ia parte la conferința ce ținură reprezentanții papei. Impăratul care ținea cu orî-ce preț să se facă împăcarea, dăte multă atenție delegaților și puse să se traducă în grecesce apărarea pe care Humbert o făcu bisericeii apusene. Cu tóte acestea patriarhul nu cedă de loc, ceea ce aduse pe delegați să pronunțe anatema contra lui și să depună excomunicarea pe altarul bisericeii Sfintei Sofii. Prin ea erau anatemizați și adepții patriarhului. La auđul celor petrecute, poporul se revoltă și nu se scie ce s'ar fi întâmplat dacă delegații nu părăsiau repede Constantinopolul sub paza împăratului.

După plecarea delegaților *Cerulariu* pronunță anatema contra delegaților papei și separă pentru tot-d'auna biserica din Constantinopol de Roma. Atitudinea sa fermă fu rău răsplătită de *Isac Comnenul*, care exilă pe patriarh în insula Procovesei (Marmara) unde móre în 1059.

Despărțirea făcută în 1054 nu se putea înlătura prin nici o stăruință viitoare. Biserica din Constantinopol nu putea primi nici inovările Romei, nici supremația Papei, iar poporul grec nu cedă de loc îngâmfărei latinilor.

PERIODUL AL III^{lea}

ISTORIA UNIVERSALA BISERICESCA DE LA 1054 — 1453.

a) BISERICA ORTODOXĂ.

§ 55. Incercările de unire în ambele biserici, în special cea de sub Mihail Paleologu.

Desbinarea între biserici, care avu loc la 1054 rămase ca un act ce nu se mai pôte înlătura. Incercările care se făcură pentru unire și nereușita lor este dovada cea mai vie. Și n'aũ reușit aceste încercări pentru-că biserica apusenă nu căuta restabilirea unirei, ci o micșorare a bisericei răsăritene și o rîdicare a autorităței sale. Pe de altă parte apusul nu lăsa nimic din inovațiunile ce introduse în biserică și cu care se depărtase de biserica ecumenică. Răsăritul propune apusului doctrina Mântuitorului și practica veche apostolică, orî de câte-orî este vorba de unire. Punctele de plecare fiind diferite, unirea nu se face, așa că încercările rămîn fără succes. Insuccesul se datoresce și faptului că încercările se fac din motive politice, provocate de greutățile prin care trecea imperiul de orient. Se spera că prin unire se va obține un ajutor efectiv pentru menținerea imperiului.

Incercări de unire se fac în 1098 la un sinod ținut la Bari (în Neapol); ele nu reușesc pentru-că sinodul găsesce oportun a condamna pe orientali cari nu primesc nici o inovație a apusului. Mai pe urmă papa delégă pe *Petru Chrisolan* și *Anselm din Haidelberg* ca să negocieze unirea, dar fără

episcopul grec din Cratan, care era în relațiune cu papa. Erorile Grecilor fură combătute de *Thoma de Aquino*. Papa *Clement IV-lea* continuă opera predecesorului său. El nu crede necesar convocarea unui sinod care să reguleze afacerile de controversă. Acastă cestiune o lăsa discuției omenilor învățați și patriarhului *Iosif* căruia îi cerea să lucreze pentru unire. Urmașul lui *Clement*, *Grigorie X-lea* aprobă convocarea unui sinod la care invită pe imperator și pe patriarh. Imperatorul răspunde papei că va trimite delegați. Sinodul fu convocat la Lyon (1274). Spre mirarea papei Grecii primesc toate inovările Romei și primatul, fără nici o discuție. Marele logotet *Gheorghe Acropolita* declară în numele împăratului că primește credința bisericii romane. Unirea făcută la Lyon, Grecii după jurământul ce fac trebuie să lucreze la reîntorcerea în țară conform actului servit aci. Despre unire papa scrie imperatorului și coregentului său *Andronic*, invitându-i de a înlătura urmele schisme din biserică.

Unirea n'avu nici o urmare. Ea rămîne un act oficial fără valoare. Patriarhul și poporul nu suferă să audă de unire, iar imperatorul se vede silit să declare că numai téma ca să nu cadă din nou Constantinopolul în mâinile latinilor, l-a făcut să primescă unirea. Episcopii greci declară că nu primesc să se amestece persoane streine de bisericilor în afacerile bisericesci. Imperatorul ceru opinia lui *Ión Becc*, un învățat al timpului, dacă latinii sunt eretici. În răspunsul său *Becc* dice: că deși latinii nu se numesc eretici, ei totuși sunt. Mai pe urmă își schimbă opiniunea și ajunsse patriarh în locul lui *Iosif*, care fu depus. Un sinod ținut

În Constantinopol aprobă primatul papal, filioque și azima la Impărtășire.

Andronic II (1282—1328) se declară contra unirei, mai ales că acum nu mai avea tēmă de restabilirea imperiului latin, de óre-ce în 1282 vespera siciliană bătuse pe *Carol de Anjou*. Patriarhul Becc se demite și intră în monastire, iar *Iosif* fu readus pe scaun. Biserica Sfintei Sofii fu din nou sfințită, ca una ce se necurățise prin intrarea latinilor în ea. Un tribunal de monahii se institui ca să pronunțe penitență și pedepse pentru acei ce se declaraseră aderenți ai unirei. Laicii pe lângă penitență mai plăteau și câte o sumă de bani. Episcopii și clericii fură suspendați trei luni în numele patriarhului. Imperatorul convócea un sinod în capela palatului și declară vinovați de lese-majestate pe acei cari s'ar opune tribunalului. *Teodor din Cizic* fu închis într'o monastire, iar patriarhul Antiohiei fu silit să fugă în Occident. În 1284 un alt sinod fu convocat, iar la 1306 un altul, ambele condamnând unirea.

Turcii amenințând posesiunile bizantine *Andronicus III* (1328—41) încercă din nou unirea. Ea însă nu se putu face, de óre-ce imperatorul cerea papei *Benedict XII* să-i dea ajutor contra Turcilor și apoi va face unirea, iar papa pretindea întâi unirea și apoi va da ajutor. Tot așa nu avu rezultat nici unirea proectată sub *Ión V Paleologul* (1341—91), care personal trecu la apusenii. În secolul al XV-lea se mai face o încercare sub papa *Martin V* (1422), dar fără rezultat. Apusul nu se învoia ca să se convóce un sinod ecumenic la Constantinopol, care să decidă asupra acestei cestiuni.

§ 56. Incercări de unire în special la Florența.

Imprejurările politice fac ca să se mai încerce unirea bisericilor, cu toate rezultatele nefavorabile de până acum. Așa în 1437 Paleologul trimite pe *Ión Dishypatus* la Basel ca să mijlocască unirea. Papa era înclinat la unire, iar imperatorul avea necesitate de ajutor contra Turcilor. Nimeni nu credea mai mult în unire ca papa *Eugeniu IV* și legatul său *Ambrosiu Traversari*. Acesta sfătui pe papă ca să primască pe Greci cu toate onorurile. Singur *Aeneas Sylvius* găsi cuvintele cele mai potrivite prin care să exprime cugetarea Grecilor: „*Orientul rîde de nesocotința latinilor, cari sunt neuniți între ei și vroesc a uni pe alții cu ei*“.

În 8 Ianuarie 1438 papa *Eugeniu* strămută conciliul din Basel la Ferrara, de óre-ce în Basel găsise mulți oposanți. La Ferrara se pune în discuție unirea. Patriarhii Antiohiei, Alexandriei și Ierusalimului nu voesc să audă de unire până ce nu li se dă asigurarea de imperator că nu se va face nici o schimbare în credința bisericeii orientale. Patriarhul *Iosif* din Constantinopol se pronunță contra unirei. Monahii adversari ai unirei stăruie să mERGă la conciliu.

În cele din urmă la 24 Noembrie 1437 într'o duminică după prânz, patriarhul *Iosif* cu clerul plécă la conciliu; séra plécă și imperatorul. Latiniî îngrijesc ca să trimită corăbii pentru delegații ce megeau la conciliu. Între episcopii plecați se aflau și *Marcu Eugenicul* de la Efes, *Dionisie* de la Sardes și *Visarion* de la Niceia. Aceștia erau aleși ca să ıea parte la discuție cu

deosebire. Din Rusia plecă la conciliu mitropolitul *Isidor*. In călătoria spre Ferrara Grecii se opresc la Veneția unde li se arată tesaurele și operele de artă, ce li se luase în timpul imperiului latin.

Patriarhul *Iosif* ceru ca să fie tratat ca frate de papă și pe timpul conciliului să locuiască împreună și să i dea aceeași onoare. De va fi papa mai bătrîn îl va trata ca pe un părinte, de va fi mai tânăr ca pe un fiu, iar de vor fi de o etate se vor trata ca frați. Dar papa nu se învoia cu așa ceva. Pentru a împiedica orî-ce obstacol contra unirei, papa declară că renunță la conciliu și la drepturile sale. Acastă renunțare nu însemna de cât că papa persistă în pretenția sa de suprimație. Cum Grecii erau în număr mai mic, patriarhul ceru ca un glas al lor să valoreze cât deuce a latinilor, acesta când va fi vorba de a se lua decisiuni.

Ca să nu se dea încă de la început ocazie de ură, conciliul inceptu să discute cestiunea purgatorului la început. *Marcu Eugenicul* se opuse cu tărie contra acestei învățături și conferința trecu la discuția adaosului filioque în simbol. Acastă cestiune dete nascere la o discuție și mai violentă. Continuarea s'a urmat la Florența, unde conciliul se strămută în Februarie 1439. Patriarhul *Iosif*, care se afla pe mörte, împreună cu 13 prelați primesc că expresiunea „*prin*“ al Grecilor este atât cât „*și*“ al latinilor. Cu el se unesc și reprezentanții bisericilor din Epir și Moldova. *Moldova* era reprezentată prin *Damian*. Episcopii din Eraclea, Trapazunt, Efes, Iberia și Anchiat se declară contra. Imperatorul era pentru primirea lui filioque și ca

nu cum-va patriarhul să móră, îl puse de iscăli decisiunea.

Dacă bătrînul patriarh primi învătătura bisericeii apusene, apoi acésta se datorece presiunii împé-ratului, care arătă patriarhului starea tristă, des-perată a patrieii, cum și ajutorul ce-ar putea căpăta de la papa, dacă s'ar face unirea.

După acésta se începu discuția asupra azimei la Sfînta Impărtășire. Asupra acestui punct se hotărî curând, ca fie-care biserică să rămînă la obiceiul ei. Apoi se născu o discuție violentă asupra primatului papal. Amicii papei susțineau primatul și comparaū pe papa cu *Moisi*, care fu șef al tuturor Iudeilor și cu *Petru*.

După ce legații papei termină apărarea, papa declară „*Totul este gata și nu rămîne de cât să se determine definițunea și inchierea unireii*“

Primatul papal însă este combătut cu multă tărie de *Marcu Eugenicul de la Efes* și de către *Antoniu de la Eraclea*. *Marcu Eugenicul* nu vroi să subscrie actul unireii, cu tóte că se subscrie de cei-l'alți după îndemnul imperatorului, care primise vești rele de la Constantinopol. Formula care se admise în privința primatului papal este cea următoare: «*Declarăm că sfîntul scaun apostolic și papa Romei singur este următorul lui Petru, principele apostolilor, adevăratul reprezentant al lui Christos, căpetenia întregii bisericei, tatăl și învățătorul tuturor creștinilor, că aceluiaș prin Petru i s'a dat putere ca să conducă tóte biserica și s'o administreze, așa cum este coprins în decisiunile sínódelor generale și în sfintele canóne. Reînoim în acelaș timp raporturile de rang ale celor-l'alți patriarhii din Constantinopol este al doilea episcop după cel din canónele transmise că patriarhul Roma și după*

După cele ce spune patriarhul *Neofit II-lea* scopul sinódelor naționale era de a se ocupa cu cestiunile bisericesci, care interesa o localitate óre-care.

Acțiunea acestor sinóde fu binefăcătoare pentru biserică, de óre-ce dădea deslegare unor cestiuni pe care episcopul cu tótă autoritatea sa jurisdicțională nu se credea destul de în stare a le deslega. De asemenea sinódele locale dedeau rezolvare unor întrebări asupra cărora mitropolitul nu lua asupra sa răspunderea. Și episcopi și mitropoliții se conduceau în convocarea acestor sinóde de principiul canonic că nimic mai însemnat să nu se facă fără consultarea tuturor dintr'o eparhie. Sinodul local alegea apoi pe episcopi și cerceta, la necesitate, acușațiunile ce s'ar fi adus contra lor ori contra mitropolitului.

La început sinodul local era deosebit de cel național ; primul se convoca de patriarh, secundul de mitropolit. Sinodul local este numit și sinod eparhial. El este îndreptățit de canonul 37 apostolic a se ocupa și cu cestiunile referitoare la credință, fără însă a lua și hotărâri prin care s'ar adăoga ceva la cele stabilite de sinódele ecumenice.

Acțiunea sinódelor locale se resfrânge și asupra afacerilor disciplinare și judecătorești. Sinodul local păzesce și cercetază întreaga administrație eparhială. El are controlul asupra clerului laic și monahal și asupra episcopilor ca să nu se abată de la credință ori să înstreineze ceva din averea bisericeii. Sinodul local supraveghează ca să nu se schimbe nimic din rituri și să nu se introducă ori să se înalțe persoane în oficiile bisericesci cu bani. El este instanța a doua și ul-

§ 58. Averile Bisericești.—Întreținerea clerului.

În primele secole ale creștinismului averea bisericești din care se satisfăceau necesitățile liturgice și se întrețineau servitorii bisericești și săracii, era în mâna credincioșilor, cari deteau tot d'a-una atât cât era necesar pentru moment. Când o biserică se găsea în lipsă, o ajuta alta. Pe lângă acesta mai toți clericii cunoscău și câte o meserie, așa că aviau mijloace de traiu. Practica acesta o găsim și pe timpul sinodului IV de la Cartago (398), care prin canonul 52 dispune: „Clericul să-și procure hrană și îmbrăcăminte prin artă ori agricultură, fără neglițarea ori atingerea ofiticului său“, iar canonul 53: „Toți clericii, cari sunt destul de puternici pentru lucru, trebuie să învețe o artă ori sciințele“. Este drept că prin canonul 6 apostolic se oprea ocupațiile lumesci: „Un episcop, sau presbiter ori diacon să nu se ocupe cu afaceri lumesci, în cas de neascultare să se depună“. Cu toate acestea lucrul mânilor nu fu în gândirea alcătuitorilor canónelor apostolice, căci și apostolii se ocupaū cu el, în special Pavel, care singur se arată pe sine că lucră, ca să nu îngreueze pe nimeni.

Credincioșii însă nu lăsaū chiar de la începutul bisericești pe părinții lor spirituali, ca să se ocupe prea mult cu lucrul pentru întreținerea lor. Do vadă cele ce spune scriitorul păgân *Ammianus Marcellinus*, vorbind de biserică de la Roma, că ajutorurile, pe care clericii le aveaū de la credincioși, erau așa de mari, în cât aceia puteau trăi ca prinții. Clericii însă din cele ce primiaū de la credincioși împărțiaū la săraci.

Darurile pe care credincioșii le aduc bisericeii se împart în ȕilnice orii săptămânale și în lunare. Cele d'întăi le aducea fie-care creștin, când venia să ȕea parte la Liturgie, când creștinul pe lângă pâne și vin oferia și alte lucruri, chiar bani. Darurile pe care creștinii le aduceau lunar, cei bogăți le puneau în cutia bisericeii. Acestea se împărțiau lunar între clericii și erau în primele trei secole ca un fel de ȕeciuală ce se detea bisericeii, propriu vorbind în acest timp poporul nu detea nici o ȕeciuală bisericeii.

În secolul al IV-lea și al V-lea se vorbește despre o plată pe care creștinii o dau bisericeii pentru întreținerea ei și a clerului, însă benevol. Cu sfârșitul secolului al V-lea începe a se legifera aceste dări, iar acei cari s'ar fi opus erau pedepsiți. Pedepșa mergea până la excomunicare. Pe lângă această ȕeciuală mai întâlnim și primițiile, la a căror aducere, după constituțiile apostolice, era și o rugăciune anumită pe care o citea preotul. Despre aducerea primițiilor găsim vorbindu-se și în canónele sinodului din Gangra, în care se aduce acușatiune Eustațienilor că refușă aceste daruri.

Cu timpul biserica primesce în posesiunea sa case și proprietăți, ale căror venituri mărește averea sa. La început, aceste mici venituri cresc cu timpul, după ce încetăză persecuțiile. În Biserica Romei proprietățile multă vreme erau vândute și banii împărțiți în trei: o parte bisericeii, alta episcopului și alta celor-lalți clerici. Cum că creștinii posedau averi chiar pe timpul persecuțiilor se vede de acolo că imperatorul *Maximiu* restituie bisericeii casele și locurile ce li se luase mai înainte.

După ce *Constantin cel Mare* declară creștinismul de religie domnitore, averea bisericeii sporosce considerabil. Imperatorul dispune ca fie-care să lase prin testament câte o parte din averea sa bisericeii. El singur prin măsuri administrative sporia averea dând bucate din casa statului și ajutor din caseta sa privată.

Urmașii lui *Constantin* luară de asemenea măsuri favorabile pentru mărirea averei bisericeii. *Eusebiu* spune că imperatorul *Constantin cel Mare* a scris episcopului *Cecilian din Cartago*, că a dat ordin lui *Ursus*, chestor în Africa, ca să dea episcopului o însemnată sumă de bani, pe care el s'o împartă cu clerul din Africa, Numidia și Mauritania. *Teodoret* și *Sozomen* raportéază despre o legiuire a aceluiaș imperator, după care lectorii provinciilor primesc ordinul, ca să dea din veniturile orașelor un ajutor anual clericilor și femeilor din serviciul bisericeii. Acéstă lege este suspendată de *Iulian Apostatul*, dar restabilită de *Iovian*.

Tot pentru sporirea averei bisericilor *Constantin cel Mare* decretă ca averile păgânilor, cari n'aveau rude, să trecă bisericeii. De asemenea averile clericilor, pentru care ei nu dispuseseră nimic în viață. Templele păgânilor și veniturile lor trec în stăpânirea bisericeii cum și acele ale ereticilor. Pe baza acesteii legi episcopul *Ciril al Alexandriei* luă toate bisericile *Novățienilor* din *Alexandria* în stăpânirea sa cum și veniturile episcopului *novățian Theopumpus*.

Imperatorul *Iustinian* ordonă ca averile clericilor și monahilor, cari părăsesc viața pentru care se destinaseră, să trecă bisericilor și monastirilor în care aceia serviseră. Episcopi și cari n'aveau copii, lăsaū averile lor bisericeii.

Din aceste ajutóre amintite mai sus, se întreţinea clerul. Administrarea averilor o avea episcopul în ajutorul arhidiaconului, mai apoi cu al economului. Pentru ca averea să fie bine administrată, sinodul din Antiohia pune obligaţie episcopului ca să dea socotélă sinodului provincial despre situaţia averei bisericeî.

Din averea bisericeî, după obiceiul Romei, despre care am amintit, o parte se determina ca fond bisericesc, o parte lua episcopul şi o parte biserica. Mai târziu se determină a patra parte pentru săraci. Cu timpul se face şi altă distribuire a veniturilor. O parte episcopului, alta clerului şi a treia necesităţilor bisericeî. Săracii nu erau niciodată neglijaţi, ei aveau partea lor deosebită. Cu înfiinţarea parohiilor creştinii pioşi determinară prin testamentele lor avere proprie bisericilor şi clerului parohial. Despre acésta se vorbeşte în nuvelele lui *Justinian*. Administrarea averei parohiale o avea parohul însă sub supravegherea episcopului.

În împrejurări grele episcopul cu autorisaţia sinodului ataca fondul parohial, ca să nu lase pe clericii în suferinţă. Tot așa în casuri de nevoie ca să se ajute săracii.

§. 59. Grija împăraţilor şi a patriarhilor pentru înflorirea culturii teologice.

Imperatorii creştini ca şi patriarhii fură sprijinitori ai dezvoltării culturii teologice şi în acest timp. Este drept că şi acum unele căpitenii civile îşi înţelegiaŭ rău rolul lor, amestecându-se în afaceri bisericesci şi dând legiuiri într'o ma-

terie, în care n'avéu nici un amestec, totuși în general se găsesc animați de același dor pentru binele bisericeii. Ei înțelegeau că statul nu pôte progresa pe câtă vreme nu se va găsi în deplină armonie cu biserica și de aceea se puneau în acord cu patriarhii. De altă parte imperatorii erau convinși că numai un cler cult și numai prin rădicarea și desvoltarea culturéi teologice, interesele statului vor fi mai bine apărate. Patriarhii la rândul lor purtau cea mai mare grijă că atât clerul cât și teologia să se afle din ce în ce spre perfecțiunea pe care o recomandă Mântuitorul. Ei înțelegeau apoi că numai prin cultură vor putea birui tóte necesitățile ce întâmpinau în administrația bisericilor lor. Așa că, cum am dis, din punct de vedere al culturéi și statul prin șeful său și biserica prin conductorii ei se găsiau în armonie din punct de vedere a progresării culturéi teologice. Că s'aũ găsit imperatorii cari aũ pus mai pre sus de interesele bisericeii persóna lor, este adevărat. Dacă unii dintre imperatorii bizantinii aveaũ o purtare despotică față cu patriarhii și pretindeau să fie în biserica Orientală aceia ce papa era în Occident, nu trebuie să ne ducă la conclusia că cu toții mergeau pe această cale și nu dădeau concurs bisericeii pentru desvoltarea ei culturală.

Sórta rea însă a imperiului bizantin ca și a bisericeii făcu ca să nu se pótă face mult din punct de vedere cultural în Orient. Numai Occidentul favorizat de împrejurări a dat nascere la lucrări mai originale.

Orientalul însă are și el însemnătatea sa culturală, față cu timpul de mai înainte. De și persónele care se ocupă cu literatura nu presintă lucrări ori-

ginale, totuși presintă un pas spre bine. Literatura patristică fu reprodusă și o sumă de lucruri sunt date la lumină.

Biserica din Constantinopol aflându-se într'o situație materială mai bună de cât cele-l'alte patriarhii, rămâne și din punct de vedere al culturii teologice tot în locul d'întâi. În lucrările ce se fac, scriitorii nu schimbă nimic, ei țin în-vățătura bisericeii ecumenice și a părinților bisericesci, ceea ce nu se observă în biserica apusănă, cu tótă înflorirea literară la care ajunge.

Pe lângă teologia pozitivă scriitorii fac întrebuintare și de cea speculativă, basându-se pe scrierile lui *Aristotel*. *Platon* este și el folosit de scriitori, însă mai puțin. Teologia mistică nu este nici ea neglijată. Bărbați de o însemnătate incontestabilă îmbogățesc literatura teologică.

Neînțelegerile provocate de apusenii pun în grijă Orientul. Invățăturile noui ale latinilor, care produc neliniște în suflete, fac pe conducători să ajute cât mai mult desvoltarea polemică și stabilirea doctrinei adevărate contra apusenilor. Tot așa dreptul bisericesc ia o mai mare extindere. Era și necesar față de pretențiile papei pentru supremație. Scriitorii bizantiini ajută și ei istoria bisericescă, care avea să producă isvórele adevărului creștin.

Monahismul ajută foarte mult direcția culturală. Liberi de alte preocupățiuni și zeloși pentru binele bisericeii, monahii se pun în serviciul patriarhilor, iar aceștia îi încurajază. Impăratul *Mihail Comnenul* le repară monastirile și le dă mijloace ca să pótă desvolta știința. Tot așa făcu și împăratul *Eustatie*, care în scop de a lăsa pe monahii să se ocupe cu știința, le opri orîce

amestec în administrarea veniturilor bisericesci cu care monahii se mai îndeletniceau până acum.

Sub Comneni se înființă un colegiu de erudiți sub un președinte, care aduse mult bine studiilor literare. Tesalonicul începe a fi de acum aceea ce Constantinopolul era altă dată. Venirea Comnenilor ajută mult la ridicarea stărei culturale. Ea s'ar fi desvoltat și mai mult dacă cruciații n'ar fi cuprins Constantinopolul (1204—1261). În 1261 însă Bizantinii scăpară de latini.

Pentru progresul culturii ajută mult școala din Constantinopol, reorganizată de *Mihail Psel* (1018—1106), om erudit și cu multă trecere la curtea imperială. Cursurile acestuia sunt ascultate chiar de arabi. *Psel* era și un orator bun, ale cărui cursuri făcea studiile să fie foarte atractive. În general vorbind biserica grăcă din acest timp lucră mult pentru cultură, neglijând în parte chiar instrucția poporului numai ca să se dea câmp întins discuțiilor teologice și să se ducă înainte cultura.

Intre persoanele din fruntea statului bizantin putem cita pe *Ión Paleologul* (1341—1391) și asociatul său la imperiū *Ión Cantacuzin* (1341-1391) în disputa isihastică fiind pentru isihasti și împărătesa Anna, care era contra. Oare-care însemnătate avură *Manuel Comnénul* (1180) în disputa asupra formulei de anatemizare la botezul mahomedanilor și *Alexie III Angelos* (1195—1203) în discuția întrebării dacă la Impărtășire se dă trupul cel stricăcios al lui Christos sau cel nestricăcios de după înviere.

§ 60. Scriitori mari însemnați în vécul Comnenilor și Paleologilor.

Imperatorii din casa comnenilor erau foarte zeloși teologi și susținătorii ómenilor de sciință cum deja am amintit. Tot așa și acei din casa Paleologilor. Așa fiind este o urmare firéscă ca cei bisericesci să fie încurajați de imperatori.

În timpul acestor imperatori s'aú remarcat o sumă de scriitori însemnați pe tóte terenurile literaturéi bisericesci. Între aceștia vom aminti:

1. *Niceta Pectoratul* monah, mai mult asectic și mistic. Scrise contra latinilor și armenilor.

2. *Ión Mavropu* († la 1108) scrise o cronică, Viețile Sfinților, epistole, omilii și imne. Fu mitropolit la Euchaita (în Pont).

3. *Mihail Psel* († 1106) monah, scrise mai multe lucrări cu cuprins diferit.

4. *Teofilact* de la Ahrida († 1107) exeget însemnat, dogmatist și polemist.

5. *Eutimie Zigaben* pe la 1118, monac în Constantinopol. Are prelucrări exegetice, o scriere dogmatică și polemică. Se distinse prin combaterea diferitelor eresii.

6. *Ión Zanara* (la începutul secolului XII) însemnat prin explicări la canóne și printr'o cronografie bizantină.

7. *Aristen* tot pe timpul lui Zanara, însemnat prin comentarii la canóne.

8. *Nil Dexopatre* (pe la 1140) însemnat prin combaterea primatului papal.

9. *Eustatie* al Tesalonicului († 1194) ne-a lăsat scrieri teologice și filosofice. Comentéază pe *Omer* și *Pindar* și scrie și despre monahism al cărui admirator era.

10. *Teodor Balsamon* († mai târziu de 1203), patriarh la Antiohia, a comentat nomocanonul lui Fotie și colecția lui de canóne.

11. *Niceta Choniatul* († 1206), dogmatist și chronograf.

12. *Mihail Choniatul* († 1220), episcop din Atena, însemnat prin lucrări teologice și filosofice. Merse pe urmele lui Eustatie al Tesalonicului.

13. *Dimitrie Chomatenu* († 1222) al Ahridei, canonist la bulgari și sêrbi.

14. *Nicefor Blemide* († 1272) scris contra apusenilor și se distinse printr'o viață foarte severă, pe care o cerea de la toți, chiar de la împărați.

15. *Ión Bec* († 1298) patriarh unit al Constantinopolei. Scris mult susținând unirea cu latinii.

16. Contrar lui *Bec* fu *Gheorghe Pachimeres* († 1310), scris contra latinilor.

17. *Matei Vlastare* (1335), canonist distins printr'o sintagmă alfabetică a canónelor.

18. *Varlaam* († 1348) din Calabria, scriitor polemist contra latinilor, de la 1340 apărător al lor și de la 1342 episcop la latinii.

19. *Grigorie Palama* al Tesalonicului (1347-1360), polemist și dogmatist. Un sinod din Constantinopoli (1368) îl declară de sfânt pentru apărarea aprigă ce a dus contra varlamiților și achindiniților.

20. *Nil Cavasila* al Tesalonicului († 1361), polemist contra latinilor.

21. *Nicolae Cavasila* al Tesalonicului († 1371), distins ca luptător contra latinilor și varlamiților. El este și cel mai minunat mistic.

22. *Simeon* al Tesalonicului (1429), însemnat ca și Nicolae Cavasila. Are și un dialog liturgic.

23. *Silvestru Siropulos* este însemnat prin istoria

adevărată a unirei neadevărate de la Florența, unde luă parte în calitate de eclesiarh mare al patriarhiei.

24. *Gheorghe Școlarul* († 1460) și *Gheorghe Ghemist Plethon* († 1451), filosofi și teologi. Plethon merse cu susținerea filosofiei platonice, în cât îi subordona religia creștină. *Gheorghe Școlarul* ajunsese patriarh la Constantinopol sub numele de *Ghenadie*. El era aristotelic. Ambii fură contra unirei cu latinii.

25. *Visarion* al Niceei, adept al unirei, fu cardinal (1472).

26. *Marcu Eugenicul* al Efesului († 1447), cel mai mare adversar al unirei, care nici n'a iscălit decretul de unire.

La Serbi cel mai însemnat scriitor este *Sfintu Sava* (1219—1237) prin cartea sa de legi bisericesci.

La Româno-Bulgari, *Eutimie al Târnovei*, prin traduceri și prelucrări din grecesce.

La Ruși: *Ilarion al Chievului* (1050—54) însemnat prin scrisori clasice și morale; *Nestor* († 1114) cronicar și scriitor al vieților Sfinților din Rusia; *Cyril* († 1185) predicator. El este numit *Chrisostom* al Rușilor, *Cyril II* (1250—80) canonist; *Grigorie Tamblac*, predicator și polemist cu latinii.

La Români se disting autorii codicelui *Voronețian* și a celui *Sturzan*.

§ 61. Eresul Bogomililor, origina și învățătura lor.

Biserica ortodoxă avu să lupte nu numai cu diferitele greutăți provenite din cauza împrejurarilor materiale și politice în care se găsea, ci

care era însărcinat să scrie tot ce aude. După ce imperatorul află tot, perdeaua se dete la o parte și spre mirarea lui Vasilie se vădu în fața mai multor clerici și laici. În fruntea clericilor era patriarhul *Nicolae*. Ca urmare Vasilie fu pus la închisore cu mai mulți din adepții săi. Arestarea adepților și a șefului bogomililor se părea că va nimici secta. Imperatorul și patriarhul își dete multă silință ca să convertescă pe bogomili. Toți cari resistară fură închiși pe viață. Vasilie fu ars pe rug (1119) și muri cu curaj cântând din psalmul 30.

Mórtea lui Vasilie ca și pedepsile suferite de adepții lui, pe cât i-a aflat împératul, n'a nimicit secta. Din contră ea se înmulțesce mercu cu elemente civile, clericale și monahale. Invățătura bogomililor se răspândi mult prin scrierile unui monah onorat Constantin Chrysomalos. Un sinod ținut în Constantinopol (1140) condamnă scrierile acestuia. Totuși sectarii se înmulțesc, mult nu pot rezista.

De aceea în timpurile următoare, dacă se mai aude de bogomili, nu se pôte dice că ei se înmulțesc, ci numai că se mențin. Din secolul al XVII-lea nu se mai vęd nici prin văile Balcanilor, pe unde mai trăiaū până acum sub numele de pauliciani. Bosnia și Serbia avură bogomili, aceste țeri le-a acordat toleranță, ba unii principii trecură la secta bogomililor. Ei se răspândesc și în Rusia, până în cele mai depărtate părți ale Nordului, de asemenea în țerile locuite de Români. Occidentul nu fu nici el cruțat. Așa în Italia, Germania, Franța, Anglia, Ungaria.

Ca și în Orient, bogomili, cunoscuți în apus ca patarenii de la pataria în limba milaneză = ca-

tinii trebuie să aibă cucernicia lăuntrică și să se rîde neîncetat lui Dumnezeu.

CULTUL ȘI VIAȚA CREȘTINA

§. 62. Păstrarea serviciului divin în forma veche. Serbători noi.

În periodul acesta cultul se presintă tot ca în periodul trecut. Micile adaosuri ca și neînsemnatele reduceri ce se fac, nu schimbă de loc din ființa cultului dumnezeesc așa cum s'a formulat la început și s'a dezvoltat până în secolul al XI-lea. Originalitate nu se observă în acest timp în cult; în innologie și cântarea bisericăscă se vede un progres, dar mărginit la câte-va persoane, între care se distinge cu tot dreptul vestitul *Ión Cucuzel*, monah din Monastirea Athos (1100).

Situația în care se găsește biserica orientală face ca să nu se desvolte arta în acest period, ci să se păstreze consciincios acea din timpurile de mai înainte. Dintre reduceri amintim prescurtarea vieții sfinților și formarea de sinaxarii și prológe.

Arhitectura și pictura sunt staționare, ba încă mai slabe ca în trecut.

În Rusia se întroduc erori în cult și în multe se abat de la cultul bisericeii grecesci. Aceste erori și abateri se datoresc unui monah armén numit *Martin* (1149—1157). În pictură și arhitectură Rușii sub domnia mongolă (1238—1480) întroduc inovațiuni, care dovedesc decadența acestor arte,

este foarte riguroasă și procedeză cu mare prudență. De și are puterea de a canoniza pe sfinți, de a determina zile de serbare pentru ei, biserica ortodoxă însă se feri de a cădea în greșala bisericeii de apus, care înmulți cu prisosință sărbătorile. Numai când vedu și se convinse că orice persóne și împrejurări merită a fi ridicate în onóre și respectul credincioșilor, numai atunci se folosi de dreptul său și așa ne mai procură ocaziune ca să găsim momente prielnice pentru binele nostru sufletec. În această procedare găsim o laudă pentru biserica ortodoxă, adevărata păstrătoare a învățătorei creștine.

Sărbătorile introduse sunt recunoscute, întréaga biserică le serbeză, cu excepție de acelea ce s'au hotărât numai de unele biserici. Creștinii sunt obligați a le ținea cu tot respectul datorit ca și celor-l'alte mai vechi, căci ideia dominantă în statornicia lor nu este alta de cât ca lumea creștină să se întărească în credință.

Atât efectuarea serviciului divin cât și stabilirea modului cum să se serbeze zilele de sărbătoare sunt lăsate episcopilor, cari pot lua orice hotărâre, fără a altera ritualul în principiile lui.

§ 63. Decăderea morală a clerului și a mirenilor, dezvoltarea superstițiilor.

În periodul acesta viața religioasă și morală a clericilor și a mirenilor lasă mult de dorit. Și unii și alții se presintă în așa condiții în cât dacă privim starea lor nu mai recunóscem în ei pe adeverații creștini. Se înțelege că nu toți erau în așa situație, totuși în mare parte nu mai

sunt adevărați următori a poruncilor Mântuitorului. La această stare rea i-au adus domnia și despotismul Turcilor. Neapărat că mulți preferă să móră apărându-și legea și obiceiurile lor. Aceștia erau tari în credință și aveau convingerea că a se lăsa sub ademenirile orî apăsările inamice, nu fac de cât perd un tesaur sfînt, pe lângă perderea sufletelor lor. Pe aceștia necesitățile timpului și greutățile i-au oțelit, în loc să-i slăbescă și acestora numai datorim păstrarea cu sfințenie a învățătorei și moralei creștine.

Decăderea morală duce pe creștinii din aceste timpuri ca să neglijeze, chiar să subordoneze legea creștină elenismului clasic. Despre starea religioasă și morală din acest timp ne vorbește destul de lămurit *Eustațiu*, arhiepiscop al Tesaloniceului, în cuvîntările și scrierile sale. Depărtarea de la adevărata viață creștină ne o descrie apoi *Niceta Choniatul* și *Eustațiu al Niceei*. Este destul să amintim că pe timpul lui *Alexiu Comnénul* un italian învăța filosofia în Constantinopol și ataca învățătura și morala creștină. Acest italian găsia aprobarea Grecilor. În popor domnia cea mai mare superstiție. Mulți dintre creștini nefind în stare de a alege între religia creștină și cea mahomedană, se turcesc. Starea de decadentă se observă nu numai în imperiul bizantin ci și în statele din peninsula balcanică. De asemenea Rușii sub dominația mongolă se presintă într'o stare în care viața religioasă și morală este foarte decădută. La Ruși clerul este în cea mai mare decădere, lipsit de conștiența datoriei și introducător al multor obiceiuri rele și pline de imoralități. De aceea ne este cu ușurință să pricepem cum în biserica ortodoxă se înmulțesc superstițiile și

din ele se vede o luptă a sectarilor contra bisericeii și mai ales contra reprezentanților ei, pe cari îi cred nedemni de a conduce biserica adevărată.

La decăderea generală contribui și atitudinea despotică a imperatorilor. Ei se dedau la acte arbitrare, creșându-se deplin stăpânitori și în cele bisericesci ca și în cele civile. În acelaș timp viața lor nu se mai ține strict după învățăturile creștine. Pe ei îi ieia un curent periculos moralei creștine. La curțile lor se observa desfrînarea, sila, viclenia și tendința de ași mări cât mai mult autoritatea. Serbătorile nu se mai țin cu respectul datorit lor, ca în periodul precedent. Grecii aveau gustul discuțiilor teologice, dar nu se îngrijeau de viața morală. Adunările la cult ori erau de formă, ori nu se mai întruniau de cât un număr restrîns de credincioși. Căința nuși mai avea efectele de până aci. Creștinii se mulțumiau a face câte puțină milă și cu acesta erau convinși că Dumnezeu îi va erta pentru faptele lor uriciose. O căință a inimei la prea puțin se observa.

În viața familiară creștinii încep să nesocotescă prescripțiunile bisericeii. Clericii dedați și ei la o viață care nu corespundea cu misiunea lor, n'aveau putere ca să intervină. Imperatorii erau în fruntea acelora cari nu mai vroiau să scie de ce poruncesce legea bisericescă. Vom cita cazul imperatorului *Ión Duca*, care își luă de soție pe *Markesina*, o femeie frumoasă, pe care o considera ca a doua soție și așa o presenta lumii, cerându-i s'o onoreze ca pe soția sa legitimă. Și acestui imperator autoritatea bisericescă nu-i opune rezistență, ci-l lăsă în spectacolul lumii creștine,

care va lua de aci motiv pentru a urma pe calea imperatorului. Un singur om se desbracă de orîde interes personal și combate pe imperator. Acesta este un monah *Nicefor Blemyles* și merge pînă acolo că închide ușile bisericei imperatorului imoral, când acesta veni să ȋea parte la liturgie. Nicefor apoi printr'o epistola circulară arată motivele care l'aũ îndemnat să procedeze ast-fel. Conținutul scrisorei lui nu găsi aprobarea tuturor. De aceea el răspunde și acestora, declarându-le că nu pot fi ucenici ai lui Christos, dacă cugetă alt-fel. Eũ însă am nesocotit cele trupesci, ȋice Nicefor, și am urmat poruncei Mântuitorului. De aceea am respins de la serviciũ pe omul care se afla în adulter și sufăr în Domnul pentru cele ce am făcut. Exemplul dat de Nicefor este admirabil, mai ales într'un timp de așa decadență morală; totuși faptul că nu toți aprobaũ purtarea lui, ne servește ca dovadă puternică despre stricăciunea morală în care se găsia și clerul și poporul. Nu este dar de mirare, dacă spirite independente de autoritatea acelora, cari nesocotiau doctrina creștină, se despart de imperatori, nobili și biserică și încercă a purifica atmosfera vițiată. Acele spirite se vor depărta prin forța lucrurilor de adevărurile bisericei creștine, însă prin viața lor severă vor fi un îndemn bisericei ca s'o scõtă de pe povîrnișul decadenței.

Decăderea morală are de urmare înmulțirea superstiției nu numai în popor, ci și în clasele de sus. Chiar biserica și imperatoriĩ dau motiv pentru acésta. Așa *Saterie*, patriarh al Antiohiei (Secolul XII) învăța că Christos se aduse jertfă nu numai pentru omenire ci și pentru el. Tot în secolul al XII-lea (1166) un óre-care *Dimitrie* discuta superio-

ritatea Tatălui asupra Fiului și Sfântului Spirit. În 1180 imperatorul *Manuel Comnénul* nu admitea formula de la botezul mahomedanilor: „*anatemă lui Mahomed și Dumneșului său*,” sub cuvânt că și Mahomed credea în Dumneșeu. În timpul imperatorului *Alexie III-lea Angelos* (1195—1203) un óre-care monah *Mihail Sikidide* și învătăul *Mihail Glykas* învățau că trupul lui Christos din Sfînta Impărtașire nu este acel stricăcios de mai înainte de înviere, și acel nestricăcios de după înviere. În secolul al XIV unii monahi din muntele Atos ajunsese la convingerea că prin contemplație pot ajunge să vadă cu ochii naturali lumina dumneșească. În acest scop se aședau în vr'un colț al chilieii și își fixau privirea la buric, după care, spuneau ei, li se arată aceiași lumină dumneșească pe care apostolii au văduț-o pe muntele Taborului.

În Rusia se ivesc Strigolnicii, cari atacă cu vehemență biserica sub cuvînt că nu mai păstréză nimic din învățătura bisericeii adevărate. Ei se răspîndesc în împrejurimile Novgorodului și în alte părți (secolul XIV) și aveau învățături păgânesci. Acusau pe preoți că sunt simoniaci, bețivi și desfrânați. De aceea credincioșii nu trebuie să se mărturisescă acestor nedemni, ci pămîntului.

Dar dacă clerul este ignorant și pe multe locuri vinovat de decăderea stărei morale, totuși el era confundat cu poporul și așa, după puterea lui, menținu pretutindenii limba și naționalitatea.

§ 64. Starea monahismului.—Severitatea vieții în monastirile studite și de la Aton.

Monahismul în aceste timpuri rămâne pavéza doctrinei creștine și a vieții morale. Cu toate că printre monahi se observă și unele excentricități ca traiul în cuști, în zale de fier, în arbori, ba unii se află și în eresie, totuși în marea lor majoritate monahii păstrază cu sfințenie învățătura și mențin cu tărie, chiar cu viața, adevărata viață creștină. De aceea credincioșii onorau foarte mult pe monahi și influenței lor bine-făcătoare se datoresce menținerea și dezvoltarea în lume a unei direcții sănătoase.

Scăderea vieții morale și religioase din lume făcu pe mulți să îmbrățișeze monahismul, ca și în trecut. Aceștia viețuiaș după poruncile Sfintei Scripturi și după rînduelile bisericesci date de apostoli. Și ast-fel retrași păstrară limba și credința în locuri depărtate de lume, în munți, unde nu puteau să influențeze asupra lor schimbările la care fu supusă lumea cea-laltă. Monahii sunt tari în credința și viața lor și cum spune *Eustațiu* ei erau formați din cap până în picior. Pentru o cât mai bună îndrumare a monahilor, ca ei să fie exemple de cultură și morală, lucră foarte mult *Eustațiu*, arhiepiscopul Tesalonicului, care sfătuia pe monahi a rămînea pe calea cea adevărată și a nu se presenta numai în exterior că sunt devotați vieții monahale.

Monastirile Greciei ca și ale celor-lalte țeri creștine avură o influență salutară. Ele erau educatoarele clerului și din ele eșiau arhimandriții și episcopii. Fără a pretinde statului ceva, monahii

trăiaŭ din munca lor, erau harnici și pământul lor era mai bine cultivat în Grecia ca al tuturor celor-l'alți ómenî. Insulele Greciei ca și locurile alese pentru viața monahală în cele-l'alte părți ale bisericeii orientale, erau așa dispuse că păreaŭ de natură aședate ca să ofere monahilor un asil contemplativ.

Așa monastiri sunt :

1. Monastirea *Sfinta Ecaterina* de pe muntele Sinai, al cărei conducător în secolul al XII-lea ajunge a purta titlul de arhiepiscop al Sinaei și Faranului.

2. *Lavra Pecersca* din Kiev, întemeiată de eremitul Ilarion (1051—1062). Acéstă monastire, în care monahii petreceaŭ în peșteri, ajunse centrul culturei și a vieței religioase în Rusia. Teologi, asceți și ierarhi ai bisericeii ruse eșiră din acéstă monastire.

3. Monastirea *Rilia*, acea din Vitoș și lavra din Târnova pentru români și bulgari. În ele se desvoltă viața religioasă-morală și ajunseră la mare cinste mai ales între bulgari.

4. Monastirile *Prislop*, *Motru*, *Vodița*, *Tismana*, *Cozia*, *Cozména* și *Vișina* din Valahia. Primele fură înființate de *Sfintul Nicodim* (1350--1406) iar cele din urmă de *Mircea cel Mare* (1386—1418). În aceste monastiri religiositatea și moralitatea era recunoscută de toți și de aceea ele fură ajutate mult și de domnitori și de caritatea credincioșilor.

5. De multă însemnătate pentru viața religioasă și morală sunt monastirile din *Moldova*. Așa monastirea *Némț*, care datéză din 1394, *Bistrița*, *Probata* și *Moldavița* din timpul lui *Alexandru cel Bun* (1401—1433), apoi *Bisericanii*.

óre-care animositate, de aceea superiorii monastirilor se aleg des. Motivul înlocuirii era cine ştie ce neînţelegere teologică. Biserica vechiă şi cea d'întâi Lavră, ţinea locul întâi între aceste monastiri. Ea este înfiinţată în onórea *Sfintului Atanasie*.

Monastirile studite se remarcă şi în acest timp printr'o viaţă fórte aspră. Monahii din aceste monastiri se disting printr'un serviciu dumnezeesc neîntrerupt; ei dorm numai atât cât nu pot rezista oboselei. A treia parte din monahi era tot d'auna însărcinată cu lucrul; o parte se odihnea, iar alta se afla la rugăciune. Pe lângă viaţa severă, studiţii se ocupău şi cu teologia.

DE LA 1054—1517

b) B I S E R I C A R O M E I

§ 65. Caracterul activităţii misionare în Apus.

În timpul²³ acesta biserica Romei se găsea în împrejurări mai bune de cât biserica de Orient. De aceea şi activitatea sa misionară avu urmări mai bune. Încercări de convertire se fac de către Roma între mahomedanii şi păgânii din Orient. Un succes mai mare avu pe cóstele mării Baltice. În general activitatea bisericeii din acest timp se caracterizéază printr'o dorinţă fără margini, ca să-şi întindă dominaţiunea. Acesta se vede din expediţiile cruciate, ale căror scop se arăta a fi

recucerirea locurilor creștine din mâinile saracinelor. Adevăratul predicator al acestor expediții fu papa *Urban II*, iar nici de cum *Petru din Amien*, cum pretinde o legendă. Papa fu motivat și de apelul imperatorului *Alexe Comnenul* (1081—1118). Două sinóde din Piacența și Clermont la apelul papei, declară războiul sfânt contra mahomedanilor.

Deci de mii de ómenii se înscriu între eliberatorii locurilor sfinte. Ideia războiului sfânt se lăți pretutindeni, pentru că toți care luase parte la cele două sinóde, îndată ce se întorc în localitățile lor, predică cu entuziasm înarmarea creștinilor contra păgânilor.

Expedițiile cruciate țin 200 ani. Războiul se începe în 1096 și are de rezultat cucerirea Ierusalimului în 1099, pe care-l perd în 1187. Recucerit fu în 1229, dar în 1291 creștinii sunt constrânși a ceda din nou locurile sfinte saracinelor.

Resultatul expedițiilor cruciate nu fu îmbucurător pentru creștinii. Papa mai ales suferi o înfrângere teribilă, pentru că nu 'și putu ajunge scopul, adecă de a fi conducătorul lumii creștine. Mai ales îl supără faptul că nu fu în stare să se mențină în stăpînirea Orientului, pe care-l transformase în imperiul latin (1204—1261).

Biserica apusenă însă profită de ocazia războielor cruciate, ca să trimită misionarii la păgânii și mahomedanii din Asia și Africa. Sultanii însă nu primesc pe misionarii, de cât pentru a asculta dorințele lor și apoi a-i congedia. Ceva succes însă are Roma la Mongoli, cari nu mai aveau religia lor veche și cari bucuoși căutau să se alipescă la una nouă. De aceea misionarii

Herzegovina, Dalmația și Albania, la Serbi, Români și Bulgari, la Iberi și la Ruși.

Succes misionar a avut în insula Rugilor, în Holstein, Meclenburg, la Vengî, Pomerani, Pruși, Livonienî, Curlanzî, Finlandezî.

Să expunem pe scurt rezultatele la care ajung papiștașii prin încercările de convertire.

In Italia Sudică, unde erau Greci, biserica orientală ajunge dependentă de Roma. Ea era ajutată de Francezi și Spanioli.

In Bosnia și Herzegovina latinii fac de asemenea ôre-care progrese; ele însă nu sunt de cât efemere.

La Serbi latinii întâmpină rezistență. Bulgarii și Românii din peninsula Balcanică trec la Roma sub *Ioanițiu* în 1204 și rămân până la 1234.

In Ungaria papiștașii încercă prin Unguri ca să convertescă pe Români, însă nu reușesc cu toate măsurile aspre ce se iaă contra lor. Din Ungaria se convertesc numai Cumanii.

Cât privesce Rusia, ea avu și timpuri când primi misionari papiștași, dar nu se supuse temeinic Romei. Tot așa Iberii.

Intrelocutorii din insula Rügen, din Holstein, Meclenburg și la Venzî catolicii reușesc și reușita lor este durabilă. Așa în insula Rügen introduce creștinismul episcopul german *Absalon* (†1201 Serbiu de la Nord fură convertiți de episcopul *Reno din Meissa* (1066—1107), iar Meclenburg și Holstein sunt supuși influenței catolice prin ducii Saxoniei și prin *Enric Leul* cu ajutorul lui *Viceliu*, episcop în Oldenburg (†1154).

Otto din Bomberg converti pe Pomerani (1124-1128 iar monahul *Christian* din monastirea Olivo pe Prusienî (1215). Acești din urmă însă nu se su-

clarat și Vilhelm cel tare, cuceritorul Angliei, dar cu el papa n'a intrat în luptă. Cât pentru Filip I al Franciei, acesta în cele din urmă primi măsura papei, până să se ivescă momentul oportun ca să respingă cu succes o așa teorie.

Lupta cu Enric IV era ușor de susținut. Acest rege avea mulți vrăjmași din cauza aroganței și a nepriceperei lui, cum și a purtării sale imorale. Mai ales Saxonii erau adversarii ai lui Enric din cauza cruzimelor lui.

Enric IV n'are prevederea de a alege momentul de luptă. El se pronunță contra decretului papei din 1075 și nu ține socotelă de urmările decretului în ceea ce privește clerul din împărăția sa. Mai mult, el primește la curtea sa pe mulți clerici excomunicați de papă. Atunci papa *Grigorie VII* chemă pe imperator la Roma ca să se explice. Imperatorul însă la un sinod din *Vorms* (1076) escomunică pe papa pe care-l numesce călugăr fals. La această excomunicare răspunde alta din partea papei, după care toți supușii imperatorului sunt deslegați de jurământul de credință către el. În fața acestei stări de lucruri și a principilor iritați contra lui, Enric IV face penitență și cere ertare papei în 1077 la castelul de la Canossa. Muștrat de Lombarzi că se pleacă papei, Enric IV se ridică din nou contra Romei. Resultatul final fu că papa și imperatorul perd din autoritatea lor. Dar lupta acesta pentru investitură avea să continue.

În aparență imperatori cedeză la dreptul de investitură. Acesta se vede mai ales din concordatul din 1122 încheiat între papa *Calixt II* (1119—1124) și *Enric V* la *Vorms*. De aci înainte episcopii se aleg de clericii catedralei și se confirmă de papa. Cu acesta episcopii își perd

din autoritatea lor și rămân în cea mai strînsă dependență de Roma.

O nouă lovitură primește autoritatea imperială în 1213 prin umilirea regelui Ión al Angliei (1199—1216), care la început nu vroia să primească amestecul papei în alegerea arhiepiscopului de la *Canterbury*, dar care în urmă se supuse. Și se supune acest rege în urma interdicțiunii cu care papa lovi Anglia și cu luarea țării sale și darea ei lui *Filip II* August, regele Franței. Cu acésta papii se cred și mai mult îndreptățiți a pretinde că ei aũ dreptul de a da regilor împărățiile și că nici unul nu poate conduce un stat fără învoirea lor.

Situația acésta bună pentru papii nu ține mult. Imperatori germani din casa Hohenstaufen nu admiteaũ papei dreptul de investitură; ei refușaũ papei supremația. Lupta scăzu din puterea papei, dar în cele din urmă tot el rămîne victorios cu înlăturarea acelei dinastii și cedarea posesiunilor lor principelui *Carol de Aujou*.

Sub papa *Bonifaciu VIII* (1294—1303) luptele imperatorilor cu papa reîncep. Acest papă se consideră încă suveran al tuturor domnitorilor. Însă tot cu el se începu și rădicarea puterei domnitorilor. Situația strălucită de sub papa *Inocențiu III*, care muri la 1216, începu să decadă. Sub *Inocențiu III*, papalitatea ajunsese la cea mai înaltă putere, cum nu se văduse pînă la el și cum nu s'a mai vădut nici după el. Urmașul său *Bonifaciu VIII* nu era omul care să scie să țină demnitatea la care *Inocențiu* ridicase papalitatea prin înălțimea caracterului și prin superioritatea inteligenței. Sub urmașii lui *Inocențiu* începe să se creeze un drept al popoarelor și care are o pu-

ales monahismul se presintă ca o turmă bine organizată și bine condusă din timpul papei *Grigorie VII*. Acest papă găsi în schimb un ajutor în monahii, cari cutrierau țerile ca predicatori ai penitenței. Unii dintre ei erau în adevăr cucernici și plini de zel și devotament curat creștinesc; alții însă fanatici și doritori de mărire deșartă. Un contrar al lui *Hildebrand* și apărător a cauzei lui *Enric IV*, anume episcopul *Valtram din Raumburg* combătea pe monahi ca farisei și ignoranți, cari căutau numai folose materiale și împedicau cultura în monastiri și căutau să țină tinerimea de la început în nesciință: *vae vobis scribae et pharisae hypocritae, vos enim intratis, nec sinitis introeuntes intrare.*

Buna-voința pe care *Hildebrand* o arăta monahilor în paguba vieței religiose și morale a acestor tagme, se resimți. Monahii apărau pe papa, dar uitau să-și facă datoriile, se presintați uniți și într'un glas supuși papei, însă se deteau în vilég ca nisce oi rătăcite. Cu toate acestea monahismul se întinde și nu arare ori se vedeați ómenii din treptele de sus ale societăței, că intrau în monastiri și îndeplinau acolo cele mai de jos în-sărcinări.

Cum cauzele care împingeau pe mulți la viața monahală erau multe, tot ast-fel și modul sub care se presintă monahismul era diferit. Mame nemulțumite cu viața socială, consacrau pe copiii vieței monahale, cum de exemplu este cazul cu *Guibert de Nogent* la începutul secolului al XII-lea. Ast-fel de mame își creșciau copiii sub directa influență a monahilor. Erau însă și de aceia cari doriau o viață ferită de grijele sociale și de aceia căutau refugiū în monastiri. Abatele *Guibert* acusa

pe unii ca aceştia pentru că au dat monastirilor un caracter lumesc şi le-au săcătuit mijlocele de traiu. *Cesar de Histerbach* spune despre aceştia : „Rarum esse quod pueri vel juvenes ad ordinem venientes, quorum conscientias fondus peccati non gravat, ferventes sind, vel in ordine tipedi et minus bene vivunt vel ab ordine frorsus recedunt“. Exemplul unor persoane nobile de a îmbrăţişa monahismul atrage pe mulţi la această viaţă. Aşa este cazul grafului *Ebrurd din Breteul în Picardia* la sfârşitul secolului al XI-lea. Mulţi se duc în monastiri din cauze de lipsă, bătă, închisore ori de frica vre unei pedepse. Că nu dragostea de a trăi în o viaţă sfântă era tot da-una motivul intrării în monahism, se vede din următoarele exemple : Un canonic se făcea monah pentru că-şi perdea la cărţi hainele ; tot aşa un tânăr de familie bună se hotărî să intre în monahism pentru că perduse la joc o sumă de bani. Când însă părinţii îi plăti datoria, el nu mai vroi să se facă monah. Erau unii apoi cari duceau viaţă imorală şi la un moment dat se hotărau să intre în monahism, dar după puţin timp reveniau la starea de mai înainte. Aşa de exemplu un preot care dusesse o viaţă lumescă desordonată, cădând bolnav intră în monastire ; cum se făcu bine, îşi reluă viaţa de mai înainte. Unii însă sub conducerea unor abaţi înţelepţi se îndreptau. Aşa se spune că odată *Bernhard de Clairvaux* se duse în vizită la amicul său graful *Theobald din Champagne*. Pe drum, aprópe de castelul grafului, întâlni o mulţime de hoţi condamnaţi la mórte şi cari erau trimişi să fie executaţi. Bernhard rugă pe graf să-î ierte şi să-î dea lui ca să vadă de nn-’i va putea face ómenî bunî. Graful se învoi şi Bern-

hard îi luă cu el la Clairvaux. Resultatul fu bun, toți se transformară în ómenî corecți și cărora nu li se mai putea imputa nimic.

Ast-fel monahismul fu un loc de transformare morală pentru mulți cari aveau norocul să între sub conducerea unor bărbați înțelepți. Viața monastiréscă era recomandată în tóte modurile. Așa abatele *Petru din Cluny* scrie unui cavaler care vroia să se facă monah, după ce mai întâiú va visita Ierusalimul, că este mai mult să caute cine-va pe Dumneđeú în cucernicie și evlavie, de cât să călătoréscă la Ierusalim. Influența monahismului se respândescé pretutindenî. Monahii erau consultați în diferite cestiuni însemnate. Monahii distinși prin cunoscințele și viața lor erau obiect de admirațiune și abea puteau găsi câte-va momente libere, față cu dorința luméi ce veuia la ei, ca să o sfátuiască și să facă rugăciuni pentru ertarea păcatelor. Lumea credincióasă mergea până acolo, că nu se depărta de ei până nu lua câte o bucățică din hainele cuvioșilor monahî. Urmarea acestei credințe fu, că încrederea luméi dete tótă considerația monahilor, pe când clerul mirén se vedea din și în și părăsit. Monahii la rîndul lor se sírguiaú a respândi pacea între ómenî, a împéca pe toți și a le cere ajutor pentru săraci. Monastirile apoi erau locul unde se cultivaú sciințele, artele și meseriile. La casuri de lipsă monahii ajutaú pe cei în nevoe. Așa în 1117 când era o fómete mare, în cât mulți muriaú de fóme, monastirea *Heisterbach* din Colonia împărți carne, pâine și zarzavat la 1500 de ómenî numai într'o și.

Dar între monahî se iviră și curente păgubitoare vieței monahale.

Aşa de exemplu unii umblău mai goi, alții se abțineau peste măsură de la mâncare. Contra acestora scrie episcopul Ivo din Chartres, că împărăția lui Dumnezeu nu stă în mâncare și băutură, ci în dreptate, bucurie și pace în Sfântul Spirit. Mai ales contra retragerii din lume și a petrecerii în locuri pustii se rădicară unii dintre bărbații însemnați ai timpului, arătând că însuși Mântuitorul din pustie a intrat în viața publică, ca să ajute lumea.

Cu timpul cucernicia vieții monahale, începe să decadă și în locul ei vine prefăcătoră, asemănătoare vieții farisaice, atât de mult combătută de Mântuitorul. De aceea bărbați ca *Raymund Lullus* combat și condamnă ast-fel de viață, căutând a dovedi că lucrarea din afară trebuie să stea în strânsă legătură cu interiorul. Dacă cine-va, dice el, se rógă, postesce și se pörtă în haine de penitență, fără a fi pătruns de sfințenia actelor ce sevîrșesce, cu acesta nu îndeplinesce poruncile Domnului. De asemenea, spune el, numai viața retrasă fără a ajuta pe frații din lume, nu este suficientă. Când un monah e-secută mașinalicesce acte de pocăință, ca să-l credă lumea sfint, face o faptă rea cu care păgubesce lumea și se perde și pe el.

Monahismul însă aduce servicii mai ales în luptele ce se nasc asupra multor cestiuni teologice, ajută biserica în convertirea păgânilor și o servește cu ocaziunea luptelor cruciate. În acest scop se înființază o sumă de ordine noi proprii de monahi și de monahii, cum și asociații de canonică regulari, cum și asociații de laici. Aceste din urmă luaă numele de Terțiară când se uniau cu câte un ordin monahal. De asemenea s'aũ înființat și ordine cavaleresci. Despre toate acestea vom vorbi în cele următoare.

§ 68. Ordine monahale. Ordine cavaleresci.

Pe lângă ordinele de monahă și monahii, care existau de mai înainte, se mai înființară în periodul acesta unele ordine mari și altele mai mici. Și unele și altele aveau organizația lor proprie și fie-căruia îi era determinat chiar de la înființare un anumit scop. Aceste ordine sunt:

1. *Ordinul Cartusianilor*. Acest ordin de eremiți fu înființat de către *Bruno*, un canonic cult și inteligent din Colonia, mai pe urmă conducătorul școlii din Rheims. Bruno ajunse la convingerea de a înființa acest ordin, din observația sa proprie, că traiul în lume nu poate duce la perfecțiune. El înființă o mănăstire într'o vale sălbatică la Cartusium, nu departe de Grenoble, unde în 1084 se duse cu 14 tovarăși. Viața eremiților aci era foarte severă, trăiau în celule deosebite, fie-care pentru el, se rugau totă ziua, păstrau o mare tăcere și se ocupau și cu studii spirituale și cu lucrări corporale. Ei înlăturau orice pompă și înfrumusețare chiar din serviciul bisericeii. Nu admiteau să aibă la ei nici aur, nici argint și când un graf, care visitase mănăstirea lor, le trimitea mai multe obiecte prețioase de argint, ei le resping și scriu grafului că nu întrebuințază nici aur, nici argint, nici pentru trebuințele lor, nici pentru biserică, deci la ce le-ar folosi? Atunci graful le trimite pergament, pe care ei îl primesc cu recunoștință, de orice ce se ocupă cu transcrierea cărților. Avera cea mare a ordinului consta dintr'o bibliotecă frumoasă. Viața lor fu tot-d'auna severă și prin acesta ca și prin ocupația cu științele se disting tot-d'auna printre cele-l'alte ordine monahale.

2. *Ordinul Cisterciensilor*. Ordinul acesta fu înființat de către un abate benedictin anume *Robert* care se trăgia dintr'o familie nobilă din Champagne și care fusese educat de mic într'o monastire. Cum Robert nu gasia mulțumire în ordinele monahale, s'a asociat cu mai mulți eremiți, cari duceau o viață riguroasă, în pădurea de la Moslesme. În urmă *Robert* se desparte de tovarăși și în Chalons la 1098 înființază ordinul Cisterciensilor. Trimis de papa *Urban II-lea* la monahii din Moslesme, Robert lasă aci pe scolarul său *Alberich* ca să conducă ordinul, aprobat și de papa Urban. Regula de viață a ordinului era acea benedictină, însă mult mai severă. Numărul membrilor crescuseră cu timpul, însă foarte puțin din cauza severității vieții. Numai când *Berhard din Clairvaux* ajunse conducător al ordinului, numai atunci membrii se înmulțiră și se făcură și alte monastiri, care observau regulele ordinului. În 50 ani se înființară 500 monastiri. *Berhard* era un bărbat de o cultură superioară, elocinte și foarte sever în viața sa. Sub conducerea lui ordinul se respândesce în Franța, Italia, Spania, Elveția, Germania, Anglia, Irlanda, Danemarca și Suedia.

Influența lui *Berhard* se resimți asupra lumii întregi din Apus și mai ales în timpul cruciatelor.

3. *Ordinul Premonstratensilor*. Intemeetorul ordinului este *Norbert*, năcut în Xanten între 1080—1085. La început trăi la curtea episcopului *Frederic I* din Colonia, apoi la curtea regelui *Enric V*, ca unul ce se trăgea dintr'o familie distinsă. Scapat ca prin minune în urma unei furtune, când trăsnișe chiar lângă el, *Norbert* intră în cler. El călători prin Franța și Germania ca predicator al penitenței și nu arare-ori

împăca pe cavalerii certați și muștra pe clerici pentru puțina lor serioșitate. Papa *Gelasiu II* cu tótă ura vrăjmașilor lui Norbert, îi învoi să predice unde va vroi. Papa *Calist II* confirmă învoirea dată de predecesorul său și ast-fel Norbert se retrase într'o pustietate, valea Prémonstre, în episcopia Laon. Aci Norbert înființeză ordinul, care pörtă numirea după locul unde luă nascere. La 1126 Norbert ajunge arhiepiscop la Magdeburg unde încercă să introducă ordinul său. El móre la 1134 cu mulțumirea că vedu mult bine săvîrșit de membrii ordinului.

4. *Carmeliți*. Ordinul acesta își are numele și origina din Orient, anume de la muntele Carmel din Palestina. Intemeietorul este un óre-care cruciat *Berthold* din *Calabria* (1156), despre care amintesce preotul *Ión Foca* după ce în 1185 vizită locul unde se înființase ordinul. La începutul secolului al XIII-lea patriarhul latin diu Ierusalim strămută ordinul în Europa, de óre-ce numai putea stă acolo din cauza mahomedanilor și'i dete o regulă nouă de viață. De acum ordinul începe să nege că ar fi fost înființat de *Berthold*, ci de către profetul *Ilie*.

5. *Franciscani*. Acest ordin, numit și al cerșetorilor, fu înființat la 1210 de către *Francisc* din *Assisi* în *Umbria*. *Francisc* se hotărî la acésta, atunci când luând parte la un serviciu în biserica din *Porhuncula*, ascultă evangelia despre trimitirea apostolilor la predică fără aur și argint. Tatăl său îl certă, iar cetățenii îl batjocoriau, când începu să predice sărăcia, el singur îmbrăcat într'o tunică négră, încins cu o funie și desculț. Totuși în 1210 póte strânge în juru-i vre-o 11 discipoli, dând formula și regula de viață a ordinului. Pe lângă

îndatoririle obicinuite ale monahilor, Francisc adăose sărăcia cea mai mare, așa că nu numai membrii în parte trebuiau să trăiască din mila credincioșilor, ci și întreg ordinul. Conducătorii ordinului se numiră servitori, iar membrii frați mici, (*fratres minores*) de unde și numirea de minoriți. În fruntea ordinului se afla un general. Pentru întreținerea ordinului membrii lui lucrau, iar la necesitate se adresau carității publice. Ordinul obținu aprobarea papei Inocențiu II cu multă greutate. De acum ordinul dobândește mulți membri și pe calea misionară ajută foarte mult bisericii latine.

În 1212 o discipolă a lui Francisc anume *Clara*, înființă un ordin femeesc după regulile lui Francisc. Mai pe urmă se înființă și un ordin al Terțiarilor. La 1226 Francisc móre și lasă după el mai multe mii de discipoli; el fu declarat de sfânt.

6. *Duminicianii*, ordin înființat de Dominicus, care se trăgea dintr'o familie de nobili din Caloroga în Costilia veche. În 1199 fu preot și canonic la biserica episcopală din Osma. Călătorind o-dată cu episcopul său în sudul Franței, observă că se înmulțesc Albingenjii, din cauza lipsei de predicatori buni. De aceea el singur se face predicator și începe să învețe contra sectanților. Mulți se adună în jurul său și cu toții închiriază o casă în Tulusa. Mai pe urmă înființeză un ordin pe care papa Inocentiu III îl aprobă. Regula după care se conduceau era aceea a fericitului Augustin, cu deosebire că înlătură posesiunea de averi, de unde se numesc și ei cerșetori și declară că ocupația principală a ordinului este predica, de unde se ia și numirea de „*ordo praedicatorum*“.

CULTUL

**§. 69. Noui abateri : împărtășirea sub o singură formă
Statuele în biserică.**

Biserica Romei reuși în acest period să dea cultului o desvoltare mai bogată ca în Orient. In această desvoltare însă nu păstră tradiția veche a bisericeii, ca să nu se atingă de părțile esențiale ale cultului și de aceea observăm și unele abateri. Așa pretutindenă unde Roma găsește aderenți, constrânge pe aceștia ca să introducă ritualul roman și să efectue liturgia în limba latină. Numai Slavii din Istria și Dalmația fură învoiți să aibă liturgia slavă cu litere glagolitice și să întrebuințeze la cult limba lor.

O depărtare mare de la spiritul de prudență al timpului anterior, se vede în înmulțirea numărului sfinților. Dreptul de canonizare din 1171 rămâne rezervat papei, care de multe ori iewă și hotărâri provisorii, adică declară provisor pe o persoană că este sfânt, ca mai târziu s'o primescă în rîndul sfinților. Acesta este usul așa dis de beatificare, ori de recunoscere a unui decedat ca meritos pentru venerare.

Tot așa sêrbătorile se înmulțesc. Unele din ele se depărtéză de la spiritul creștin și prin nume și prin felul cum se celebréză. Așa bună-ora era sêbătorea nebunilor și asinilor. Intre cele cu caracter creștin, dar departe de învêțatura bisericeii, găsim : 1. sêrbătorea nemaculatei concepțiunii a Sfintei Maria ; 2. sêrbătorea corpului Domnului.

Inovația cu stropirea orî cu turnarea apei la Botez deveni us general în acest timp.

O abatere însemnată de la doctrina bisericeii se făcu în liturgie. Acésta consta în darea Sfintei Impărtășiri numai sub o formă credincioșilor laici, pe lângă refuzul de a împărtăși pe copii. Introducerea usului de a se da Sfînta Impărtășire sub o singură formă fu considerată ca o eresie maniheică. Tot ca inovație apusenii întrebuintează la Sfînta Impărtășire azimă în loc de pîne dospită.

Oferirea Sfintei Impărtășiri sub o singură formă o întemeiaū apusenii pe cuvintele apostolului Pavel: «cine mănâncă orî bea cu nevrednicie», uitând că atunci, dacă locul s'ar explica așa, nici clericilor n'ar trebui să le permită împărtășirea sub ambele chipuri. Acéstă învățatură se răspândi repede prin *Thomas de Aquino* și *Bonaventura* Ei susțineau că sângele lui Christos ar fi nu sacramentaliter, ci numai ex unione naturali sub specie panis. Franciscanii și Dominicani apără mult acéstă inovație; totuși nu întreg Occidentul primesce inovația. Se opuneau mulți pentru-că până acum era în us și la ei împărtășirea sub ambele chipuri. Sinódele din Constanța, Basel și Trident declară acéstă inovație ca lege pentru biserica apusenă.

Abaterea acésta dă nascere la multe neînțelegeri, ca și cele-l'alte abateri ale bisericeii apusene, ba chiar este motiv de protestare. La începutul secolului al XV-lea Husiții din Boemia protestază contra învățaturei aceștia și sinodul din Basel (1434) le-a învoit întrebuintarea paharului la Sfînta Impărtășire, de unde ei se numiră calisetini orî utraquiști. Sinodul declară că refuzarea paharului la Impărtășire nu este de cât o lege disciplinară și

pe basa puterii ce are biserica acordă Boemienilor, pentru motive raționale, împărtășirea sub ambele chipuri, totuși sinodul pune obligațiune preoților ca să convingă poporul că sub o formă sau sub ambele forme acelaș mister este.

Tot între abaterile bisericeii apusene din acest timp este și introducerea de statuî în biserică. Ea se depărtază de practica bisericeii vechi ecumenice și introduce în biserică figurî colosale reprezentând pe Christos, pe Sfînta Maria, pe Sfîntii Apostoli, pe îngerî. Așa în biserica de la Vechselburg se află Mântuitorul avînd în juru-î pe Sfînta Maria și pe Ión Evanghelistul. Altarul este plin de statuî fôrte mari ale Mântuitorului, ale sfînteii Maria și ale sfîntului Ión și cu unele reliefuri mai mici cu figurî din Vechiul Testament. În Italia sculptura este reprezentată prin *Nicolae Pisano* (născut la 1200), căruia se datoresce o sumă de opere de artă ce se află prin bisericile de acolo. În Germania este renumită catedrala din Colonia, cea din Praga, din Erfurt. În catedrala de la Colonia este turnat în bronz figura arhiepiscopului *Frideric de Saaverden* († 1368); de asemenea se află acolo statuile Mântuitorului, ale sfînteii Maria și ale apostolilor în horul catedralei. Se mai află și altele. Statuî se vîd la cele mai multe biserici în portale. Cele mai vechi sunt acele de la biserica din Trier. Tot așa opere de artă sculpturală se găsesc în Franța, Anglia și Țêrile de jos. În Franța la catedrala din Chartres, la Notre-Dame din Paris, la catedrala din Amiens și la cea din Rheims. În Anglia la catedrala din Vells și la multe altele. *Giovanni Pisano* introduce stilul german în Italia. De la acesta rêmase multe opere, în deosebî statuia sfînteii Maria în biserica din Pisa. În general statuile din

bisericii se fac de lemn, de piatră, ori de alte materii asemenea. Ele, după învățătura bisericeii apusene sunt asemenea cu icónele pictate și trebuiesc venerate ca și acelea. Ast-fel că după ce s'a înlăturat grija de a nu se aduce vr'o atingere credinței creștine s'a desvoltat în apus cu mult gust sculptura, dar și cu multă depărtare de la spiritul bisericeii vechi.

INVEȚĂTURA.— SECTE

§. 70. Direcțiunea teologiei la apus

Șcólele teologice de la apus, mai ales acele de pe la monastiri și episcopii, care se înmulțiră mult în acest period, cum și situația politică în care se găsia biserica Romei, făcură ca sciința teologică să se desvolte mai mult la apus ca la răsărit. Este drept că am găsit și la răsărit activitate teologică și destule persoane însemnate prin lucrările lor; totuși, caracterul scrierilor din răsărit rămâne numai ca o imitație a literaturii patristice, pe când în apus apar lucrări originale. Nu puțin ajută sporirea culturii teologice și universitățile, care încep să se întemeeze de la secolul al XII-lea.

Inceputul unei direcțiuni sciințifice teologice se începe sub papa *Grigorie VII*. La acesta conlucrase nu numai papă ci și principii, ca, de exemplu *Ludovic VII* al Franciei, imperatorul Germaniei *Frideric I*, *Enric I* al Angliei și alții, cari sprijinesc sciința și dau tótă onórea acelor cari se ocupaă cu ea.

filosofie, scolasticii aŭ de basă pe *Aristotel*, nu însă după original, ci din traduceri arabe și latine. Spre a rădica credința la știință, scolastica aduce o sumă de argumente că doctrinele revelațiunii creștine sunt în armonie cu rațiunea omenească. Din filosofia aristotelică noua direcție luă prea puțin fond, în toate însă se folosi de forma aceleii filosofii (metoda).

Între scolastici se făcu cunoscut la început cu deosebire învățatul *Lanfrank*, un benedictin, superiorul monastirei Bec din Normandia, mai pe urmă arhiepiscop la Canterbury. Acesta scrie : „De corpore et sanguine Domini.“ Mai mult se distinse discipolul lui și urmașul la arhiepiscopie *Anselm* († 1109), care se consideră ca părinte al scolasticeii prin îmbunătățirea metodului speculativ. Principiul lui era : *credo ut intelligam*, orî în știință trebuie a pleca de la credință ca să ajungem în urmă la cunoștinți prin inteligență. Acestor doi le urmă : *Petru Lombardul*, supra-numit *Magister sententiarum*, episcop din Paris (1159), însemnat prin lucrarea „*libri quator sententiarum*“, care fu întrebuițată în școlile apusului 300 ani ; apoi *Albertus Magnus*, profesor de teologie la Paris și Colonia, care era din ordinul Dominicanilor. După el se distinge scolarul său *Thoma de Aquino* (1226—1274), cel mai însemnat pentru teologia dogmatică, pe care o urmăze și ađi apusenii. Din ordinul Fransicanilor este însemnat *Alexandru din Hales*, profesor de teologie la Paris și scolarul său *Bonaventura* (1221—1274).

Pe lângă direcția scolastică se dezvoltă și cea mistică. Reprezentanții acestei direcțiuni erau contrari scolasticilor și susțineau că în religie trebuie să se vorbească mai mult despre ceea ce simțim

cu inima, de cât a căuta motive raționale. Pentru mistică adevărata religie se cuprinde în iubirea de Dumnezeu.

Representanții cei mai însemnați ai acestei direcțiuni sunt: 1. *Bernhard din Clairvaux* († 1153), un bărbat distins printr'un sentiment religios profund și prin elocință; 2. *Hugo din Sfintul Victor* († 1141); 3. *Iohannes Tauler* († 1361) un predicator însemnat; 4. *Gerson*, 5. *Geinrich Suso* († 1366); 6. *Thoma din Kempen* († 1471); care a scris: „*de Imitatione Christi*“.

Unii dintre acești bărbați, amintiți mai sus, prin activitatea lor ajunseră la mare onóre pentru Roma. Aceștia sunt:

1. *Anselm*, arhiepiscop la Canterbury, însemnat pentru conducerea școlii de la Bec și prin răspândirea culturii și a religiosității. Ca arhiepiscop avu să lupte mult cu autoritatea lumescă pentru independența bisericeii. El scrise: 1. *Monologium*, în care tratéză argumentul antologic pentru existența lui Dumnezeu; 2. *Cur Deus homo?* în care dovedesce că Christos a fost Dumnezeu adevărat; 3. o carte despre păcatul original și despre concepția Sfintei Fecióre, în care pentru prima óră se introduce în Anglia învățătura despre concepția imaculată a Mariei; 4. mai multe rugăciuni.

2. *Thoma de la Aquino*, care de tînăr se retrase de lume și se duse în monastire ca să se ocupe cu știința și să servescă Domnului. La 17 ani era în ordinul Dominicanilor sub conducerea lui *Albertus Magnus*. Incă tînăr ajunse profesor de teologie la Colonia și Paris și se distinge ca predicator și expunător fidel al doctrinei creștine. Mai pe urmă fu profesor la Roma, apoi cardinal. Cú rând însă intră în monastire, unde se ocupă cu

sciințele și ajunse cel mai renumit dogmatist în apus. El muri în 1274. Scrierile lui sunt numeroase și pline de erudiție și înțelepciune creștină.

3. *Bonaventura*, numit așa de Francisc, după mórtea căruia intră în ordinul Franciscanilor la 21 ani a etăței sale. El fu amic cu Thoma de la Aquino, fu profesor la Paris și uimi lumea cu cunoscințele și virtuțele sale. Bonaventura se distinse prin scrieri, prin predici și prin dragoste creștină. El fugi de mărire, dar papa Grigorie X-lea îl făcu episcop cardinal la Ostia și'l trimise la conciliul din Lyon (1274). Bonaventura móre în 1274 și papa Sixtus V-lea îl puse în rîndul învățătorilor bisericeî. Din numeroasele sale scrieri, mai însemnată este *Breviloquim*, o carte de teologie.

4. Insemnat este și *Bernhard de Clairvaux*. Despre el se vorbi la ordinul monahal al cisterciensilor.

§ 71. Secta Catarilor, a Albigenjilor și Valdensilor.

Biserica apusénă avu să sufere multe neplăceri încă înainte de reforma religiósă a secolului al XVI-lea. Aceste nemulțumiri îi vin din partea unor sectanți, cari învață contra ei și tind prin toate mijlócele ca s'o arăte că nu mai represintă adevărata doctrină creștină. Neapărat că în parte ei aveau dreptate, când ne gândim la inovațiile introduse de biserica Romei și la modul ei de a se presenta ca stăpânitoare nu numai asupra întregii bisericeî creștine, dar și asupra statelor. Dintre aceste secte vom trata aci:

1. *Despre Catarî*. Din secolul al XI-lea în unele

părți ale Apusului, în deosebire în Italia de sus și Franța, începu să se răspândească unele învățături, care loviau în ierarhia și învățătura ce ea reprezenta. Aceste învățături prind în popor, care era nemulțumit pe multe locuri de clerici. În fruntea nemulțumiților erau nisce eretici. La început se răspândește în Italia, venind din Bulgaria, după ce acolo se stabiliseră Paulicianii și de acolo trimeteau misionari în toate părțile. Ereticii aceștia se numiau Catari și Publicani, pote o transformare a numelui de Pauliciani.

Catarii învățau că sunt două principii, unul bun și altul rău. Principiului bun se datoresce sufletul, iar celui rău materia și lumea vădută. Principiul bun este etern, cel rău este creat și cădută din starea de fericire. Christos este mai mic ca Dumnezeu, el n'are corp real. Sfântul Spirit este mai mic ca Christos și diferit în substanții de Tatăl și de Fiul. Omul este predestinat la fericire ori la mărte. Ei nu primesc Vechiul Testament, cu deosebire Iov. Psalmii, cărțile lui Solomon și profetii. Din Noul Testament primesc cu deosebire evangeliile. Resping tradiția, n'au sfinți și nici rugăciuni pentru ei. Invierea n-o admiteau. Ereticii consideraau numai biserica lor curată, pe cele-lalte însă ca sub stăpânirea lui Antichrist. Din Taine nu admit nici una, botezul este numai o spălare cu apă. Învățau însă despre un botez intern, de aceea cereau să se reboteze aceia cari intrau în secta lor. Preoții adevărați erau numai la ei. Sectarii aveau un șef, care locuia în Bulgaria, 12 magistri, 72 episcopi, diaconi și misionari. Ei se împărțeau în perfecti și imperfecti, aveau școle în multe părți, nu mâncau carne și se ocupaau cu lucrul.

În 1184 papa *Lucius II* și conciliul din Verona condamnă pe Catari; totuși ei se răspândesc mereu, așa că *Inocențiu III* se vede silit să ia măsuri severe contra lor.

2. *Albigenji*. Aceștia s'au numit ast-fel după orașul Albi, unde erau în număr foarte mare. Învățații începuse să arate nesciința clerului, iar poezii își râdea de el. Un nou curent, distins printr'o ascasă severă și prin fanatism contra bisericeii, îea locul ierarhiei bisericesci. Acest curent era condus în Franța de către Albigenji, cari duc până acolo lumea că nu mai primesce pe preoți. Bisericile ajung góle, preoții nu mai au serviciu, lumea rămâne fără preoți, ómenii muriau fără a fi împărtașiți și copiii nu mai erau botezați. Sectanții învătau că lumea fu creată de diavolul, nu primiu Vechiul Testament, biserica, Tainele și serviciul dumnezeesc extern. În viața lor de și erau severi, ca și Catarii, totuși erau periculoși pentru stat, de óre-ce nu se supuniau la nici o lege bisericescă orî civilă.

Față cu învățătura ereticilor și în vederea situației de plâns care se crease bisericeii, pretutindenii pe unde erau ast-fel de sectanți, papa *Inocențiu III* luă măsuri severe. El făcu acésta mai ales pentru că nu reușise prin cuvînt ca să-î întórcă de la calea lor greșită. Monahii din ordinul Cisterciendilor sunt trimiși la ei cu puteri depline ca să îea măsurile ce vor crede contra ereticilor. Spre mirarea papei, unii din ei se asociază cu ereticii. În cele din urmă biserica se uni cu statul și împreună hotărîră o cruciată contra ereticilor în 1209. Numai inquisiția i-a nimicit după o luptă de 20 ani. În secolul al XIII-lea se mai ved Albigenji în Anglia.

dincioșilor; 7. Resping Tainele, ceremoniile, purgatorul, celibatul, posturile și venerarea sfinților; 8. clericii toți nu trebuie să aibă bunuri temporale; 9. Resping tradițiunea și învățătura Sfinților părinți și scriitorii bisericesci.

§ 72. Indulgențele și escomunicarea

Biserica Romei din diferite motive întrebuiță pentru ajungerea scopului ce urmărea și mijloce contrare cu învățătura creștină. Condusă în mare parte de morala iesuitică că scopul justifică mijlocele, Roma procedă în multe cazuri cu atâta ușurință, în cât justifică nemulțumirea generală ce se arăta contra ei aprópe din tóte părțile, după Inocentiu III-lea. Între aceste mijloce vom trata aci:

1. *Indulgențele.* De mult începuse să se stabiléscă că la determinarea penitenței nu trebuie să se aibă în vedere lungimea timpului, ci în fluenta ei asupra sentimentului. Totuși rămâne încă în conștiința bisericeii necesitatea mărturisirei și ertarea păcătosului priu puterea dată preotului de a lega și a deslega. Episcopii aveau dreptul de a decide în diferite cazuri; însă pe de o parte unii credincioși din propria lor hotărîre, de alta chiar episcopii, cer Romei deslegarea cum să se procedeze în unele împrejurări. Acest obicei face ca episcopii cu timpul să pėrdă din autoritatea lor și să se recunóscă dreptul suveran al papei și în ertarea păcatelor. Călătoria credincioșilor la Roma se făcea din cauză că acolo găsiau mai bine ertare pentru păcatele lor, de multe orî fórte grele, de cât la episcopii respectivi. Față cu acest obicei unii episcopi protes-

extinderea puterii lor de *escomunicare*. Este drept că biserica are dreptul de a escomunica din sânul său pe aceia, cari prin învățăturile și purtarea lor devin periculoși bisericeii și creștinilor. Ea are să încerce însă toate mijlocele pentru ca să îndrepte pe cei abătuti și numai când îi vede că se țin cu îndărătnicie pe calea apucată, are să pronunțe escomunicarea. Biserica Romei însă și acum, după cum și mai înainte, nu ține seamă de practica bisericeii. Ea escomunică din sânul ei pe toți câți se opun pretențiilor ei. Escomunicarea se dedea mai ales de papa, dar și episcopii se folosiau des de ea, așa că imperatorii se văd siliți a lua măsuri, chiar unii episcopi încep să se plîngă, că prea se nesocotesc legile bisericesci în pronunțarea escomunicărei. Așa face bună-ora *Hinkmar* din Rheims. Numai când puterea papilor decade, escomunicarea perde din valora ei și în acest timp imperatorii ard bulele de escomunicare, cum face *Filip cel Frumos* al Franței. Sinódele se pronunță și ele contra modului ușor cu care se deteau bulele de escomunicare. Așa se face la Constanța și Basilea.

Cum vedem încercările papilor de a lovi în doctrina bisericeii au de rezultat pierderea autorității de care se bucurau, dar în acelaș timp și revenirea lor la sentimente mai creștinesci. Nici indulgențele nu se vor mai da cu anihilarea Tainei Penitenței și nici escomunicarea nu se va mai îndrepta contra persónelor care n'aveau altă vină, de cât nu se supuneau actelor arbitrare ale papilor.

PREGĂTIRI PENTRU REFORMA

§ 73. Nemulțumire generală în biserica de apus și tendințele de reformă.

Din expunerea ce am făcut asupra abaterilor Romei și din arătarea curentelor de nemulțumire ce se observau în apus, care se manifestaū prin secte vrășmașe Romei, se constată că în întreg apusul era o dorință ca să se reorganizeze biserica. Roma prin purtarea sa arătase lumei că s'a depărtat de la calea indicată de învățătura creștină și prin introducerea a o sumă pe inovații se punea în calea progresului. Ea nu mai era biserica, care pe când reprezenta doctrina ecumenică, se îngrijea de binele credincioșilor. Tendințele de dominațiune trasformase pe conducătorii ei în nisce instrumente lacome, gata de a profita de cea mai mică slăbiciune omenescă, ca să-și mărească puterea. Istovită prin lupte de multe ori sterile, Roma nu mai putea rezista, mai ales când începea să se formeze un fel de drept al popórelor, din care să reiasă conștiința demnității statului. Roma nu va mai avea de cât curajul rezistenței, dar îi va lipsi puterea morală, pe care s'o pótă opune curentelor uriașe ce se forméză. Și cum ar fi fost în stare papii de multe ori necredincioși, ca să-și apere credința? Cum s'ar fi opus lumei laice, sătulă de tirania papilor, nisce papi la ale căror curți domnia immoralitatea? Ce ajutor să găsească papii în clerul înalt, când el era urit de popor pentru purtarea sa aspră? Nu! Un cler care apăsa poporul și își petrecea viața în fapte necreștine nu mai avea dem-

nitatea ca să se susțină și încă să mai sprijine și pe papa. Cu deosebire poporul și șefii lui — se vor declara aprigi inamici ai papei, când vor avea la spatele lor pe chiar clericii distinși prin cultura și viața lor și cari se vor manifesta pe față contra stărei de lucruri din biserica Romei.

O nemulțumire generală începe a se manifesta pretutindenă. Lumea creștină nu mai putea suferi ca prin inchișiție să i se impună credința. Mijócele de care se foloseau papii erau din cele mai rele.

Dacă se mai vedea lume evlavioasă către papa, acesta se datorea puterii sentimentului religios și deprinderii. Un sinod chiar—acel din Constanța —pronunță anatema contra papei *Ión XXIII* și'l învinuia că este ateu și criminal. Un *Inocențiu VIII* (1484—1492) avea 16 fii bastarđi, pe cari i întreținea din averile pontificale, iar papa *Alexandru VI* (1492—1503) era cel mai desfrînat și mai feroce, murind de otrava pe care o pregătise unora din cardinalii săi.

Incercări de reformă se vęd chiar în sînul bisericei. Sinódele din Pisa (1409), Constanța (1414—1491) și Basel (1431—1438), cer cu tărie ca să se reformede biserica în capul și în membrele ei. Papa nu pricepe situația și continuă pe calea apucată; el vroesce reforma, dar nu admite nici să se vorbescă de persóna sa, necum să se facă vr'o atingere în cele ce el vroia. De aceea un Iuliu II (1503—1513) nici nu ține socotélă de cele ce se spusese și se hotărise în sinódele amintite de acei cari vedeau rēul bisericei. Preocuparea sa era resboiul și întinderea dominațiunei. Ast fel îl vedem luptând cu Germania, cu Italia și Franța.

Principiū, cari sărăcise în luptele cruciate, nu vedeau cu ochi buni pe papa. Ei nu vroiau să-și părădă autonomia, dar se vor uni la nevoie cu regii pentru a lupta contra papei. Vor cerca de asemenea ca să pună mâna pe averile bisericești, oferind ajutorul lor inamicilor papei atunci când se va presenta ocaziune.

Contra papilor și ca ajutători la reforma ce se va face în biserica apusă fu și *umanismul*, o direcție culturală, care tindea la reînvierea studiului clasic. Încă înainte de căderea Constantinopolului Grecii erudiți se duc în Italia și în alte părți ale Apusului. Aceștia respândeau studiul clasicilor greci și provocau pe apusenii, ca să se ocupe cu el în legătură cu al clasicilor latini. Unii italieni ca *Aurispia* și *Francisc Filelfo*, învățați în școlile greciști de la Constantinopol, transplantară în țara lor cultura obținută. Florența și Roma ajung orașele principale ale umaniștilor. Învierea literaturii latine clasice se datorează lui *Petrarca* și *Boccaccio*. Și unii și alții — greci și italieni — încep o viață nouă, din care teologia pierde. Ea pierde din cauza situației bisericești cum și din cauză că teologii se întrec a fi umaniști, pe când umaniștii deconsiderau religiunea. Umaniștii combat scolastica ca o direcție secă, fug de ea și cad în opinii contrare creștinismului și favorabile scriitorilor păgâni.

Se citesc cu predilecție poezii grecești și latine, dar se deconsideră Noul Testament. În Spania umanismul este creștin și lui se datorează biblia poliglotă de la Alcalá. În Germania umanismul găsește contrari în episcopi și în ordinul Dominicanelor. Aci este însemnat *Reuchlin*, prin scrierea sa «*Epistolae obscurorum vivorum*» ca un

§ 74. Vicleff, Huss, Savonarola.

Representanții nemulțumirei generale contra bisericeii apusene, pe lângă umaniști, sunt acești trei bărbați, cari chiar cu riscul vieții lor luptă pentru introducerea unei vieți bisericesci în spiritul creștinismului. Câte-și trei fură animați de idei bune și folositoare, de și în învățăturile lor au și erori. Aceste erori sunt urmarea naturală a spiritului de reacțiune ce se face și dacă un timp vor turbura conștiințele creștine, va veni vremea de reculegere, care va arăta aceea ce este bun și conform cu doctrina lui Christos.

Să vedem cum fie-care lucră ca precursor al reformei.

1. *Vicleff*. *Ión Vicleff* se născu într'un sat al ducatului de Jork în 1324, studiază la Oxford și se consacră vieții clericale. El era de un caracter statornic și de o inteligență alésă, cum au recunoscut mulți din compatrioții săi. Nemulțumit cu situația în care se afla biserica, Vicleff în predicile sale arăta relele în care se afla monahismul și clerul superior. Cuvântările sale găsiau aprobarea ascultătorilor. Monahii însă îl acuză de eresie la papa Grigorie XI, iar acesta poruncesce să se cerceteze cazul. Cercetarea n'are nici un rezultat, căci el era sprijinit de rege. Incurajat, Vicleff predică mai cu tărie și atacă nu numai disciplina bisericeii, ci și învățăturile ei, mai ales aceea privitoare la Transubstanțiere, imitând pe *Berengar din Tours*. Atunci universitatea, care-l sprijinea, se pronunță contra învățătorei sale. Un sinod ținut la Londra condamnă 24 de propozițiuni din doctrina lui Vicleff. Ca urmare el fu

depus din oficiul său și constrâns a se supune autorității papei. După acesta se retrage la parochia sa Lutternorth și móre la 1384 în etate de 60 ani.

Invățaturile lui Vicleff se găsesc expuse în scrierea sa *Triologus*. Aci el învață că numai Sfînta Scriptură este isvorul de cunoștință al creștinismului; deci respinge Tradițiunea. De asemenea se pronunță contra indulgențelor, a mărturisirei, a Tainei Sîntului Maslu, a venerărei sfinților, contra monahismului și a clericilor. Despre Taine învață că ele aũ putere numai când cel ce le sãvîrșesce este în stare de curățenie perfectă. Vicleff învață apoi că nimeni nu trebuie să se supună autorității civile ori bisericesci, dacã reprezentanții ei sunt vinovați de ucidere. În biserică nu recunósce de cât preoți și diaconii și se pronunță contra averilor bisericeii, cerënd putere civile ca s'o iewa asupra ei.

Vicleff avu mulți adepti numiti vicleffiti și cari se luptau ca să iewa bisericeii averile și să le dea statului. Imperatorul Enric IV luã mäsuri aspre contra lor. Doctrina lor fu condamnatã de un sinod ținut la 1413 la Romund și la Constanța.

2. *Huss*. *Jón Huss* era predicator la capela Bethleem din Praga, confesor al reginei și profesor de teologie la Praga.

El făcu cunoștință cu scrierea lui Vicleff „*Triologus*“ și i plãcu mult. Corect, elocinte și deprins cu dialectica, Huss se alipesce la învățatura vicleffită și opune mare rezistență papei. El recomandã să se citescã scrierea lui Vicleff și traduce *Triologus* în limba boemã. De acaiași părere cu

el era și *Ieronim Faulfisch*, un nobil care se afla la curte și care preda artele libere.

Succesul ce obținea Huss făcu pe arhiepiscopul din Praga, ca să opréscă citirea scrierilor eretice, pe care le declară bune de ars. Lucrarea arhiepiscopului se lovea de autoritatea regelui Venzel, care favorisa pe Huss.

Intervenirea papei *Alexandru V-lea* din 1409 are acelaș rezultat. Mai pe urmă papa *Ión XXIII-lea* însărcinează o comisiune, care să cerceteze învățătura lui Huss. Acéstă comisiune în 1413 declară pe Huss și pe prietenul său *Ieronim* de eretici și se pronunță pentru escomunicarea lui și pentru interdict la toți cari se alipesc de ei. Arhiepiscopul din Praga execută și pronunță interdictul asupra orașului Praga, cu escepție de castelul regal. Huss însă nu se descurajază. El plécă din Praga și pretutindenî pe unde se duce predică contra papei și a cardinalilor. Apoi compune și câte-va scrieri. Așa : « *Anatomia membrorum Antichristi, De sacerdotum et monahorum carnalium abominatetione, De mysterio iniquitatis Antichristi și Tractatus de ecclesia.* » Din acestea se vede că Huss învăța : 1. Că șeful bisericeî este Christos ; 2. că biserica este un corp mistic ; 3. că membri ai bisericeî sunt numai cei predestinați ; 4. biserica este o societate nevêdută, decî n'are nevoie de conducători vêduți ; 5. pocăința singură aduce mântuirea ; 6. creștinul nu datoresce nici o ascultare bisericeî. In deosebî de Vicleff, Huss primesce Transubstențierea. Universitatea din Praga respinse multe din învățăturile lui Huss.

După o predică zelósă pe la sate, Huss se întorce la Praga. Papa care auđise de succesele lui Huss, îl chémă la sinodul din Constanța să

se justifice. La sinod luă parte și imperatorul *Sigismund*, care acum era pe tron. De și avea asigurarea imperatorului, totuși Huss fu pus sub pază până să se pronunțe sinodul. Acesta condamnă ca eretice 40 propoziții din scrierile lui și cere să se supună decisiunii recunoscându-și erorea. Hus refuză și la 15 Iulie este condamnat ca eretic, după care fu ars pe rug.

Decisiunea sinodului provocă nemulțumire în public și acesta crește mereu. Un óre care *Ión Ziska* se pune în fruntea husiților și se adună pe muntele Hardistin, numit de ei Tabor, de unde se ȋic și taboriți. De aci în număr de vr'ó 40000 se duc la Praga și încep lupta contra catolicilor. Ei dărâmă casa municipală, aruncă 13 consilieri pe ferestre, pe cari lumea de afară îi masacră, apoi plécă în alte orașe și prin sate și nimicesce totul prin sabie și foc din ale catolicilor. După mórtea lui Ziska husiții se împart în Calixtini, cari cereau Impărtășirea sub ambele forme și Taboriți, cari rămân strâns la doctrina lui Huss. La sinodul din Basilea (1431) Calixtini se unesc cu Roma, care le învoi paharul la Sfinta Impărtășire. În 1434 Taboriții sunt învinși de Calixtini, după care unii dau nascere sectei fraților moravi.

3. *Savonarola*. *Ieronim Savonarola* se ridică contra bisericeii apusene, respingând mărturisirea și indulgențele; el susține Impărtășirea sub ambele spețe. Se născu în Ferrara (1452) și din 1489 se afla la Florența, unde ea monah în ordinul Dominicanilor se îndeletniciu cu citirea scrierilor lui Casian, Ieronim și Augustin și cu Sfinta Scriptură. Dotat cu talent oratoric, curënd se face vestit prin predicele sale, în care ataca pe

papa și clerul pentru imoralitatea în care se afla. Ținta sa era ca să formeze un curent pentru reforma bisericeii. Papa *Alexandu VI-lea* îl chemă la Roma, dar el nu se duce. În urmă papa îi ridică dreptul de a predica. Cum Savonarola nu înceta, el fu prins din ordinul papei și 15 din cei mari inamici ai lui Savonarola, fură transformați în tribunal pentru judecarea învățăturilor lui. Tribunalul îl declară eretic și 'l condamnă la mörte.

La 23 Mai 1498 Savonarola fu ars.

Scrierile lui Savonarola sunt: *Triumphus crucis*, *De simplicitate christianae vitae*, despre Psalmi, epistole spirituale și axetice și predică. Din ele se vede că acest bărbat era cult, în multe părți original și cu o dorință fermă pentru îmbunătățirea stărei morale.

PERIODUL AL IV^{-lea}

ISTORIA UNIVERSALA BISERICÉSCA DE LA 1453 PÎNA ASTA-ZI

BISERICA ORTODOXĂ

§ 75. Căderea Constantinopolului sub Turci.— Biserica sub Mahomed II și urmașii săi.— Firmanul dat patriarhului Ghenadie.

Progresele mari pe cari Turcii le fac în Europa, aŭ o mare înrîurire și asupra bisericeii ortodoxe de răsărit. Mai ales ortodoxismul suferă toate urmările triste ale perderilor, ce le îndură statele ortodoxe, pentru că el în tot-d'a-una a fost în strânsă legătură cu statul. În răsărit nu se vede nici gândirea de vr'o supremație a bisericeii asupra statului, necum să se găsească că vr'o dată că biserica de aci ar fi exercitat o ast-fel de autoritate. Strâns unită cu statul, biserica ortodoxă se bucură când el merge bine și se întristeză când vede că vin asupra-i greutăți, pe cari însă tot-d'a-una le împarte cu el.

De aceea când mehomedanismul ajunsese până aprópe de Constantinopol, biserica de aci, mamă a ortodoxiei, suferă, cum am ȓis, urmările triste ale puterei musulmane, cum suferău și cele-l'alte biserici patriarhale din Asia, cari fuseseră aservite de Turci. Iar când în 1453 Constantinopolul cade, situația patriarhieii de aci se schimbă cu totul. De acum înainte nu mai există o împărăție bizantină, nici o biserică ortodoxă patriarhală ca până acum. Se înțelege că dacă Grecii perd cu totul independența, biserica nu se nimicesce de

tot. Trăește biserica, dar câtă suferință pe ea, ca să vadă un ture conducător al statului și catedrala ei, *Sfinta Sofia*, împreună cu cele-lalte biserici mai mari din imperiū, transformate în moschee. Și dacă motive de ordine politică n'ar fi silit pe învingătorul Mahomed II (1451—1481) să acorde ore-cărî avantajii bisericeî, de sigur că starea acesteia ar fi fost și mai grea. Biruitorul scia însă că trebuie să liniștească pe creștinii din Constantinopol, ca să pótă avea siguranța ordinei în noua sa capitală. Ast-fel, și pentru acest cuvînt, creștinilor li se asigură libertatea religioasă. Acei din Constantinopol, pe basa asigurărilor date, își aleg patriarh în locul ce era vacant, pe *Gheorghe Școlarul*, un renumit învățat, care este cunoscut sub numele de *Ghenadie II* (1454—1456 † 1459). Acestuia sultanul, pe lângă investitură, i-a mai conferit și titlul de Etnarh al Grecilor creștinii din împărăția turcescă. Tot pentru ca să pótă căpăta încrederea creștinilor, Mahomed II ceru de la Ghenadie să-i presinte confesiunea de credință a creștinilor, ceea-ce patriarhul și făcu.

Mai mult încă, de la vorbe sultanul trece la fapte și printr'un firman dat patriarhului Ghenadie asigură libertatea religioasă. Iată în dispozițiile sale principale cuprinsul acestui firman.

Ca primul și cel mai însemnat oficiū pentru conducerea supușilor săi, Mahomed recunoște patriarhatul din Constantinopol. Patriarhului îi recunoște rangul unui pașă de clasa întâia și 'l întărește în drepturi bisericești și civile peste națiunea grécă. Salarul i se plătește din casa statului iar organizația sinodului rămâne aceeași de până acum. Sinodul póte cere sultanului în-lăturarea patriarhului și acesta, apreciind moti-

vele, decretéză depunerea. Patriarhul are conducerea bisericilor și monastirilor și pôte depune pe episcopi și arhiepiscopi cu beratul sultanului. De asemenea își păstréză dreptul de a pedepsi pe clerici.

În afaceri civile patriarhul are jurisdicția asupra afacerilor de căsătorie și divorț și este competent să judece diferendele ce s'ar nasce între Greci, dacă ei se adreséză lui. Firmanul recunoște patriarhului dreptul de a pune dări asupra clerului și fie-care grec este obligat a testa bisericeii pentru întreținerea ei și a clerului a treia parte din averea ce rămâne după el. Tóte acestea aveau menirea să facă pe Greci să nu mai vadă în Turci nisce vrăjmași.

Ghenadie a sciut să folosescă dispozițiile cele bune ale lui Mahomed pentru folosul bisericeii, înființând și o mare școlă în Fanar, în această parte a capitalei pe care cuceritorul o dete populațiunei grece.

Cum însă intențiunile Turcilor nu erau curate, liniștea n'a durat mult. Ghenadie se retrage din scaun peste 2 ani, iar urmașii săi sufăr mult de la tirania turcescă. Așa *Iosef I* (1464—1466), al treilea urmaș al lui Ghenadie, are durerea să se vadă maltratat de Mahomed II, pentru că nu vroise să dea aprobarea sa la o căsătorie neînvoită de legile bisericesci.

Odată calea acesta apucată, n'a fost greu să se continue, mai ales că și fanarioții veneau în ajutorul turcilor. Aceștia setoși de bani, profitau de decadența Grecilor, luau bani pentru a confirma pe patriarh, așa că cu greu se va urca de aci înainte pe scaunul patriarhal vr'o persoană cu merite. Se vor vedea nu numai aprobări de pa-

gorie al V-lea numai bănuie că ar fi de partea revoltaților, este spânzurat la ușa bisericeii. Furia Turcilor se deslănțuesce nu numai în Constantinopol, ci în întreaga biserică ortodoxă de sub dominația turcască. Nu se mai respecta nimic, nici avere, nici porsónă, nici demnitate: toți cădeaș sub furia turcască. În turbarea lor Turcii încep să regrete că n'aș știut să sfirșescă mai de timpuriu cu biserica creștină. Dar ceea ce n'aș făcut în mai mult timp, încercă să facă acum cât mai repede. Numai că Dumnezeu n'a părăsit pe ai săi și prin puterile Europei opresc pe Turci să-și esecute planul lor neuman. Prin hatisherif din 1839 sultanul *Abdul Medschid* garantază din nou libertatea religioasă a creștinilor, pe lângă celelalte drepturi cetățenesci. De fapt nu fu de mare folos nici acest hatisherif, căci Turcii, barbari din firea lor, uitaș lesne că datoresc omenie locuitorilor baștinași. Abia după 1856, în urma tractatului de la Paris, Turcii par mai dispuși să asculte de poveștele puterilor europene și prin manifestul din 1857 (așa șis Hatihumajun) sultanul garantază libertatea creștinilor din imperiul său. Din acest timp s'ar putea șice, că creștinii aș văduț împlinită și arșetőrea lor dorinșă de a nu mai fi persecutați din motive religioșe și de a se da voe mahomedanilor de a trece la creștinism, atunci când vre unul din ei ar voi. Dar o libertate efectivă și drepturi respectate n'aș creștinii din imperiul turcesc de cât după rēsboiul din 1877—79 declarat de Ruși Turcilor și la care aș participat cu atâta succes și armatele române sub înșelēpta conducere a *A. S. Principelui Carol, aș Rege al României*.

Starea tristă în care s'a gășit în tot acest timp creștinii din imperiul otoman, a făcut înșă pe-

chee, iar creștinilor abia li se încuvințeză ca să-și ȳidescă unele de lemn. Pedepsele cele mai severe se iaū contra clericilor și a creștinilor și mulți nu scapă de cāt trecând la islamism.

Insă tóte aceste mēsurī nu produc rezultatele dorite. Biserica scie sã se menținã, iar Turcii s'aū vęđut siliți ca sã primescã obligațiunile puse de puterile Europei pentru asigurarea libertãții religioase a creștinilor.

§ 77. Incercãrile papilor de a atrage pe ortodoxi la romano-catolicism. — Enciclica lui Pius al IX-lea și rēspunsul patriarhilor orientali.

Biserica romano-catolicã n'a uitat sã se foloseascã de cea mai micã împrejurare favorabilã ei, ca sã-și lãrgescã cercul de activitate. Mai ales nu uita ea, biserica ortodoxã, care îi stãtea în cale și de care se temea ori cãnd, ca de una ce reprezenta adevãrata învęțãturã a Mântuitorului Christos. Fãlșificase ea, biserica romano-catolicã, istoria, își fãurise documente noi cu care sã anihileze pe cele vechi; dar nu putea opera cu ele pe cãtã vreme sta în picióre biserica ortodoxã de rēsãrit. De aceea biserica papalã e cuprinsã din cãnd în cãnd de o mare dorințã de a atrage în brațele ei și pe creștinii ortodoxi și le aratã mare dragoste. Mai ales își arãta acestã dragoste cãnd biserica ortodoxã trecea prin grele împrejurãri de existențã, ca bunã-órã atunci cãnd Turcii o sleia prin mēsurile arbitrare ce lua în contra ei. Și ceea ce romano-catolicii încercaserã mai înainte, încercã și acum. Ei își închipueã cã

sintă patriarhului o expunere a învățătorei lor și mai pe urmă și o traducere grăcă a scrierei lor *compendium theologicum*. Lucrurile nu mai puteau merge în fasa acésta, corespondența era zadar-nică, teologii din Tübingen țineaū la învățătu-rile lor și nu reveniaū la credința adevărată. De aceea patriarhul Ieremia în 1581 le răspunde pentru ultima óră că nu póte fi înțelegere între el și ei și că pe viitor nu va mai răspunde. Cei din Tübingen însă nu lasară scrisórea patriar-hului fără răspuns și cu acésta se încheie cores-pondența.

În secolul al XVII-lea încercări de unire se fac din partea calvinilor din Svițera, Olanda și Anglia. Reformatorii vin în relațiune cu orto-doxii prin *Ciril Lucaris*, patriarh al Alexandriei (1602—1621) apoi al Constantinopolei (1621—23, 1623—30, 1630—34, 1634—35, 1637—38). Ciril era de loc din Candia, studiasse în Padua și fă-cuse călătorii prin Italia, apoi în Geneva cunos-cuse doctrina reformată. Ajuns conducătorul unei șcóle ortodoxe din Ostrog (în Lituania), Ciril luptă contra iezuiților de aci. Pentru acésta atrase ura iezuiților și scăpă de ei numai cu fuga. Ducên-du-se în țera sa, fu ales Patriarh al Alexan-driei, în locul decedatului *Meletie Pigas*, apoi trecu la Constantinopol. Aci avu de luptat cu emisarii romano-catolică, contra cărora fu ajutat de Olandeză și Engleză. Încă înainte de a fi pa-triarh la Constantinopol trimise la Oxford pe *Mi-trofan Critopulos* ca să studieze. Acest fapt, ca și lupta contra iezuiților, îi atrase multe perse-cuțiuni, fiind de 6 oră depus din scaun, iar în cele din urmă ucis de Turci. Aceștia după in-

trigele iezuiților credeaū pe Lucaris că le este împotrivă.

Ast-fel Ciril Lucaris cade victimă a uneltirilor iezuitice.

Anume, acești emisari ai papei pun în socotéla patriarhului o mărturisire de credință, care apăruse atunci la Geneva. Iezuiții au fost ajutați de *Ciril II Contaris* din Berea, care ocupase de două ori scaunul patriarhal în timpul depunerii lui Lucaris și care acum se urcă pentru a treia oră la demnitatea acésta. Mărturisirea atribuită lui Lucaris s'a publicat pentru prima oră în latinesce la 1629 și apoi în grecesce la 1633. Cuprinsul acestei mărturisiri fiind plin de eresii calvine, patriarhul învinovățit că este autor al ei, era ușor de pus sub acusație. Singura greșală a lui Lucaris a fost că n'a protestat public contra lucrărei ce apăruse sub numele său, ceea-ce a îndreptățit pe toți să credă că în adevăr el este autorul, așa precum susțineau iezuiții.

Prin ast-fel de procedări biserica ortodoxă perdu mult. Patriarhii se înlocuesc cu iuțelă și de la Ciril pînă la 1671 s'au succedat 15. Iar cînd în 1671 ajunge patriarh Dionisie de la Larissa, marele vizir 'l primesce cu nisce vorbe aspre și îndreptățite care denotă decăderea bisericei.

§ 79. Sinoade contra latinilor și protestanților:
Constantinopol 1634, Iași 1642, Constantinopol 1756.

Incercările romano-catolicilor și ale protestanților de a atrage pe ortodoxi la confesiunile lor, m'avură rezultatul pe care-l așteptau străinii de mém și de lege. Credința adevărată, așa cum era

Lupu în înțelegere cu *Petru Movilă*, Mitropolitul Kievului și cu *Varlaam* Mitropolitul Moldovei, convocă sinodul de la Iași, cu scop de a formula punctele de credință ale bisericei ortodoxe, ca ast-fel să înlătore acușația romano-catolicilor prin care ea era învinuită că s'a alipit de calvinii, cum și de a mărgini răspândirea între creștinii a fel de fel de catehismuri calvinesci, care se introduceau în principate. Deja înainte de convocarea sinodului, *Petru Movilă* detese la lumină opera sa *Mărturisirea credinței ortodoxe*, pe care o aprobase episcopii Rusiei Mici la 8 Septembrie 1641.

La acest sinod, ținut în biserica Trei Ierarhi luă parte:

1. Din partea patriarhieii de Constantinopol: *Porfirie*, fost episcop al Niceei și *Meletie Sirigul*.

2. Din partea bisericii rusesci: *Isaia Trofim*, rectorul academieii teologice din Kiev. *Ignatiu Xenovici*, predicatorul și *Iosif Conovici*, archimandritul.

3. Din partea bisericii moldovene: *Varlaam*, mitropolitul, *Eulogiu*, episcop al Romanului, *Anastasiu* al Rădăuțului, *Georgie*, episcop al Hușului, cum și *Sofronie*, ieromonahul și egumenul monastirii Trei Ierarhi din Iași.

Sinodul după ce dete lectură epistolei sinodale a lui *Partenie*, patriarhul de Constantinopol, se ocupă cu confesiunea lui *Petru Movilă*, pe care o admise întocmai, condemnând tot odată acea apărută sub numele lui *Ciril Lucaris*, fost patriarh la Constantinopol și care era plină de eresii calvine.

Confesiunea lui *Petru Movilă* fu aprobată apoi în 1643 de către toți patriarhii orientului și ser-

vesce în întreaga biserică ortodoxă ca normă de credință. *Radu Grecenu* a tradus-o în românesce la 1691 pentru prima oră.

Sinodul, după ce-și termină lucrările, adresează lui Vasile-Voevod următoarea scrisoare :

«Ilustrisimului și prea marele duce, iubitorului de Dumnezeu și egemon a totă Moldova-Valachia, domnului Domn Vasile Voevod, mântuire de la Dumnezeu.

«Ție a fost dat, cu adevărat Duce prea mareț a răspândi prin țipar și aceste scrisori sinodice fiind-că ție ți-a oferit Domnul semnul de a fi sprijinitorul bisericii sale și brav nimicitor al erezurilor; pe tine numai dintre toți egemonii pământului, alegându-te ca bine-plăcut lui, cui altuia i s'ar cădea a proscie și a stigmatiza opiniunile false, dacă nu în adevăr minții tale geniale cei iubitoare de Dumnezeu. Care vedând bisericile lui Christos perturbate din cauza capitulelor de curînd ivite, cu cuprins calvinesc, preținzând a fi ale noastre sub titlu : „*Mărturisirea orientală a creștine*“. Nu te-ai lenevit de loc, ci făcând toate chipurile nu te-ai lăsat de ostenelă până a nu chîema locuitorii a Prea-sfîntului apostolicului tron ecumenic și a întregului sfînt sinod de pe lângă el, cum și din Rusia reprezentanți ai bisericii de acolo. Și așa cu aceștia ai sfășiat toate dogmele lor false admitînd și întărind prin cărți publice dogmele curate ale bisericii orientale și așa descoperind veninul cel ascuns în acele capitule tuturor fiilor ortodoxi ai creștinilor, ai ordonat a se face cunoscută în public socotința ce are despre aceste dogme biserică noastră cea mare a lui Christos. Pentru ca așa să poți cunoște turma Domnului de pretutindene, de care mîncări

trebuie a se feri și spre ce pășuni sigure a se apropia.

«De aceea mulțămind lui Dumnezeu de cele economisite nouă de El prin tine, îl rugăm din tot sufletul a-ți dăruii viața presintă îndelungată și pacinică, înfrumusețând cu charul tău tronul egemoniiei până la sfârșit și în viața viitoare a te permuta de la cele pământesci la împărăția cerească. Subscriși reprezentanții bisericii din Constantinopol și cei din Rusia».

Cum însuși sinodul recunoște prin epistola de mai sus, cu sinodul din Iași se dete posibilitatea răsăritenilor d'ași avea adunate și stabilite învățăturile de credință și se îndeplinesce o lacună mult simțită, probând prin *Petru Movilă* răsăriteni, că nu sunt vrednici de învinuirile ce li se fac de apusenii.

Ce se atinge de sinodul de la Constantinopol din 1756, apoi nu-î însemnat prin nimic alta de cât prin faptul că se declară de nevalid botezul săvârșit prin stropire de romano-catolici și protestanți și prin acésta mai micșorează speranțele de cucerire a bisericeii ortodoxe de către papistași și protestanți.

§ 80. Drepturile, puterea și însemnătatea patriarhului de Constantinopol.

Din punct de vedere al organizației patriarhatelor ortodoxe, patriarhia de la Constantinopol este mai bine organizată. Este drept că toate patriarhiile suferiră din partea Turcilor, dar celelalte trei se slăbiră mai mult de cât cea din Constantinopol. Pe lângă acésta *Mahomed II*, cuce-

ritorul Bizanțului, pentru motivele pe care le-am arătat deja, a dat óre-care privilegii șefului bisericesc din Constantinopol și în afaceri civile, privitoare la creștinii din imperiul său.

Patriarhul din Constantinopol are și locul de întăetate între cei-lalți patriarhi, așa cum i s'a decretat de sinódele ecumenice. Turcii recunoscură acéstă situație și până ađi patriarhií orientali corespund cu Pórta numai prin patriarhul din Constantinopol.

Drepturile și puterea patriarhului din Constantinopol se extind asupra afacerilor spirituale și civile. In cele d'intăi are conducerea tuturor bisericeilor și a monastirilor. După óre-care regule patriarhul póte depune din scaune pe episcopi, iar Pórta, la cererea sa, eliberéză cuvenitele firme. Clerul din eparhia sa este supus lui în totul din punct de vedere nu numai administrativ, ci și judiciar. Dacă vr'un episcop ar fi acusat de vr'o crimă saú altă faptă, care reclamă luarea de măsuri aspre. Pórta nu póte procede la nimic până nu are aprobarea patriarhului. Din punct de vedere civil, patriarhul are dreptul de a pune taxe pe cler și pe popor în scopuri bisericesci; are jurisdicția civilă în afacerile de căsătorie. Dacă se ivesc certe între Grecii ortodoxi, patriarhul are puterea de a judeca, de nu se adreséză cei în litigiú la autoritatea civilă. El are dreptul să aibă ómení de serviciú, cari să'l ajute la aplicarea măsurilor pe cari le-ar lua. Patriarhul n'are nici o obligație pentru plata celor necesare în biserică și pentru cler.

Patriarhul din Constantinopol primi o putere mare și după ce *Mahomed II-lea* cuceri Bizanțul. Din acéstă putere patriarhul începe să pérđă din

causa simoniei ce se introduce în biserică prin familiile nobile din Trapezunt, care plătiaŭ porŭei spre a se urca pe tronul patriarhal. Și simonia merge așa de departe în cât sultanul după ce luă banii declara patriarhului de Alexandria că alesul sēu este demn pentru a fi patriarh și deci fără împotrivire să-l consacre. Mai mult: Vizirii și ei luaŭ bani. Un exemplu ne va clarifica cu prisosință. Vizirul *Ali Pașa* în 1620 ceru patriarhului *Timotei* 100000 ducați, sub cuvânt că în deuce anumi 300 de mitropoliți, socotindu-ŭ pentru fiecare câte 1000 ducați, deci că ar primi 300000 ducați.

Dar autoritatea, puterea și însemnătatea patriarhului din Constantinopol se exercita mai ales prin drepturile ce avea asupra bisericilor supuse jurisdicției sale. Prin aceste drepturi patriarhia putea să se mențină, căci pe lângă sprijinul unei biserici, ea avea și mijlocele de care avea nevoie, mai ales în împrejurările grele prin care trecea. Inșă cu timpul patriarhia se vede mărginită și din acest punct de vedere. Ea perde pe creștinii cari se turcesc, apoi prin bisericile ce dobândesc autocefalia. In 1589 patriarhia perde biserica Moscovei, care se ridică la rangul de patriarhie, iar la 1686 pe acea a Kievului. Țerile ungurești le perde la începutul secolului al XVIII-lea; după 1821 Elada, 1879 Serbia, la 1885 România. Bulgaria se desface de Constantinopol la 1870.

Orî cât perde patriarhul din Constantinopol, el rămâne inșă tot cel d'întăi în biserica ortodoxă. N'are nici un amestec în conducerea bisericilor de afară de patriarhie, dar are supravegherea dogmatică și bisericile tóte țin prin el unitatea credinței. Numai împărații pot convoca

sinóde ecumenice după mijlocirea patriarhilor și numai ast-fel întrunită biserica se pot lua decisiuni generale pentru întreaga biserică. Canonizarea persónelor sfinte a fost un drept al patriarhului și al sinodului sěu, iar astă-đi îl are fiecare biserică autocefală.

**§ 81. Patriarhul Samoil I (1764—1780) și reforma introdusă de el în administrația patriarhală.—
Starea ierarhică după Samoil I.**

Administrația patriarhală fu reorganizată de *Samoil I*. Acest patriarh se folosi de împrejurările în care se găsiau Turcii în acest timp. În adevěr Turcii încetase de a mai fi spaima Europei și abia se puteau apăra contra Rusiei și Austriei. În așa stare simțiau și ei că trebuie să fie diplomați, mai ales cu acei din imperiū; tot așa simțiau și Grecii că pot să se folosescă de decăderea de atunci a Turcilor. Ast-fel se explică de ce Grecii încep să fie încărcăți de onoruri, iar patriarhul *Samoil* reușese să reformeze administrația patriarhieii, Acest patriarh își propune să curețe patriarhia și întreaga biserică grécă de simonie și s'o elibereze de influența a-tot-puternicilor Turci. În acest scop înființă un sinod permanent, compus din 12 mitropoliți, pe care-l numi *Gerusia*. Din cei 12 membri 4 trebuiau să fie în permanență. Numai după propunerea și aprobarea majorității colegiului acestuia, patriarhul putea fi întronat sau detronat. Cum lucrarea patriarhului era legată de delegația sinodului, anume de cei 4 mitropoliți; sigiliul patriarhieii

confirmarea. Aleșii trebuie să fie supuși Turci, să fi condus o diocesa 7 ani și să cunoscă învățătura și canoanele bisericeii, dând exemplu prin fapte de respectarea lor.

Prin regulamentul de la 1860 se urmăresc scăderea influenței clerului și sporirea influenței elementului laic. Pe de altă parte alegerea făcându-se numai de elementele patriarhieii, se micșorează valoarea administrativă a patriarhului față cu rolul său de patriarh ecumenic. De și împreună cu sinodul lucrăază, totuși drepturile sale rămân neatinse din punct de vedere canonic.

Sinodul poate depune pe patriarh în 4 cazuri: pentru rea administrație bisericească, pentru amestec în afaceri politice, pentru crime ori pentru atingerea ortodoxiei. Depunerea patriarhului se face cu aprobarea Porței. După principiile regulamentului, patriarhul nu poate executa nimic din cele acordate de Pörtă fără sinod. De aceea ordinele patriarhului trebuie să poarte sigiliul sinodului. Alegerea patriarhului se face pe viață, dar din practică scim că în Turcia și demnitatea acésta înaltă se schimbă după plăcerea Porței.

Mijlocitor între patriarh și Pörtă este de pe timpul bizantinilor marele logofet, care este și demnitar al bisericeii și funcționar al Porței. Marele logofet se alege de sinod pe viață, se întăresce de Pörtă și nu poate fi îndepărtat de cât prin înțelegerea ambelor autorități. Prin acest funcționar se supun Porței actele oficiale ale patriarhului spre aprobare. Marele logofet are apoi dreptul de a contrasemna decisiunile sinodale relative la numirile mitropoliților și episcopilor, fără de care acele hotărâri n'aũ nici o putere.

Cum vedem Turcii aũ lăsat și ore-care liber-

tate creștinilor în cele religioase, rezervându-și confirmarea în actele cu caracter politic.

Din punct de vedere material patriarhia suferă. Ea nu mai are veniturile ce și le procura de la bisericile cari depindeau altă dată de ea și cari ađi sunt autocefale. Patriarhia a pierdut și veniturile monastirilor închinăte, pe cari le încasa în virtutea așa ăisului drept de stavropighii. Ađi veniturile sunt reduse, numai taxele ce le pune Patriarhul și milosteniile creștinilor mai ajută patriarhia. Cel ce asistă însă la un serviciu la Constantinopol se simte umilit când gândește în ce lipsă se află patriarhul ecumenic, el, care altă dată, avea atâtea mijlăce și se presenta cu atăta pompă.

§ 83. Cultura teologică. — Cultura teologică în timpul dominațiunei turcesci. — Lipsa de școle. — Școlile teologice în Halki, Atena, Rusia, Ierusalim și Cernăuți.

Date fiind împrejurările grele în care se afla biserica ortodoxă sub dominațiunea turcescă, lesne înțelegem că nu pôte fi vorba de școle, nici de cultură teologică. Este un fapt constatat că sub tirania streinului oră-ce mișcare, pentru folosul bisericeii, era cu greu de făcut, iar o înaintare culturală era urită de Turci. De aceea nu putem învinováți de cât împrejurările, dacă patriarhia ecumenică n'a produs nimic din care să se vadă că situația sa culturală era pe o tréptă înaintată. Totuși monahismul lucréză cât se pôte pentru desvoltarea culturală și Monastirea *Athos* produce destule elemente bune, rămânând și în acest timp

germană și francesă, fizica, matematica, istoria generală și cea rusă, exigesa, filosofia.

În școlile superioare (academii) se primesc absolvenții seminariului cari au avut notele cele mai bune. Rusia are 4 academii spirituale. Studenții urmăză trei ani, fără a lua titlu și patru ani dacă vor să fie diplomați. În aceste școli fie-care student se specialisează în ramurile teologice pe care și le alege.

Pentru Români din Bucovina este o facultate de teologie la Cernăuți, care se întreține ca și biserica în genere din fondul bisericesc. Ca institut de cultură pentru Bucovina a existat institutul teologic din 1827. La facultatea din Cernăuți cursurile sunt de 4 ani și în urma unor examene de stat, candidații sunt admiși la preoție iar pentru doctorat se cer încă două examene rigurose.

Din punct de vedere cultural Bucovina a ajuns mai departe ca noi, de orice acolo nu se hirotonisește preot nimeni până nu absolvesc facultatea. În facultate intră absolvenții liceilor. Bucovina n'are seminariile speciale.

Printr'o bună conducere, facultatea de teologie a dat rezultate frumoase și un început bun de cultură teologică se observă acolo, aproape pe toate terenurile teologice.

§ 84. Scriitorii cei mai însemnați de la 1453 încôce.

Între bărbații mai însemnați pe terenul cultural din acest timp vom menționa:

I. *Ghenadie II* († 1459) cunoscut sub numele de *Gheorghe Scolarul*. Acesta a fost patriarh în

Constantinopol între 1454—1456 și are pe lângă alte scrieri confesiunea de credință pe care a înmânat-o sultanului Mahomed II, după cererea acestuia.

II. *Meleca* (Manuel) însemnat prin istoria patriarhiei de la Constantinopol de la 1453—1578 și prin nomocanonul său.

III. *Ieremia II*, patriarhul Constantinoplei († 1595) însemnat prin discuțiunile ce a avut cu teologii protestanți de la Tübingen.

IV. *Meletie Pegas* († 1600) patriarh la Alexandria cunoscut pentru lupta sa contra romano-catolicilor.

V. *Severus* (Gavril) † 1616, însemnat prin lucrarea sa despre cele 7 Taine. El a fost arhiepiscop la Filadelfia.

VI. *Ciril Lucaris* patriarh al Alexandriei și apoi al Constantinoplei; este cunoscut prin mai multe scrieri și predice. Lui se atribue de izeziți o mărturisire de credință cu conținut calvin.

VII. *Mitrofan Cristopol* († 1640) și-a făcut cultura în Occidentul Europei trimis de Kiril Lucaris. El a scris o confesiune de credință a bisericii ortodoxe.

VIII. *Meletie Sirigul* († 1662) însemnat prin combaterea mărturisirei lui Kiril Lucaris. Sinodul din Iași a însărcinat pe Sirigul să revadă mărturisirea făcută de Petru Movilă.

IX. Trei patriarhi ai Constantinoplei: *Nectarie* (1661—1672), *Dositei II* (1672—1707) și *Crisant* (1707—1732) sunt însemnați ca polemisti contra romano-catolicilor și ca istorici. Dositei are și mărturisirea de credință prin care combate pe Lucaris și care a fost aprobată la Ierusalim (1672).

X. *Meletie al Atenei* († 1714) și *Ilie Meniat* al

biserica, după ocuparea Constantinopolului de către turci.

Numai în Rusia se văd óre-carî abateri, datorite sectelor numeroase ce se iviră acolo, însă biserica păstră tot ce i s'a transmis, iar erorile fură înlăturate. În întréga biserică ortodoxă, cu tóte greutățile prin care trece, creștinii de și se văd de multe ori constrinși a nu avea localuri proprii pentru rugăciune, totuși nici nu se alipesc de altă confesiune, nici nu schimbă întru ceva ritualul bisericesc. Este drept că pe la orașe s'a simțit nevoie de a se mai scurta serviciul, totuși, dacă nu rămâne același ca în monastiri, nu depășește regulile stabilite.

Ortodoxii căuta să păstreze cu sfințenie ceea ce li se transmitea de către strămoși, mai ales că ori-ce abatere 'i-ar fi pus alătura cu aceia cari falsificau și învățatura și ritualul. Și de acésta s'aú ferit și se feresc creștinii.

Cu tóte greutățile cele mari biserica orientală scie să conserve ritualul și găsește în predică mijlocul propriu pentru a păzi credința și a face atenți pe credincioși de a nu se abate. Póte că nu în tot-déuna predica fu la înălțimea ei, dar nu este mai puțin adevărat că n'a fost neglijată. Mijlocul acesta este și cel mai propriu pentru explicarea învățaturei și pentru păstrarea credinței ca și pentru buna prosperare a poporului.

Aú trecut multe asupra bisericei de Orient. Dacă n'ar fi avut grijă ca să asculte de porunca Mântuitorului de a păstra tóte câte El a învățat, nu s'ar fi putut păstra intact cultul și ritualul.

Nici disciplina bisericescă și viața creștină nu se perd. Biserica mângâe pe om în nevoile sale și creștinul nu putea să se depărteze de acest

ajutor. Este drept că domnia Turcilor a slăbit simțul religios și a adus în unii și ore-care indiferentism, cum se vede mai ales din trecerea unor creștini la mahomedanism. Nu se va rădica viața religioasă și morală a Grecilor și Slavilor, dar nici nu va perde caracterul creștin

Apusul, cu viața sa dezvoltată, înriuri și asupra bisericei Orientale silind-o să reia firul culturei, lăsat din atâtea împrejurări. De aceea vedem că se introduce cântarea corală ce se născu întâi în apus.

§ 86. Scurtă privire istorică asupra stărei bisericei în Rusia și Serbia, Bulgaria, Munte-Negru, Bosnia și Hertegovina.

Biserica Rusiei stă bine și ar sta și mai bine dacă n'ar turbura-o sectele, care sunt în ființă și care se înmulțesc mereu. Prin organizația dată de Petru cel Mare, aprobată și de cei-l'alți patriarhi în 1723, biserica rusă se conduce de un sinod numit „*Sinod dirigent*“, care își are reședința în Petersburg. În fruntea sinodului se află mitropolitul Novgorodului și al Petersburgului. Sinodul se compune din aproape 12 membri: episcopi și preoți. Un reprezentant al Impăratului iese parte la sinod și poartă numele de „*ober procuror*“, cu atribuțiuni cam întinse, lucrând în numele Impăratului. Ober procurorul are să observe mai ales ca nu cum-va legile civile să fie atinse sau nesocotite de vr'o dispozițiune a sfîntului sinod. Pentru luminarea clerului din Rusia lucră foarte mult mitropolitul *Petru Movilă* (1633-47) fiul domnului Moldovei Simion Movilă și fost

acest scop citește mereu Scriptura, mai ales epistolele lui *Paul*. Ca urmare se pronunță contra autenticității epistolei lui *Iacob*, unde se vorbea de faptele bune, se declară contra Tradițiunii și contra autorității bisericești de a explica Scriptura. Din acestea se vede că *Luther* n'avea cunoștințe teologice temeinice.

Învățăturile sale începe să le predice cu zel către sfârșitul domniei lui *Maximilian I*. Indemnul de a lovi în Roma i-l dăte ordinul papei de a se vinde indulgențe, care ordin se executa în Germania prin arhiepiscopul din *Mainz*, prin dominicanul *Iohann Tetzel* din *Leipzig*. Mai ales felul cum se erta păcatele prin aceste indulgențe era de nesuferit. Distribuitorul indulgențelor pentru bani vindea indulgențe, prin care se erta păcatele trecute după un tarif stabilit. În 1517 *Luther* publică 95 de teze prin care combate indulgențele. Tezele lui *Luther* se răspândesc curând în totă Germania. Spiritul în Germania era contra papei. Nobilii mai ales erau contrari declarații. Aprobarea pe care o are în Germania întărește pe *Luther*, de și tezele sale fură combătute de *Tetzel* cu ajutorul lui *Vimpina*, profesor de teologie în *Frankfurt pe Oder*. Inamică găsește *Luther* și în *Silvestru Prierias* din Roma și în *Iohan Eck*, profesor de teologie la *Ingolstadt*. *Luther* nu desarmază. El începe a învăța că Sfânta Scriptură este singura regulă de credință, contra căreia n'are nici o putere nici Tradiția nici sinódele. Omul, dicea el apoi, se mântuiesc prin credință și prin meritele lui *Hristos*. Prin păcat se nimicesc libertatea morală, omul ast-fel nu mai poate lucra cele bune. Partida opusă privesc la început învățătura lui *Luther* ca de puțină importanță. Papa

după informațiile ce i se dase, credea că nu e de cât o luptă între augustinieni și dominicanii, din cauză că dase vinderea de indulgențe unui dominican. Mai pe urmă se declară contra învățăturilor lui Luther, pe care le declară de eresii și cerea pedepsirea lui ca eretic. Luther are însă protecția lui *Frederic*, electorul Saxoniei. În 1518 papa chemă pe Luther la Roma ca să-și dea socotelă de cele ce face. Mai pe urmă trimise pe cardinalul *Thoma Cajetan* ca să intre în tratative cu Luther. Reformatorul nu cedază nimic și e escomunicat. Față cu escomunicarea Luther apelază la un conciliu general și e ajutat mult de *Filip Melanchton*, profesor de limba și literatura greacă la Vitenberg, cu care face confesia de Augsburg. În 1519 Luther are o întrevvedere cu delegatul papei *Carol von Miltiz* la Altenburg. Mai politicoș de cât *Cajetan*, *Carol von Miltiz* părea să fi câștigat pe Luther la tăcere pînă se va convoca un conciliu. Disputa însă pe care o are cu *Eck* la Leipzig câștigă lui Luther o superioritate mai mare.

În 1521 papa reușește pe lângă imperatorul *Carol al V-lea* ca să convoce dieta de la *Vorms*, unde să se trateze cestiunea. Luther se duce la dietă, dar nu retractează nimic. În urma acestei atitudini este condamnat. Ca să scape pe Luther de mâinile ómenilor papei, *Frederic* electorul Saxoniei, pune ómenii de ai săi, cari mascați îl răpesc și'l duc la castelul său din *Vartburg*. Din această închisóre, pe care Luther o numia închisórea de la *Patmos*, Luther scrie și îndémnă la reformă. Incurajat de principii Luther nu cruță nimic pentru a face ca ideile sale să se răspândescă. După dieta de la *Spira* din 1526 luteranii iaú numele

de protestanți, de la protestul lor contra interdictului pentru orî-ce inovații în materie de religione.

Înlăturând autoritatea papei și a bisericei, Luther se menține pe basa învățăturilor profesate de mai înainte. Principii germani îl ajută, căci se aștepta să le revină averile bisericei, în urma secularisărei al cărui adept era Luther. Reformatorul atacă și mai mult învățătura bisericei. Așa el nu primesce de cât Taina Botezului și a Euharistiei. În Euharistie nu admite prezența reală a Mântuitorului. Luther înlătură preoția. El respinge cultul sfinților și a religivilor ca ceva idolatru ; înlătură postul, învoescă divorțul, căsătoria clericilor și combate monahismul.

Libertatea de credință și de cugetare, predicată după felul lui Luther, aduce înlăturarea autorității și în locul ei se pune bunul plac, care duce la anarhie. De aceea nu vedem în reforma lui Luther unitatea ce trebuie să domnască în o religione ; de aci o sumă de secte, după cum sectarii mai pricepuți pot întinde principiul liberei cugetări.

Luther móre în 18 Februarie 1546 și fu înmormîntat la Vitenberg.

§ 88. Răspândirea protestantismului în Europa.

Reforma lui Luther se răspândește din Germania în Europa vestică și coloniile ei. Numai *Italia*, *Spania*, *Portugalia*, *America sudică* și *centrală* rămân în afară de dominațiunea reformei. Sub forma învățăturai lui Luther, reforma se introduce în *Scandinavia*, *Finlanda*, în țările ordinelor cavalerilor

teutonî și ai sabiei, în Polonia, Ungaria și Transilvania. Luteranismul fu ajutat în răspândirea sa de către principii și conducători.

1. În *Suedia și Finlanda* se introduce luteranismul prin regele *Gustav Vaza* (1523—1560). Acest rege la orice vacanță refuza să acorde înțărirea în vr'o funcție spirituală, iar cu aprobarea dietei de la *Vesterås* luă asupra-și averile bisericesci și se declară de șef al bisericeii. În răspândirea reformei fu ajutat de discipolii lui *Luther*: *Lorenz Andersan*, frații *Olans (Olaf)* și *Lorenz Peterson*.

Regele, după ce seculariză averile monastiresci, le împărți cu nobiliu. El credea că prin ast-fel de mijlóce își va întări tronul. Timp de 6 ani luă cele mai aspre măsuru contra inamicilor luteranismului. Catolicismul avea aci rădăcini adânci în popor, totuși fu scos și urmașii lui *Gustav Vaza* suferiră multe neplăceri numai pentru că încercară să readucă catolicismul ori să introducă calvinismul. În cele din urmă regele luteran *Carol al IX-lea* (1604—1611) luând frânele guvernului restabili tóte după placul luteranilor. Biserica din aceste țeri este episcopală: are 1 arhiepiscop și 11 episcopi în *Suedia* și 1 arhiepiscop și 2 episcopi în *Finlanda*; episcopi sunt căsătoriți. Demnitatea de episcop este numai un titlu.

2. În *Danemarca* luteranismul se introduce prin regele *Cristian II* (1513—1523). Urmașul acestuia *Frederic I* (1523—1533) duse lucrarea mai departe, de și făgăduise că va sprijini catolicismul; iar *Cristian III* (1533—1559) luă o poziție cu totul ostilă catolicismului. Sub el toți episcopi fură puși la închisóre, de unde nu li se dete drumul până ce nu renunțară la averile bisericeii lor

și declarară că nu vor opune rezistență luteranismului. Numai *Rønnon*, episcop de la Roskild, nu primi condițiile regelui și de aceea muri în închisore. Orî ce contrar al luteranismului era silit orî să se exileze orî să abjure legea sa. Un misionar zelos în Danemarca fu *Ión Tausen*; iar organisatorul bisericeî luterane de aci *Bugenhagen* din Vittemberg. Forma organizațiunei bisericesci este tot episcopală ca și în Suedia.

3. În *Norvegia și Islanda* tot pe acéstă cale se răspândi luteranismul după anul 1537, iar de la 1550 ajunge dominant. Revoluția episcopilor fu înăbușită, iar *Ión Arsen*, episcop de la *Holum* fu decapitat.

Actualmente bisericele de aci aũ tot forma episcopală.

4. În *Prusia* se răspândi luteranismul prin *Albrecht de Brandenburg*, șeful ordinului cavalerilor teutonî, după sfatul lui Luther. Din Prusia se răspândește în *Samland și Tamerania*. În 1539 se introduce luteranismul în *Livonia*, ajutat de generalul *Valter de Plettenburg*. Mai pe urmă străbătu în *Curland și Samogitia*, pe care generalul *Gotthard Kettler* le transformă într'un ducat ereditar.

5. În *Polonia* primele semințe ale luteranismului fură plantate de *Sigismund I*. Incă de sub el luteranismul găsesce teren la *Dantzig, Elbing și Thorn*. Dar rădăcinî noua confesiune prine sub *Sigismund II August* (1546—1572).

În Polonia nu numai luteraniî ci și calvinii persecutați aiurea, găsiaũ refugiũ; iar prin pacea de la Varșovia «*Pax dissidentium*» obținură libertatea cultului. Mai târziu, după stingerea dinastiei Iagelonilor, Iesuiții dobândesc trecere în Polonia

și luteranii, calvinii și ortodoxii sunt persecutați, iar în 1733 li se luă drepturile ce aveau. Luptele ce se încep în interiorul statului au de rezultat împărțirea Poloniei. Protestantii se mai mențin în coloniile germane.

6. În *Ungaria* protestantismul străbate cu totă opoziția guvernului. Tot așa în *Transilvania*. El fu adus în aceste părți de către tinerii unguri și germani, cari studiau în Germania. Cum aci erau și calvinii și zvinglienii, se născu o luptă între confesiuni. Luteranismul se menținu între Germani și Slovaci. Conducătorii bisericeii la ei luară numele de episcop, în realitate nu erau de cât tot superintendenți.

Protestanții se bucură de libertate după decretul de toleranță, dat în 1781 de către împăratul *Iosif II*.

Sașii din *Transilvania* se făcură luterani. Predicatorul lor fu *Ión Hunter* († 1549). Ungurii însă îmbrățișară calvinismul. Lupte fură destule între confesiuni, mai ales calvinismul apăsă mult pe cele-l'alte confesiuni. Numai prin alipirea *Transilvaniei* la coróna habsburgică, se aduse liniștea.

§ 89. Ulrich Zvingli și învățătura sa.

Ulrich Zvingli se născu la 1484 la *Vildhaus* în *Toggenburg*. La început fu preot în *Glarus*, apoi în *Zürich*. Activitatea sa de reformator o începu în *Elveția*, în acelaș timp când *Luther* se arată cu reforma sa în *Germania*. *Zvingli* era dotat cu un caracter statornic, plin de zel pentru orî ce își propunea să facă; n'avea însă o cultură temeinică. Predicele sale arată insuficiența cul-

turei ce posedă. În ele se vede o dorință de schimbare, de o îmbunătățire în moravuri, o tendință de reorganizare a bisericii, dar nicidecum cugetări înalte nu putem găsi. Viața sa chiar nu era mai presus de a oamenilor fără pretenții de reformă, în multe privințe chiar cu puțință de a fi combătută. Ca și Luther, *Zvingli* are un prieten, care îl ajută. Acesta este *Oekolampadius*, profesor și predicator în *Basel*, care era mai superior lui *Zvingli*. În legătură cu acest bărbat *Zvingli* reușește ași forma adepți și a răspândi prin ei reforma în întreaga Elveție. Nu îi succede încă în toate cantónele, ca să răspândescă reforma, la care găsi motiv tot în vinderea de indulgențe ca și *Luther*. *Luzern*, *Schvyz*, *Uri*, *Untervalde*n, *Zug*, *Freiburg* și *Solothurn* rămân credincioși papei.

Sistemul doctrinar al lui *Zvingli* sémănă aproape în întregime cu acel al lui *Luther*. Se deosebește însă de acel al lui *Luther*, prin silința lui *Zvingli* de a trata revelațiunea ca un lucru al inteligenței și de a considera toate adevărurile referitoare la această învățetură ca cestiuni pe care le pricepe și le deslégă rațiunea. De aceea, *Zvingli* nu recunósce, cum fac toți adepții săi, cultul bisericii, decî este contra icónelor, sfinților, a ceremoniilor religioase, a muzicii și clopotelor. El respinge și prezența lui *Christos* în *Taine*: „Sunt 8 orî 9 ani, șice el, de când am ajuns la această convingere, că nu este de cât un singur mijlocitor între noi și *Dumnezeu*, care este *Christos*“, Am citit atunci o frumoasă și atingătoare poezie latină a savantului *Erasmus de Rotterdam*, în care *Iisus* se plânge că nu se caută ajutorul în el singur, așa ca el să fie izvorul a tot binele, unicul mântuitor, consolațiunea și tesaurul sufletelor.

Atunci am ȃis : E bine, dacă este așă, de ce voiă căuta sprijinul meă pe lângă creatură ?

Cuvântul pentru care *Zvingli* se rădică contra Tainelor este, ȃice el, că Tainele implică ideia de ceva misterios și potrivit mai mult magilor. El primește Tainele numai ca un semn că profesăză credința creștină. In Euharistie prin pâne și vin nu vede de căt un simbol prin care Dumnezeu se pune în legătură cu creștinii. De aci se ivi neînțelegere între el și Luther, care se termină cu separațiunea dintre ei. Biserica n'o primea *Zvingli*, de ore-ce pot fi în ea și păcătoși; o biserică nevăduță admitea, căci în ea intraă numai acei fără greșelă. *Zvingli* primea nemurierea sufletului și în acéstă privință făcea o frumoasă comparațiune a morței omului cu sórele ce răsare și apune, ca și omul care móre și apoi învieză. *Zvingli*, după sistemul protestant, pune mare preț pe credință. Numai prin ea omul se póte rădica mai pre sus de omenire. Dacă omul n'ar avea credință, n'ar putea nicı o dată să înțelégă lucrurile ce trec din sfera examinărei.

Orı-cum ar fi *Zvingli* recunósce libertatea omului și decı și responsabilitatea faptelor sale. Dacă omul este un instrument al lui Dumnezeu, apoi numai ca să facă voia lui. Binele se póte face prin deprindere. Religiunea adevărată constă în a cunósce pe Dumnezeu Tatăl prin Fiul și de a iubi pe aprópele.

Reforma lui *Zvingli* face progrese în Elveția, pentru că era și un impuls național. Elvețienii nu puteaă să mai sufere ca papa să'i întrebuișteze în lupte incontinue, ca pe nisce animale, numai pentru satisfacerea poftelor papei.

Divisată în două partide, Elveția era înaju-

nul unui război intern. Acest război are loc la 11 Octombrie 1531 când Zvingli cade mort. Dacă pe Zvingli îl găsim în fruntea partidei sale luptând, această se justifică pentru-că el era și șef politic al al cantónelor reformate. Mórtea lui Zvingli în lupta de la *Cappel* pricinuesce reformatorilor óre-care rău. De aci înainte silințele lor sunt mărginite, căci lipsea omul care să aibă tenacitatea lui Zvingli și încrederea pe care acesta o avea la poporul său.

Luther învinováți pe romano-catolică că nu scură să foloséscă destul victoria de la *Cappel* contra reformatorilor. De aci se vede că lupta între aceste două direcții era mare, că chiar ómenii reformei se certau între ei. Neînțelegera și lupta între luterani și reformatori dură aprópe două secole.

Scrierile lui *Zvingli* „*Labirintul*“ și *Boul și alte animale*“ expunea public starea de decadentă religióasă, morală și socială în care se afla Elveția.

§ 90. Calvin și învățetura lui. Calvinismul în alte țeri.

Calvin se năacu la *Noyon în Picardia* la 10 Iuliú 1509. El era de un caracter fórte tenace. Născut dintr’o familie de jos, primele cunoscințe și le căpăta în casa părintéscă. Mai târziu se duce la *Paris*, unde escelă prin zelul său la studiu. *Calvin* studia teologia, dreptul și literile și luă doctoratul la *Orleans*.

Unele relațiuni pe care *Calvin* le avu în *Paris* cu mai mulți Germani, cari profesau reforma, îl decise și pe el în direcția această. Indată însă ce se arată în public cu ideile sale *Calvin* trebui să

tulă putere și destul curaj ca să tragă consecințele învățătorei sale despre mîntuire; de aceea și contradicțiile în care cade sunt evidente. Calvin se pronunță pentru o predestinare absolută, în urma căreia Dumnezeu din eternitate a destinat pe unii pentru bine și fericire, pe alții i-a condamnat. Prin învățătura contra libertății voei omenești și Luther ar fi ajuns aci, dar s'a retractat. Invățătura sa despre predestinație avu influență asupra modului său de a considera Tainele. În general el consună cu Luther, dar se deosebesc de el prin aceea că în puterea sfințitoare a Tainelor nu vede de cît nisce semne sensibile; iar această putere nu se dă de cît celor aleși. Cei nealeși prin botez numai se spală, iar în Euharistie primesc numai pâine și vin. În Euharistie aleșii primesc corpul lui Christos însă așa că li se împărtășește din corpul lui Christos o putere în acelaș minut cu primirea elementelor.

În Geneva, unde era predicator și profesor de teologie, *Calvin* formulă o constituție presbiterială și cu acesta presintă o nouă viață bisericască. Cu cît creștea autoritatea sa, cu atît era mai puțin ertător contra acelora cari se arătau contra învățăturilor sale.

În această direcție merse până să declare că ereticii merită mórtea. Și din acest punct de vedere condamnă la mórte pe medicul *Servet*, care învăța alt-fel de cît Calvin în privința Trinității.

Calvin móre în 1564 lăsând ca urmaș al său pe *Teodor Beza* († 1605). Din Geneva învățătura sa se răspîndi în Germania, Polonia, Ungaria, Transilvania, Franța, Țările de jos, Anglia și Scoția.

1. În *Germania* calvinismul se introduce prin

Filip Melanchton. Nu p^ote însă să se arate pe față, de aceea e cunoscut sub numele de crypto-calvinism ori filipism. Doctrina sa o expuse în catehismul din Heidelberg. Luteranii combătură în tot-d'a una pe calvinii, iar în pacea religioasă de la *Augsburg* nici n'aũ vroit să-i trecă și pe ei. Numai după 1648 prin pacea Vestfaliei se dete îndreptățire calvinismului ca și luteranismului.

2. În *Polonia* calvinismul se introduse odată cu luteranismul și adepții săi erau cunoscuți sub numele de disidenți. Ei se bucurară de aceleași drepturi și avură aceleași suferințe ca și luteranii.

3. În *Ungaria* calvinismul câștigă mai mare teren ca luteranismul, mai ales între unguri. Sinodul din *Czenger* (1557) le stabili confesio hungarica ca normă de credință.

4. În *Transilvania* tot ungurii îmbrățisară calvinismul. De la ei aũ avut să sufere mult ortodoxii; puterea lor decade cu secolul al XVII-lea.

5. În *Franța* se răspîndi calvinismul din Geneva. Susținătorii noei doctrine aci fură *Hugenoții*. Aceștia n'aũ nici o putere sub *Francisc I* și *Enric II*, dar situația lor se îmbunătățesce sub *Francisc II*. Puterea lor crește sub *Carol al IX-lea*, condus în timpul minorității de *Caterina de Medicis*.

După 1561 *Hugenoții* nu se mulțumesc numai cu toleranța religioasă, ci stăruesc pentru înlăturarea confesiunii romano-catolice. Ei încep să chinuască pe preoți și monahi, pe mulți îi om^orá. Bisericele romano-catolicilor fură arse, reliquile necinstite. În *Montpellier* sunt dărimate 46 biserici, în *Orleans* 19. Actele revoltaților erau dictate și aprobate de căpeteniile Hugenoților, în fruntea cărora lucra *Beza*. În 1562 isbucnesce

un război civil între partiți, care se termină cu o pace ce asigură liniscea. Dar în 1565 luptele reîncep, ca în 1572 August 17, cu ocazia căsătoriei lui *Enric de Navara* cu *Margareta de Valois*, să se încépă lupta de mörte contra hugenoților. Nöptea acésta este cunoscută în istorie sub numele de noaptea sfintului Bartolomei örî nunta de sânge din Paris. În acésta nöpte muriră peste 4000 de ómeni. Regele *Enric III* făcu pace cu hugenoții și o pace mai favorabilă ca pînă aci. *Enric IV*, care era hugenot, dete în 1598 edictul de Nantes prin care se acorda hugenoților libertate religiósă și admiterea în funcțiile statului. Acest edict fu rădicat în 1685 de cătră *Ludovic XIV* și o persecuție teribilă fu îndreptată contra hugenoților. Vr'o 67000 persóne părăsesc țara și se duc în Anglia, Olanda, Danemarca și Prusia. În 1787 *Ludovic XVI* restabili liniștea.

În *Scoția* reforma se răspândi prin *Ión Knox* sub care se formulă și o constituție proprie după modelul celei din Geneva. *Maria Stuart* favorisă reforma, dar în cele din urmă își perde tronul. Sub *Iacob VI* catolicismul se perde cu totul. În 1592 se întroduce constituția presbiterană.

Reforma strebate și în *Irlanda* și *Țările de jos* și după óre-care lupte reușesce a se stabili definitiv. În *Țările de jos* mai ales se vărsa mult sânge prin întroducerea tribunalului de sînge.

Liniștea în tóte țările se aduce prin pacea de Vestfalia de la 1648.

§ 91. Secte protestante pînă la pacea de Vestfalia: anabapțiști, socinieni și arminieni.

Principiul pus de Luther ca să se explice Biblia de fie-care cum va voi, aduse de timpuriu

desbinare în biserica protestantă. În decursul timpului se observă des neînțelegere între conducătorii noii direcțiuni religioase și chiar pe timpul lui Luther am semnalat lupta sa cu Calvin și cu Zvingli. Se plâng unii de alții și își aduc fel și fel de încriminări. Luther declară că a avut de luptat mai mult cu Zvingli de cât cu papa, iar amicul său Melancton se deslipesce de Luther pentru a se uni cu Calvin.

Ast-fel neînțeleși între ei, protestanții se împart într'un număr foarte mare de secte, care se depărtază mai mult ori mai puțin de principiile de învățatură ale primilor reformatori. Între acestea nu era nici o legătură alta de cât aceea de a lupta contra bisericeii apusene. Dintre aceste secte, amintim :

1. *Anabapțiști*. Primele începuturi se văd în *Zwickau*. Aci se ridică o partidă, în fruntea căreia se găseau *Nicolae Storch*, *Thoma Münzer* și alții, cari se crediau îndreptățiți să înființeze o împărăție creștină teocratică pe ruinele vechei biserici.

În noua organizație toți trebuiau să fie egali, ei respingeau cultul, orice lege omenescă și orice autoritate. Nouii sectari nu primiau nimic care nu se vedea lămurit în sfânta Scriptură, înlăturau botezul copiilor și cereau botezul ómenilor maturi. În genere anabapțiștii refușau tot din organizația bisericească și pretindeu o viață în comun. Ideile lor se răspândesc și afară de *Zwickau*, în Germania, în Elveția și în Țările de jos. Activitatea lor găsesce în *Münster* un loc mai propriu. Aci croitorul *Iohan Bochelsohn* se detea drept profet, apoi rege. El se arată foarte crud și nemoral în viața sa. Catolicii reușesc a înfrîna pe Ana-

Botezul nu servește de cât ca o ceremonie pentru primirea celui ce voește a intra în creștinism. Euharistia nu este Taină, ci o serbare comemorativă a morței lui Christos. Pânea și vinul din Euharistie nu sunt de cât imagini a corpului și sângelui lui Christos. Din 1685 Sociniani fură alungați din Polonia, de aceea mulți trecură la catolicism, iar alții se răspândiră în Prusia, Transilvania, Olanda, etc.

3. *Arminiani*. Intemeetorul acestei secte este *Jacob Arminius*, profesor de teologie la *Leiden*. Acesta se declară de inamic al doctrinei lui Calvin despre mântuire și predestinațiune și se apropie din punctul de vedere al acestor învățături de biserica catolică. Contra lui se ridică *Gomarus*, un calvinist înfocat, care combătu cu vehemență pe *Arminius*. Ambii cămbatanți găsesc teren și lumea locală se împarte în două părți: în susținători ai lui *Arminius* și în susținători ai lui *Gomarus*. În 1609 *Arminius* móre și partisanii săi se vęd fără conductor și trași la răspundere, ca unii ce se depărtéză de la credința simbolică. Pentru apărarea lor, arminiani prezentară statelor generale din *Haga* o scriere, o remonstratie (scrisóre de apărare), de unde se și numiră *Remonstranți*. În 1618 fură declarați de eretici la un sinod convocat la *Dortrecht*. În urma acestei decisiuni arminiani fură scoși din serviciile lor și cea mai mare parte scoși din țeră. Mai târziu se reîntore în *Olanda*.

papei supără pe Enric, care, pentru a nu se mai vedea neliniștit, rupe legătura cu Roma și printr'un decret al parlamentului se declară de șef al bisericii Angliei. În urma acestui act, orice relațiune cu papa este întreruptă, nici o apelațiune nu se va mai face la el și nici un ban nu va mai eși din Anglia pentru el. Orice dispensațiunii se vor cere de aci înainte de la arhiepiscopul din *Cartenbury*, care acum era *Thomas Cramer*, acel ce ajutase pe rege în desfacerea căsătăriei.

Se înțelege că papa nu stă cu mâinile încrucișate. De îndată ce i se comunică despre cele petrecute în Anglia, escomunică pe rege și declară nevalabile decisiunile luate de parlamentul englez. Regele însă nu se încumetă de loc. Mai mult, el e gata de a duce lupta cât mai departe și nu se opria de a condamna la mörte pe acel care s'ar fi pronunțat contra căsătăriei lui ori i-ar fi denegat supremația în biserică. Clerul se unesce cu regele și recunoșce autoritatea lui bisericescă, afară de unii episcopi și afară de monahi. Și unii și alții însă fura urmăriți și persecutați fără cruțare. În 1540 monastirile sunt desființate, iar averea lor secularizată. Religiile și icónele fură înlăturate. De dogme Enric VIII nu se atinse.

Prin cele 6 articole din 1539 se opria sub pedeapsă de mörte, mărturisirea particulară, celibatul, transubstanțierea, împărtășirea sub o singură formă, viața în castitate și liturgia pentru sufletele din purgator.

După *Enric VIII* urmază *Eduard VI* (1547—1553), care de mic fu crescut în ura contra catolicismului. Pe timpul minorității regelui, conducerea

guvernului o avu graful *Seymour*, ca duce de *Somerset*. De acum catolicismul decade. *Cramer* introduce calvinismul, se formulază o carte de predică și un catehism, o liturgie, o carte de rugăciuni și una pentru administrarea Tainelor. Prin noua organizare se învoesea căsătoria preoților, se introduce limba poporului la serviciul dumnezeesc, toate icónele, altarele, capelele sunt confiscate, cultul este înlăturat. Episcopii, cari protestară, fură depuși și averile lor confiscate. *Somerset* era în totul sub influența lui *Cramer*, care în cele din urmă îl duse la mórte. Lui îi urmă *Dudley*, duce de *Northumberland*. După trei ani liturgia lui *Cramer* fu revădută și obținu aprobarea parlamentului. Confesiunea de credință se compune din 42 articole în 1552. Confesiunea acésta în principiu calvină era un fel de mijlocie între luterani și calvinii. Ierarhia cu episcopii fu menținută, episcopii considerați ca urmași ai apostolilor. Și prin noua confesiune liturgia fu desființată, tot așa celibatul preoților, icónele, reliquiile, etc.

Eduard móre în 1553 și după el urmă sora sa *Maria* (1553—1558) soția lui *Filip II* regele Spaniei (1554) și supranumită sângerósa. Ea încercă prin mijloce violente să restabiléscă catolicismul, dar nu reuși.

În 1558 se urcă pe tron *Elisabeta* (până la 1603), care restatornici calvinismul. De mică noua regină își primise educația de la *Cramer*. Actul prin care restabilesce calvinismul este cunoscut sub numele de *act de uniformitate*. Cu ajutorul parlamentului în 1559 înlătură măsurile luate de predecesórea sa și reuni iarăși demnitatea de rege cu cea de șef al bisericeii. Prin bilul celor 39 articole, votat

de parlament, Elisabeta dete Angliei o nouă confesiune, bine-înțeles tot în spiritul celor 42 de articole de sub Eduard VI. Prin aceste articole de credință se suprimă cărțile devtero-canonice, tradiția, primatul papai, cele 7 Taine, liturgia, tran-substanțiațiunea, indulgențele, purgatorul, rugăciunile sfinților, reliquiile. De aci înainte se pune un zid de deosebire între noua biserică și cea catolică. Episcopiî se mențin și *Matei Packer* ȋea locul pe care Craumer îl avuse înainte. Ei sunt ȋnsă supuși statului și drepturile lor sunt restrânse. Contra catolicilor se ȋncep urmăriri severe. Toți clericii cari arătară rezistență fură ȋnlocuiți cu predicatori reformați. Calvinii riguroși cer ȋnlăturarea episcopilor și formularea unei constituții bisericesci numai pe basa Sfintei Scripturi. Aceștia sunt cunoscuți sub numele de puritani ori presbiteriani. Ei se ȋnmulțesc cu tôte măsurile luate de biserica episcopală.

§ 93. Biserica romano-catolică ȋn luptă cu protestantismul.

Până la reforma lui Luther biserica apusénă punea prea puțin interes pentru sciință. Preocuparea clericilor până aci nu era de cât ca să adune averi, să aibă o cât mai mare autoritate și bisericescă și lumescă și să se mulțumescă cu traiul bun. De la reformă ȋnsă romano-catolicii sunt nevoiți să schimbe tactica, ca să nu vadă perdută cu totul influența lor. Reformatorii combăteau averile, papii vor fi circumspecti. Nu vor ȋnceta de a strȋnge bani, dar nu se vor mulțumi numai cu atât, ci vor căuta ca cu banii adunați să dea o față bisericeii, potri-

vită cu însemnătatea ei. Protestantii atacaă învățăturile romano-catolicilor, indolența nu mai putea să fie starea lor de aci înainte. De acum biserica începe să se ocupe cu literatura, pe de o parte ca să combată cu succes erorile protestante, pe de alta ca să nu lase lumea sub impresia că ea n'are nici o chîemare în lume. Era acuzată biserica romano-catolică că s'a depărtat de învățătura Mântuitorului și este streină de cultura timpului; de aceea ea trebuia să dovedescă că adversarii săi n'au dreptate.

În general vorbind protestanții aduseră — de și indirect — un serviciu bisericeii romano-catolice. Și dacă ei nu primesc când protestanții cer, ca să se adune un conciliu general, vor face și acesta mai pe urmă. Până atunci Roma începe a desvolta prin bărbați devotați ei diferitele ramuri ale teologiei. Oamenii speciali se pun în serviciul bisericeii și acestora ea datoresce rădicarea nivelului cultural. Câte o pleiadă de bărbați se disting în cultivarea disciplinelor teologice. Dogmatisti, luând de basă doctrina apostolică, explică protestanților că sunt greșiți când lovesc în învățăturile fundamentale ale bisericeii și resping din biserică cultul și disciplina așa cum s'a formulat de la început. În explicarea Sfintei Scripturi protestanții combăteau autoritatea bisericeii și susțineau explicarea individuală a Scripturei. Acestora le răspund exegeții romano-catolici că n'au dreptate în susținerile lor. Sfînta Scriptură este dată în păstrarea ierarhieii bisericeii și numai ea are dreptul și datoria de a o explica pe basa tradițiunei și a hotărîrilor sinodale. Explicarea Biblei de către fie-care se depărtază de la modul cum însuși Mântuitorul însărcinază pe apostoli cu explicarea și

paza învățăturilor sale. O explicare a Scripturii de către fie-care creștin duce la înțelesuri felurite, care răpesc bisericii unitatea și o transformă într'un laberint, din care nu se mai cunoșce ceea-ce Christos a învățat. Pentru dovedirea acestui adevăr, romano-catolicii le arată protestanților starea în care ei se găsesc, stare care-i presintă ca pe nisce elemente distrugătoare a adevărurilor credinței. Protestanții mai acusaū pe romano-catolicii că biserica și autoritatea bisericăscă nu are nimic de comun cu acea ce Christos a înființat în timpul activității sale pămîntesci și cu aceea ce apostolii învățară. Acestora le răspund canoniștii romano-catolicii, dovedind că biserica și autoritatea ei au origină dumnezeiască. Pentru probarea acestui adevăr, protestanții ușor se pot convinge, dacă nu plécă cu idei preconceptuate. Mântuitorul întemeiă o ierarhie, apostolii o continuară, o transmise și biserica o păstră cu sfințenie. Ierarhia nu este nici rezultatul combinațiunilor omenesci, nici o desvoltare istorică după înțelesul și interesul unora și altora. În susținerea adevărurilor lor, romano-catolicii cercetéză cu temeii istoria bisericăscă și dovedesc pe cale istorică adevărurile ce susțin.

Intăriți de ordinele religioase, pe care papii le întemeiază, biserica romano-catolică luptă pe toate căile contra reformei și încercă toate mijlocele ca să restabiléscă dominațiunea ei. Pentru a ajunge la rezultate bune, romano-catolicii aveaū necesitate de ajutorul puterei lumesci.

Persónele care se pun în serviciul bisericii și care au un rol mai însemnat pentru apărarea bisericii rãmáno-catolice, sunt :

1. *Dogmatici*: dominicanul Bonez († 1604), je-

convocarea unui sinod general. Papa *Paul III* chiamă sinodul în 1545 într'un timp când reforma luase proporții mari. La acest sinod papa credea că va putea restabili adevărul și va fi în stare să readucă la ea pe cei greșiți. Sinodul se deschide la 13 Decembrie 1545 și se continuă sub *Iuliu al III-lea* și *Paul al IV-lea*. După mai multe amânări și suspendări sinodul se termină la 1563 sub *Piu al IV-lea*. La sinod luară parte mulți prelați, dintre cari unii distinși prin învățătura și purtarea lor. Sinodul ținu 25 ședințe și votarea se făcu după persoane, nu după națiuni cum se făcuse la Constanța. In cele 25 ședințe se discută asupra învățătorei bisericei romano-catolice, în legătură cu disciplina. Hotărârile ce se luară s'aũ pus în canóne și lucrări, din care se vedea care este doctrina bisericei și disciplina ei. In tóte, învățăturile contrare romano-catolicilor sunt combătute. Măsurile disciplinare sunt înțelepte și severe, cu scopul de a înlătura răul din biserică și mai ales simionia.

Din punct de vedere al credinței s'a tratat simbolul niceo-constantinopolitan, care este temeiul credinței. Prin discuțiuni și decisiuni se lămurì și desvoltă acest simbol. Apoi se hotărì că nu numai Sfinta Scriptură, ci și Sfinta Tradițiune cuprinde învățături dogmatice și morale, care se predară de Mântuitorul și se păstrară fără încetare în biserică prin asistarea Sfintului Spirit. De aceea și Sfinta Tradițiune trebuie respectată. Sinodul a determinat apoi care sunt cărțile canonice ale Vechiului și Noului Testament și a hotărìt textul Vulgata ca normativ atât pentru predice cât și pentru orî-ce necesitate dogmatică și morală. Învățătura despre păcatul strămoșesc fu res-

tabilită față de reformatori și în 5 canóne formulată. În ședința a IV-a s'a formulat învățătura despre mântuirea omului și prin 32 canóne se combat toate erorile protestante. În mai multe ședințe se discută învățătura despre Sfintele Taine și despre liturgie. Și asupra acestora atât în general cât și în parte se determină învățătura bisericeii și se condamnează erórea reformatorilor. În ultima ședință se discută învățătura despre curățirea sufletelor în purgatoriú, despre rugăciunile ce se adresează sfinților, despre icóne. Vinderea de indulgențe fu oprită. Sinódele să se ađune anual, iar cele provinciale la trei ani, să se facă școle pentru clerici, înaintările și primirile în cler să aibă loc după merit, iar episcopul să stea la reședința episcopiei.

Sinodul discută și aprobă că numai biserica póte interpreta Sfinta Scriptură.

Cum se vede sinodul trată fórté multe ces-tiuni și tot atât de multe decisiuni luă. La 6 Ianuarie 1564 papa aprobă decisiunile sinodului. Membrii sinodului aveaú dorința de a readuce pe protestanți în sînul bisericeii; dar la acésta nu isbutesc. Protestanții nici nu voesc să țiea parte la sinod, cu toate că ceruseră de mai multe ori convocarea unui sinod general.

În teză generală sinodul își ajunsé scopul, pentru-că combătu cu argumente puternice erórea protestanților și condamnă învățăturile lor. După sinod se începe o viață mai bună pentru romano-catolici, mai ales de la promulgarea decisiunilor sale în *Veneția, Neapol, Spania, Portugalia, Țările de jos, Polonia, Savoia, în Austria și în țările catolice ale Germaniei, Italia și Franța* ajung țe-

rile cele mai productive pe terenul literaturii teologice.

Decretele sinodului primite de fapt de către sinódele provinciale se pun în vigóre, mai ales în părțile lor esențiale și cei 255 de membri de la Trident se duc pe la casele lor cu convingerea că și-añ făcut datoria și cu speranța că biserica lor va merge spre progres. Peste puțin se vedu bunătatea măsurilor luate de sinod. Biserica începe a avea consciința de vitalitatea sa. Credincioșii romano-catolici încep a fi mai uniți între ei și se simt mai tari ca să se apere contra protestanților. Tăria lor creștea și prin faptul că protestanții nu luară parte la sinod și prin acésta se arătară în fața lumii că n'añ puțința de a 'și apăra într'o adunare legal constituită învătăturile lor.

Decisiunile sinodului însă nu găsesc pretutindenă aprobare. În Franța mai ales ele nu fură oficial publicate. Guvernul și parlamentul se opun, pentru că se aducea o atingere drepturilor și libertăților bisericeii galicane. Tot așa în Elveția și Ungaria. În Germania nu se pot publica ca legi ale imperiului, dar principii catolici le primiră în ședința Reichstagului de la Augsburg în 1566.

§ 95. Ordinul iezuiților. — Alte ordine.

Iniințatorul ordinului iezuiților este nobilul spaniol *Ignatius de Loyola*, născut la 1491. Rănit în bătălia de la *Pampeluna* (1521) se hori a 'și consacra restul ăilelor pentru serviciul Domnului. Decisiunea luată o puse imediat în aplicare. Aflându-se în Paris pentru studii, îi veni ideia ca să iniinteze un ordin religios din elemente nobile, gata a se pune

în serviciul bisericeii. În Paris *Loyola* intră în relațiunii cu șese amici cari aveau aceeași idee și în 1534 fac jurământul în *Monastirea Montmartre*, ca să-și vîndă averile și să se ducă la locurile sfinte, unde să lucreze pentru convertirea necredincioșilor. În jurământul lor adaugă că vor putea primi și alt scop al asociației lor, dacă papa va decide alt-fel. Membrii asociației nu se pot duce de îndată la locurile sfinte, pentru-că tocmai atunci era un război între Veneția și Turcia. De aceea *Loyola* se duce la Roma și expune papei scopul ordinului și bazele organizațiunii asociației. Papa Paul III primi cu mulțumire cele arătate de *Loyola* și aprobă ordinul sub numirea de *Societas Iesu* în 1540.

Scopul ordinului era prea mărirea lui Dumnezeu, scop pe care avea să-l ajungă prin perfecționarea membrilor și a altor ómenii: *ad majorem Dei gloriam*. Activitatea lor pentru binele altora trebuia să se arăte prin predică și catehesă, prin misiuni la necredincioși și eretici, prin conducerea și educarea tinerimei. Membrii ordinului se puneau la ordinul papei, ca să-î trimită acolo, unde el ar crede necesar. Ei predicau sărăcia și deteau probe de ea, căci nu și păstrau nimic personal. Cu tóte acestea ordinul putea avea proprietăți și averi.

În fruntea ordinului se afla un general și cel d'întăi fu *Ignatius Loyola*, care avea puterea de a da orî ce însărcinare va crede fie-cărui membru. Mai târziu se adaoase pe lângă generalul ordinului un consiliu de 5—6 asistenți. Aceștia erau luați dintre cei mai însemnați membri ai ordinului din țările cele mai însemnate ale Europei. Toți membrii erau supuși orbesce conducătorului lor. Dintre ei erau înlăturați aceia cari ar fi umblat după satisfacerea orgoliului lor, fie că doriau vr'o însărcinare

în ordin, fie că țintia să ajungă în demnități bisericesci. Membrii asociației lui Iisus nu trebuiau să se gândească la nimic de cât la îndeplinirea scopului societății.

Primirea în societate se făcea cu multă precauțiune. Cel ce'și manifesta dorința să facă parte din ordin era supus unui noviciat de 2 ani. Dacă candidatul detea semne bune, era trecut să-și facă studiile. Pe lângă novici și membri se primesc mai târziu coajutorii, cari nu erau obligați a îndeplini însărcinarea de misionari. Aceștia se ocupa cu serviciul în școlă și purtau sarcine spirituale. Cu lucrul mânelor și exerciții religioase erau ocupați așa numiții frați laici. Imbrăcămintea lor era de un caracter serios, potrivit cu cerințele țerei în care se afla.

La mörtea lui *Ignatius*, care se întâmplă la 31 Iuliu 1556, ordinul număra 1000 de membri în 100 colegii. Ordinul avea și case pentru locuit și residențe.

Sub urmașul lui Loyola, Lainez, ordinul se desvoltă mai mult. Poporul începe a vedea în iezuiți pe părinții săi sufletesci, mai ales prin instrucția și educația ce o da tinerimei. Prin misionari ai ordinului biserica romano-catolică se răspândi în multe părți, pe unde nu străbătuse până atunci.

Dar zelul iezuiților și mai ales maximele lor, ca bună-óră scopul justifică mijlócele, atrase asupra-le ura multora. Acéstă ură crescú prin atacurile ce li se aduc de luterani și reformați. calvini, janseniști și parlamente. In secolul al XVIII-lea încep a nu mai fi suferiți. Rind pe rind țerile îi scot din mijlocul lor. Așa Portugalia în 1759, Franța în 1764, Spania, Neapol

și Parma în 1767. Chiar papa Clement al XIV-lea în 1773 prin bula *Dominus ac Redemptor* le ridică dreptul de a exista ca asociație. Ei fură restabiliți de papa Pius VII în 1814 prin bula *sollicitudo omnium*, dar nu mai pot găsi liniște nicăiri. În 1816 Rușii îi alungă din țară, în 1848 Germania, apoi în 1845 fură scoși din Franța.

Pe lângă ordinul iezuiților, apusul mai avură și alte ordine și congregațiuni religioase, care-l ajută în lupta cu protestanții. Intre cele mai principale amintim :

1. *Ordinul Teutonilor* înființat de *Petru Caraffa*, mai târziu papa Paul VI, împreună cu alți bărbați însemnați. Ordinul predica sărăcia și trăia din mila celor ce vroiau să-i ajute. Activitatea ordinului se întindea la rădicarea științei și a vieții morale la clerici.

2. *Ordinul capucinilor*, eșit din ordinul franciscanilor, fu înființat de *Mathias Baschi* și aprobat de papa *Clement VII*. Scopul său era de a restabili ordinul franciscanilor, predicând ca și acela sărăcia și având același costum. Ordinul s'a distins prin îngrijirea spirituală și prin misionari.

3. *Ordinul Barnabiților* se înființă în 1530 în Milan și luă numele după biserica *Sfintului Barnaba* de acolo. El fu aprobat de papa *Clement VII*. S'a distins prin predică, instrucție, conducere de seminarii și prin activitate misionară.

4. *Orațorienii* înființat ca ordin de *Filip de Neri* și fu aprobat în 1574 de papa *Grigorie VIII*. Ei cultivau științele teologice și îngrijau de bolnavi.

5. *Ordinul Sfintului Maur* înființat în Franța cu scopul de a se ocupa cu îngrijirea sufletescă și cu știința și aviau seminarii pe lângă ei.

6. *Trapiștii* sunt însemnați printr'o disciplină

severă. Trei ore pe zi se ocupaŭ cu lucrări manuale și păstraŭ o tăcere profundă.

7. Mai sunt apoi ordinul *carmelitelor*, al *ursulinelor*, care se ocupaŭ cu instrucția și educația fetelor.

STAREA COMUNITĂȚILOR PROTESTANTE

§ 96. Misiunile protestante între păgâni și societatea biblică.— Neunirea între comunități.—Pietismul.

Activitatea misionară a protestanților începe mai cu temei după revoluția francesă. Până aci ei erau ocupați cu întemeierea bisericeii în țările unde se răspândesc. Totuși găsim la Englezi că se înființază și mai înainte o societate pentru răspândirea evangheliei în străinătate, societate aprobată de *Carol II* și *Wilhelm III*. În 1701 se înființă o societate în Scoția, aprobată de regina *Anna* la 1709, cu scopul de a răspândi creștinismul în America.

În 1792 anabapțiștii fac o nouă societate misionară. Membrii ei răspândesc creștinismul în India ostică, ajutați de societatea britanică biblică, care le traduse biblia în limba țerei. Societatea misionară din Edinburg se înființază în 1796 pentru Africa și popóarele tartarice. Biserica episcopală întemeie în 1801 o societate cu un seminar pentru formarea misionarilor în *Antigua*, *Malta*, *India Ostică* și pe țărmul vestic al *Africei*. Societatea misionară londoneză în legătură cu societatea biblică obțin rezultatele cele mai frumoase. Presbiterianii și cu toți disidenții se gru-

pară de asemenea și trimise misionari în marea sudică având de căpitan de vapor pe *Volson*. În 1797 misionarii se duc în Africa. Acolo își făcură o casă proprie, învățară limba națională și așa reușesc a introduce încet creștinismul. În activitatea lor misionarii suferiră foarte mult, dar dragostea pentru religia creștină îi întări. În 1802 misionarii predică în limba poporului și atrag și pe conducători; poporul resistă; în 1804 încep instrucția copiilor. În 1807 două misionari se duc în insulele *Huahine*, *Naiatea* și *Borobora*. În 1815 misionarii isbutesc în insula *Otaheite*, unde după trei ani se înființază o societate proprie pentru această localitate. În 1824 se face și o școală pentru aborigeni. La *Cap* reușesc de asemenea misionarii și stabilesc o societate ai cărei membri răbat apoi în *America*, *Asia* și în multe părți ale Africei. Lipsa de biblii, pentru popoarele unde se introduceau misionarii, fiind simțită, în 1804 se înființă societatea biblică britanică și pentru streinătate. Societatea găsi sprijin în toate țările și ast fel biblia se traduse în toate limbele pentru trebuințele creștinilor.

Afară de englezi, protestanții din *Olanda* răspândesc și ei creștinismul prin misionari în coloniile lor, în *Ceilan* și *Molusce* și în *India Ostică*.

Danezii răspândesc creștinismul în *India Ostică* în 1620. Creștinarea păgânilor din *Trankebar* se face prin stăruința regelui *Frederic IV*, care plătea singur 2000 taleri anual, iar urmașul său *Cristian al VI-lea* (1736) 3000. Situația era favorabilă în 1714 așa că se putu înființa aci un colegiū, care lucră și pentru convertirea *Laponilor*.

În 1721 predicatorul *Haus Egede* se duse în *Grönland* și în scurt timp înființă o comunitate de

mai ales că după învățăturile lor credincioșii exagerău valoarea ortodoxiei lor în paguba credinței. Incercarea de unire se făcu de pietiști. Aceștia înființază o societate deosebită în *Olanda* și *Elveția* sub profesorul *Voet Guisbert*, profesor în *Utrecht*, *Jadocus de Lodenstein* și *Ión Labadie*. În Germania pietiștii aŭ de întemeietor pe *Filip Iacob Spener*. Acesta vedea că nu pôte uni pe toți protestanții, de aceea își propuse ca cel puțin cu unii să reușescă. Aceștia, cari erau adepți ai săi, le ține discursuri și le explică Scriptura în forma cea mai populară. Protestanții îi privesc pe pietiști ca detractori. Totuși aŭ la început óre-care succes în *Saxonia*, mai pe urmă asociația este disolvată. De aci se duc în *Prusia*, mai ales la *Berlin*, apoi la *Halle*. Pietismul rămâne o asociație pentru educarea tinerimei, nu pôte însă să-și îndeplinescă misiunea ce-și propuse, adecă de a uni pe protestanți și a forma o singură biserică.

§ 97. Secte noi. Quakerii, hernhuterii, metodiștii, menonții și schvedenbargianii.

1. *Quakerii* (tremurătorii). Intemeietorul acestei secte este un cismar *George Fox* din *Leicester* (1624—901) Acesta se despărți de biserica episcopală, de óre-ce serviciul bisericesc nu'l satisfăcea și făcu din darul nemijlocit al Sfântului Spirit în care credea, hrană pentru spirit și inimă. În jurul lui *Fox* se strâng în curând mulți adepți. Toți se numesc tremurători. Învățăturile nouilor sectari în esența lor se coprink în admiterea unei lumini interne, care se comunică nemijlocit fie-

căruî membru ca revelațiune dumnezeiască pentru cunoșcerea adevărului. Lumina acésta internă o prețuesc sectarii mai mult de cât Sfânta Scriptură.

Quakerii resping învățătura externă, nu primesc nici un obicei religios, înlătură Tainele, condamnă resboiul religios, dările bisericeî și jurământul. Biblia și Iisus Christos pentru sectarii n'aũ de cât o valóră istorică.

Pentru executarea serviciului lor dumnezeesc, care n'are de a face de loc cu acel al bisericeî creștine. Quakerii se adună într'o sală frumos împodobită, unde stau în liniște până se pogóră asupra unuia Sfintul Spirit. Dacă Sfintul Spirit se comunică unuia dintre asistenți, bărbat ori femeie, atunci acela se rãdică și vorbește adunãrei. Nu se comunică lumina acésta internă, în care cred ei, la nici unul, atunci se despart fără a fi ascultat ceva.

Quakerii avurã mult să sufere sub regele *Carol II*. Ca să scape de persecuție se duc în *Pennsylvania*, unde le dete loc *Villiam Pen*. Sub *Iacob II* sunt tolerați în *Anglia*.

2. *Hernhuterii*. Acésta sectă are de întemeetor pe contele *Ludovic Zinzendorf* (1700—1760). De mic contele *Ludovic* fu crescut în ideile pietiste și era înclinat de a inființa secte. Contele nu punea preț pe deosebiriile dintre secte, ci era condus de ideia ca învățătura despe mântuirea lumei prin *Christos* să se pricépă temeinic și să fie putrunsă lumea de ea. De aceia el permite câtor-va frați moravi de a se stabili la *Hutberg* în *Oberlansitz* și făcu din ei o societate a fraților, pe care o conducea în persónă. În 1727 întemeie orașelul *Hernhut* și după acesta sectarii își

luară numele. Ca să nu supere pe nimeni societatea se împărți în : luteranî, reformați și moravi, ținându-se socotélă de credința pe care o avea fie-care mai înainte de a intra în ordin. Toți însă sunt uniți asupra adevărului care era predicat de contele Ludovoic, adecă mântuirea prin credință în rescumpărarea lumii prin mórtea de cruce a lui Christos. Societatea întemeiată de contele Ludovic merge crescând și din 1741 începé a introduce și alte învățături. Mai ales secta în actele sale mai însemnate consulta voea lui Christos prin sorți, cu care fac o legătură specială.

Sectarii se răspândesc pe continent și în colonii. În fruntea sectei era un consiliu al bătrânilor, ales de sinodul general. Membrii comunităților erau împărțiți în bărbați, femei, văduvi și văduve, băeți și fete și copii.

În serviciul lor dumnezeesc făceau us de predică, de rugăciuni și cântări. Liturgia precedată de agape se celebra la 4 săptămâni. În esplizarea Scripturii se trăgea la sorți, partea ce urma a fi interpretată. Acéstă sectă găsește bună primire pretutindenî unde se răspândește și numérah peste 100.000 de membri.

3. *Metodiști*. Aceștia sunt o parte a presbiterianilor din Anglia și America nordică și se numesc metodiști de la felul de viață al lor : *methodus vitae*, care este riguros și care 'i ducea la sfințenie, cum cred ei. Secta fu combătută de biserica episcopală și era unită cu hernhuterii la început.

Întemeetorul sectei este *Ioan Vesley*, care în 1729 se uni la Oxford cu fratele său *Carol*, cu un óre-care *Whitefield* și cu alți prietenî și cu toți forméză societatea, în cari membrii avéu să se

exercite cu lucrări spirituale. La început țineau întrunirile în biserică, apoi sub cerul liber. Opriți de a mai predica lumei sub cerul liber, metodiștii construiesc capele.

În 1740 se despart de hernhuteri, de orice ei nu se învoiau cu învățătura despre renascerea spirituală. Șeful sectei era *Vesley*, care avea atribuția de episcop și care consacra preoți după trebuință. Secta este împărțită în clase, conduse de laici, iar autoritatea superioară o are conferința anuală a șefilor comunităților. Numărul sectarilor în Anglia este peste 300.000, iar în America cam 3 milioane.

4. *Menoniții*. Sectarii aceștia sunt anabapțiști moderați. Ei au de conducător pe preotul *Menno Simonis din Vitmarsum* în *Friesland*. Acesta își părăsi parohia în 1536 și până la 1561 se ocupă de reorganizarea anabapțiștilor. În general învățăturile lor se asemănă cu ale anabapțiștilor. În Anglia menoniții se numesc bapțiști și de aci în 1633 se răspândesc în America și în alte țări. Mai pe urmă se deosebesc de bapțiști, cu cari n'au de comun de cât înlăturarea botezului copiilor. Menoniții consideră biserica ca adevărat loc de mântuire, opresc serviciul militar și de stat, jurămîntul, predică pe lângă botez și euharistie și spălarea picioarelor. Au o morală foarte severă. Membrii sectei se împart în ordinari și perfecți; primii nu sunt supuși la o severitate așa mare ca cei de pe urmă.

5. *Schvedenborgianii* au de întemeietor al sectei pe *Emanoel Schvedenberg din Stockholm* (1668-1772) Ei cred că au chemare dumnezeiască ca să dea adevărata explicare a Sfintei Scripturi. Au însă escentricități, ca de exemplu: Dumnezeu este o apariție omenescă, formată dintr'o materie cor-

porală și alta ceréscă. Aũ și erori, ca: trinitatea este formată dintr'un singur Dumneđeũ, care apare ca Dumneđeũ în Tatăl, ca om în Fiul și ca putere dumneđeiască în Sfântul Spirit.

Sectarii admit învêțtura despre rescumpărarea omului, despre predestinare și despre justificarea prin credință. Ingerii și demonii sunt sufletele ómenilor decedați. Nu admit învierea corpurilor. Schvedenberg găsi aderenți nu numai în Suedia, ci și în Anglia, America și Germania.

În esența sa sistemul religios al lui Schvedenberg este un misticism speculativ cu prtncipii naturale și raționaliste. Scopul religiunii după el este ca să descopere legătura intimă între lumea spiritelor și ómenii. Din Biblie preferă apocalipsul, tótă însă explicată spiritual.

STAREA BISERICEI PAPALE

§ 98. Noua politică a statelor apusene contrară pretențiunilor papei. Căderea puterei papale.

Învêțturile predicate de către diferitele secte chiar înainte de izbucnirea reformei religioase provócă pe mulți să vadă în Roma o putere, care nu se împacă cu scopul ce urmăresce. Străduința papilor de a uni în persóna lor autoritatea luméscă pe lângă cea bisericéscă deschise ochii conducătorilor popórelor catolice, ca să opună rezistență acelor pretențiuni. Încetul cu încetul se forméză un curent ostil papei, curent nutrit mult de învêțaturile protestanților. Papii vor putea întru

cât-va să reziste, până ce direcția anticreștină a filosofiei și revoluția franceză vor sdruncina puterea Papei și va crește numărul inamicilor bisericii catolice. Se înțelege că nu era în spiritul creștinismului papa, când cerea o supremație lumescă; dar de aci și până a combate chiar autoritatea bisericii era o mare deosebire. Totuși inamicii confundă creștinismul și biserica cu papa și loviturile ce dau se resimt și asupra bisericii. Dușmănia contra bisericii merge crescând și când *Napoleon I* pune la închisore pe papa, lumea începe să se deprindă cu ideia că papa poate fi luat drept un funcționar supus statului. De aci înainte ostilitatea va merge crescând, cu totă conducerea bună a bisericii romano-catolice. Dușmănia crește nu numai afară de biserică, ci chiar în sînul ei și un curent așa de liberal îndemnă pe mulți să formeze biserici aparte, ori să trecă la alte confesiuni.

A fost un timp de reculegere după 1814, anul căderii lui *Napoleon I*. Statele în grija lor de a restatornici puterea politică atât de sdruncinată în urma războierilor cu *Napoleon*, se pun în armonie cu papa. Cum însă se ivesc curente liberale, care nu se mai împacă cu vederile Romei, guvernele nu mai pot sprijini pe papa și autoritatea bisericii romano-catolice. Din contra ele adese-orî, spre a da satisfacere dorinței noiei politici liberale, se vîd silite a lua măsuri contra Romei. Lupta începe a se da între liberalism și Roma și din această cauză incidente câte o dată grave se nasc în diferitele țeri între episcopi și guverne. Lupta pe acest teren începută, nu mai poate fi înfrînată. Atât în Europa cât și în America se iewa bisericii conducerea școlilor și actele stărei civile și se dau instituțiilor civile create în acest scop. De asemenea se micșurază drepturile

răci biserica, dar de la 1815 primi de la guvern întreținerea bisericilor. Lupte interveniră adeseori în Germania între romano-catolici și protestanți. Imperatorul *Friderih Vilhelm IV* (1840-1861) făcu pace cu Roma. Sub *Vilhelm I* (1861-1888) domni de asemenea pace, până ce *Bismark* după 1871 începu lupta de exterminare a bisericeii romano-catolice. De aci ea fu pusă sub administrarea statului. În 1887 se făcu împăcarea și de la 1894 se permise reîntorcerea unor ordine religioase, nu însă și a iezuiților. Starea bisericeii este rea și în Elveția, Belgia și Olanda ca și în țările Scandinave. O umbră de libertate este în Olanda, Danemarca, Suedia și Norvegia. Situațiune nu tocmai bună are în cele-lalte țări, afară de America. În țările europene de răsărit, afară de Rusia, biserica se bucură de libertate deplină.

În general politica statelor este de a micșora cât mai mult puterea papei. Combătut mai pretutindenți, el nu găsesce sprijin de cât în energia sa și în autoritatea cu care este investit.

§ 99. Direcțiuni religioase contrare bisericeii romane eșite din sînul ei. — Iansenismul, Misticismul și Quietismul.

Biserica romană a avut durerea ca să se vadă neliniștită nu numai de aceia cari s'au separat de ea și s'au declarat pe față în contra ei, ci și de unele învățăături contrare eșite din sînul ei. Așa :

1. *Iansenismul* ar fi avut consecințe grave pentru biserică, dacă ea nu s'ar fi purtat cu multă prudență și cu mult tact. Intemeetorul acestei direcții este *Cornelius Jansenius*, la început pro-

fesor la Loeven, iar apoi episcop (1636—38). Acesta compuse o scriere intitulată *Augustinus*. Scrierea apăru la doi ani după mórtea sa și găsi sprijinitori în Franța în *Duvergier de Hauranne*, abate de la Saint-Cyran. Invățătura coprinsă în acéstă scriere se detea ca cea adevărată a lui Augustin și între altele declară că omul ar urma cu necesitate orî sensualităței, orî iubirei de Dumnezeu, după cum ar fi mai puternică una saŭ alta. La lucrarea morală ar fi de ajuns libertatea de necesitatea fizică, iar libertatea de necesitatea internă n'ar fi de trebuință.

Cu tóte că *Jansenius* spunea în testamentul său că supune lucrarea sa scaunului roman, totuși ia fu tipărită în mii de exemplare după mórtea sa. Coprinsul cărței găsi mulți adepți în Țerile de jos și în Franța și provocă o discuție violentă între aceștia și iezuiți. Papa *Urban VIII-lea* printr'o bulă din 1640 interđise scrierea; însă acésta aduse o luptă și mai mare.

Profesorul din Sorbona *Antoin Arnauld* și clericii din *Port-Royal* iaŭ apărarea lui *Jansenius* și vęd în condamnarea lui, condamnarea lui *Augustin*. Cértă în Franța fu așa de mare, în cât se simți nevoia de a se aduna un sinod, care condamnă învățăturile lui *Jansenius*. Sinodul trimise lucrările sale papei *Innocentiu X* spre hotărîre. Papa le aprobă după o cercetare fórte amănunțită. Liniștea nu se restabili. Iansenitiți merg până a declara că și sinodul și papa prin condamnarea lor nu expun adevărata învățătură a lui *Jansenius*. De fapt cestiunea, đic ei, s'a resolvat prin condamnaare, dar rămîne deschisă acea de drept. Decî credincioșii vor ărăta o tăcere respectuósă în fața faptului îndeplinit,

ceea ce privesce dogma imaculatei concepțiuni. Incredător în ajutorul Sfintei Maria, *Pius IX* chiar din exilul său de la *Gaeta* dete o explicare despre concepția fără de păcat a Sfintei Maria și după reîntorcerea din exil consultă pe episcopi asupra acestei învățături. În urma acestei consultări prin bula *Ineffabilis* ridică învățătura despre imaculata concepție la demnitatea de dogmă. În 1864 publică *Syllabus*, în care iarăși ia apărarea doctrinei despre imaculata concepțiune.

O altă învățătură nouă și în afară de Sfânta Scriptură este cea privitoare la infailibilitatea papei. După învățătura bisericeii creștine numai biserica prin totalitatea episcopilor săi, adunați în sinode ecumenice, are asistența Sfintului Spirit și puterea de a nu greși. Biserica romană însă a falsificat și această învățătură, reclamând pentru pontificele roman infailibilitatea, când el judecă și hotărăște *ex cathedra*. Această învățătură pe care papii au susținut-o multă vreme, abia în secolul XIX-lea ajunge să fie decretată de dogmă. Decretarea acestei dogme, care contradice nu numai Sfânta Scriptură ci și rațiunea, a surprins lumea, mai ales că ea a avut loc într'un timp când lumea era mai mult luminată asupra învățăturilor de credință.

În 1868 papa *Pius IX* convoca pentru sfârșitul anului 1869 un conciliu ecumenic la *Vatican*. Acest conciliu avea să se ocupe cu definirea infailibilității papei. Cum s'a publicat convocarea conciliului și s'a cunoscut scopul convocării, lumea a început să se neliniștească, în toate părțile se discuta cu vehemență și de pretutindenă se ridicau proteste. Conciliul întrunit n'a fost unanim să recunoască infailibilitatea. Din cei 747 membri ai conciliului erau mulți cari combăteau pe față învățătura. Mulți se

ridicărilor contra tendinței papei de a decreta o dogmă nouă, care ar fi nemulțumit lumea, mulți nu se împăcau cu felul în care se definea noua învățătură. Cu toate acestea majoritatea conciliului primi dogma, după definiția ce i s'a dat în sesiunea a IV-a (18 Iulie 1870). Imprejurările politice făcu pe papa să amâne deliberările conciliului pe la 20 Octombrie. În adevăr acum începea lupta Italiei contra Romei pentru ocuparea capitalei.

După primirea dogmei de către conciliu se aștepta deslănțuirea atacurilor contra Romei. Cei cari sciau cum s'a petrecut lucrurile în conciliu credeau că episcopii cari nu votase dogma, vor opune rezistență. Dar rezistența se găsi aiurea, anume în laici și preoți, mai ales în Germania. Episcopii publicară cu toții decretul conciliului în diocesele lor.

Față cu atitudinea laicilor și preoților papa ia măsuri severe. El pronunță escomunicarea contra tuturor adversarilor dogmei infailibilității. Cu toate acestea autoritatea papei era sdruncinată, cu deosebire în fața curentelor liberale. Conducătorii partidelor guvernamentale nu puteau să fie în afară de aceste curente, de aceea ei mențin în oficiile lor pe clericii escomunicați. De aci se începe un conflict care turbură relațiunile unor guverne cu papa, iar Austria se arată atât de supărată pentru aprobarea dogmei infailibilității că denunță concordatul cu Roma (1870). În alte părți guvernele ia măsuri severe contra tuturilor adepților papei.

Nemulțumirile contra papei se arată și între credincioșii romano-catolici, cu deosebire în Elveția și Germania. Mulți din ei părăsesc biserica papală și întreprind o luptă aprigă contra ei. Mai

ales teologii adversari Romei își manifestară nemulțumirea lor și deosebiți de biserica papală formară biserica catolicilor vechi.

Mulți teologi și canoniști din biserica romano-catolică nemulțumiți de procedările Romei și mai ales în urma hotărârii conciliului din 1870 în privința infailibilității papei, se separă de Roma și formeză biserica catolicilor vechi. Aceștia aveau în sprijin opinia publică, care era revoltată de cele ce se petreceau la Roma și se basau și pe concursul multor preoți din Germania și Elveția. Noua direcție ostilă Romei se menține pe calea cea mai serioasă atât din punct de vedere religios, cât și cultural. Vechii catolici prin demnitatea și serioșitatea lucrărilor lor, au dat mult de lucru Romei. Din Germania și Elveția vechii catolici găsesc aderenți în Austria, Italia și Franța.

În toamna anului 1871 vechii catolici se adună la *Münich* în congres și decid separarea lor de Roma în mod formal. Printre conducătorii noilor nemulțumiți se aflau *Döllinger* († 1890), *Langen*, *Huber* († 1879), *Balzer* († 1871), *Reinkeus* († 1896), *Michaelis* († 1886), *Schulte*, profesor de teologie și drept.

Înainte de toate vechii catolici se alipesc pe lângă episcopul jansenist *Loos din Utrecht* și prin acesta se îndeplinesc însărcinările episcopale. Ei se îngrijesc și de înființarea de parohii în diferite locuri. *Reinkeus* din Breslau fu ales episcop în 1873. Prusia, Baden și Hessa recunosc pe *Reinkeus* ca episcop catolic. În 1874 statele acordă avantajii vechilor catolici și le dă dreptul de a se folosi de bisericile catolice. Întreținerea lor se făcea de stat. În 1875 Roma opresce efectuarea cultului vechilor catolici în bisericile ca-